

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

LINA ARMONIENĖ
EUROPOS SĄJUNGOS POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS

BENDROJI ES PREKYBOS POLITIKA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
lektorius dr. Vidutis Pečkys

Konsultantas -
prof. habil. dr. V. K. Paulikas

Vilnius, 2005

TURINYS

IVADAS

1. BENDROJI ES PREKYBOS POLITIKA	8
1.1. Prekybos liberalizavimas istoriniu aspektu	8
1.2. Teisinis ES vidaus prekybos santykių reglamentavimas	14
1.2.1. Muitai ir rinkliavos, turinčios lygiavertį poveikį	15
1.2.2. Fiskaliniai barjerai	16
1.2.3. Kiekybiniai apribojimai	17
1.2.4. Abipusio pripažinimo principas	20
1.2.5. Fizinių kliūčių pašalinimas	22
1.3. Prekybos principų, turinio ir sąlygų raida	22
2. LIETUVOS INTEGRACIJA Į BENDRAJĄ ES PREKYBOS POLITIKĄ	27
2.1. Prekyba pirmąjį nepriklausomybės penkmetį	27
2.2. Pamokos, išmoktos ruošiantis narystei PPO	27
2.3. Lietuvos prekybos sutartys su ES	31
2.3.1. Asociacijos sutartis	33
2.3.1.1. Pramoninės prekės	33
2.3.1.2. Tekstilės gaminiai	35
2.3.1.3. Tautodailės gaminiai ir amatų priemonė	37
2.3.1.4. Žemės ūkio produktai	37
2.3.1.5. Prekybos taisyklės, tinkančios visoms prekėms	38
2.4. Kombinuotoji prekių nomenklatūra	38
2.5. Eksporto ir importo pokyčiai	39
2.6. Bandymas grįžti prie protekcionistinių priemonių	40
2.7. Lietuvos prekyba su ES šalimis narėmis po 2004m. gegužės 1d.	42
3. PREKYBOS VEIKSNIAI	50
3.1. Naftos kainų poveikis prekybai	50
3.2. Demografinių pokyčių poveikis prekybai ir darbo rinkos reformų poreikis	54
3.3. Žinių visuomenė, moksliniai tyrimai ir inovacijos	58
3.4. Stambių įmonių ir smulkių ir vidutinio dydžio įmonių finansavimo sąlygos	61
3.5. Būtinės reformos	62
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	67
LITERATŪROS SĄRAŠAS	
SUMMARY	
PRIEDAI	

IVADAS

Prekyba vienaip ar kitaip liečia kiekvieną asmenį, nepriklausomai nuo to, kur ir kaip jis gyvena. Tai, be abejo, nėra šių dienų reiškinys. Tarptautinės prekybos naudą įvairių pasaulio šalių gyventojai patyrė jau senais laikais. Prekyba ir karas yra dvi seniausios tarptautinių santykių formos. Prekyba - tai tema, apie kurią sukasi įvairios nuomonės ir požiūriai.

Tarptautinėje politinėje ekonomijoje, ko gero, nerasime kitos temos, kuriai būtų skirta tokia teorijų įvairovė ir gausa. Tarptautinėje ekonomikoje galima būtų išskirti tris pagrindines šios srities minties mokyklas: merkantlistinę, liberalią (arba neoklasikinę) ir marksistinę. Mažai tikėtina, kad kuri nors teorija gali visiškai objektyviai atspindėti faktus ir būti visiškai patikimu prekybos globaliame kontekste specifinių problemų nagrinėjimo vadovu. Vis dėlto, neatsižvelgdami į teorijų trūkumus, šiame darbe daugiausia remsimės liberalios ekonomikos požiūriu, kuris tarptautinių santykių veikėjus traktuoja kaip racionalius, siekiančius maksimalios naudos sau.

Bendroji ES prekybos politika yra tam tikras oficialių taisyklių rinkinys bei procedūros, kurios *de facto* veikia ir leidžia realizuoti prekybą su ES šalimis narėmis bei trečiosiomis šalimis. ES vidaus prekyba yra sudėtinė bendrosios ES rinkos dalis. Struktūriškai bendrąją rinką sudaro vidaus rinka (laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimas) ir bendras išorinių prekių, paslaugų bei gamybos veiksmų reguliavimas. Analogiškai ES bendrąją prekybos politiką, kuri yra bendrosios rinkos dalis, būtų galima sąlyginai skirstyti į ES vidaus prekybos politiką ir ES išorinių prekybinių santykių reguliavimą. Dėl ribotos šio darbo apimties, išteklių ir kitų subjektyvių priežasčių preferencija šiame darbe teikiama prekybiniais santykiams tarp ES šalių narių, o kai kurie ES išorinių prekybinių santykių aspektai bus paminėti tik tiek, kiek tai būtina atskleisti pasirinktąjį temos aspektą. Darbe analizuojamas ES šalių bendradarbiavimas prekybos srityje, nes šis bendradarbiavimas yra pažengęs santykinai toli palyginti su daugeliu kitų regioninio bendradarbiavimo sričių, jam būdingi ir laimėjimai, ir nesėkmės. Taigi, šio mokslinio tyrimo objektas – bendroji prekybos tarp ES šalių narių politika.

Kartu teigsime, kad bendradarbiavimo išskyrimas į ekonominį ir saugumo yra tik sąlygiškas, nes ekonominis bendradarbiavimas gali būti naudojamas siekiant politinių ir saugumo klausimų. Institucionalizavimo aspektu ES šalių bendradarbiavimą prekybos srityje galime apibūdinti kaip viršvalstybinį bendradarbiavimą, kuris pasižymi galios priimti sprendimus delegavimu viršvalstybinėms institucijoms.

Temos aktualumas. ES prekybos liberalizavimas ir prekybinių santykių integracija yra viena iš seniausiai pradėtų vykdyti ES bendrųjų politikų, kuri, kaip teigia autoriai

ir rodo statistiniai duomenys, žymia dalimi prisidėjo prie ES sustiprėjimo ir ekonominio augimo. Todėl galima būtų teigti, kad liberalios prekybos teikiamų privalumų maksimalus išnaudojimas teigiamai veikia ekonominių rodiklių augimo spartą. Augantis konkurencinis spaudimas, rinkų dinamiškumas, vis labiau didėjanti prekybinių ryšių ir vyksmų sąsaja su kitomis politikomis verčia į šią politikos sritį pažvelgti naujai, ieškoti novatoriškų ir perspektyvių būdų, kurie padėtų sutikti ir konstruktyviai išnaudoti naujus iššūkius, didinti ES šalių narių konkurencinį pranašumą. Vieningos rinkos, kurios dalimi yra prekyba, kūrimo proceso užbaigimas tampa kaip niekada svarbus, o Lietuvai įsijungimas į bendrąją ES rinką bei prekybos su jos šalimis narėmis liberalizavimas suteikia unikalių galimybių, taip pat ir naujų iššūkių. Prekyba taip greitai besikeičiančioje globalinėje rinkoje įgauna naujas apimtis bei svarbą.

Temos naujumas. ES bendroji prekybos politika yra viena iš geriausiai integruotų ES bendrųjų politikų. ES institucijų patirtis šioje srityje didelė, turtingas akademinis įdirbis, geriausiai šiuo metu įgyvendinta laisvė - prekių judėjimo laisvė. Vis dėlto, vykstant ES plėtrai ir prisijungiant naujoms narėms, ši tema lieka nuolatos nauja. Naujai įstojančios šalys laipsniškame jų įsijungime į ES rinką tartum atkartoja buvusius ES prekybos liberalizavimo etapus greitesniu tempu (nuo laisvųjų prekybos zonų įkūrimo iki įsijungimo bendrą ekonominę sąjungą), kurio metu jos turi sugebėti prekybos pokyčius bei teisės reikalavimus pritaikyti savo trapijai ekonomikai, vystyti gebėjimus įgyvendinti *acquis*, sugebėti įveikti konkurencijos sunkumus, išnaudoti galimybes turėti naudos iš rinkų atsivėrimo, sugebėti valdyti bei mažinti galimus neigiamus padarinius, prisiderinti prie naujų verslo sąlygų, keisti verslo strategijas, šalinti išlikusias prekybos kliūtis.

Tyrimo tikslai: 1. Pateikti išsamią ir vientisą prekybos ES vidaus rinkoje taisyklių ir principų analizę, atskleisti šių taisyklių ir principų poveikį dalyvaujančių šalių ekonomikai bei išanalizuoti prekybos turinio, principų, geografinės bei veiksnių kaitą.

2. Pateikti Lietuvos ir ES prekybinio bendradarbiavimo formų, raidos ir turinio analizę.

Uždaviniai: 1. Nustatyti, kokios priežastys lėmė prekybinio regioninio darinio Europoje susiformavimą ir vystymąsi.

2. Išanalizuoti pirminės teisės aktuose (steigimo sutartyse), antrinės teisės dokumentuose bei teismų praktikoje nustatytus prekybos santykių tarp ES šalių narių liberalizavimo principus, vidaus prekybos taisykles.

3. Įvertinti prekybos tarp ES šalių narių liberalizavimo poveikį šalių ekonomikai ir socialinei gerovei.

4. Išnagrinėti Lietuvos siekio įstoti į ES priežastis, prekybinių santykių liberalizavimo raidą, sudarytas sutartis ir prekybos turinio kaitą.

5. Įvertinti prekybos santykių liberalizavimo poveikį Lietuvos ekonomikai.

6. Įvertinti, kokiomis interesų grupės yra linkusios palaikyti prekybos liberalizavimo priemones, o kokiomis sąlygomis tam priešinasi.

7. Išnagrinėti veiksnius, darančius didžiausią poveikį (tiesioginį ir netiesioginį) prekių konkurencingumui ir prekybai ES vidaus rinkoje.

Tyrimo metodika ir darbo struktūra. Darbe naudojami pirminiai (sutartys, interviu su prekybos veikėjais) ir antriniai (analitikų darbai, publikacijos spaudoje) informacijos šaltiniai. Šiame darbe, siekiant sumažinti netinkamo socialinių reiškinių interpretavimo pavojų, naudojami du informacijos rinkimo ir analizės būdai. Pirmasis - pirminių tyrimo šaltinių (pirminės ir antrinės ES teisės dokumentų, dvišalių Lietuvos ir ES prekybos sutarčių, teismo sprendimų, oficialių ataskaitų, neformalių pokalbių su prekybos dalyviais) panaudojimas. Antrasis būdas - iš veiksmų sekos daromos išvados apie svarbiausias jų priežastis. Darbe dažnai remiamasi ir antriniais tyrimo šaltiniais, teiginiai iliustruojami statistiniais duomenimis. Pagrindinis darbe panaudotų statistinių duomenų šaltinis yra Lietuvos statistikos departamentas. Darbe remiamasi liberalizmo ir ekonominės integracijos teorija. Ši prekybos tarp ES šalių narių politikos analizė yra pozityvi, t.y. joje nekvestionuojamas prekybos liberalizavimo reikalingumas.

Pagrindinės problemos, su kuriomis buvo susidurta atliekant šį mokslinį tyrimą – statistinių duomenų vėlavimas bei vangus prekyba užsiimančių įmonių bendradarbiavimas. Be to, pastarąjį dešimtmetį Lietuvos ekonomika ženkliai pakito, todėl dabartinės situacijos modeliavimui ir ūkio raidos prognozavimui senesni statistiniai duomenys taikomosios vertės beveik neturi, dėl pasikeitusio prekybos režimo 2004 - 2005 m. statistinių duomenų negalima lyginti su ankstesniaisiais.

Šį mokslinį tyrimą sudaro įvadas, trys dalys bei priedai. Pirmoji darbo dalis „Bendroji ES prekybos politika“ skirta pagrindinių liberalizmo implikacijų analizei, apibrėžiamas analizuojamas kintamasis – bendroji ES vidaus prekybos politika, pateikiama prekybinio regioninio darinio Europoje formavimosi istorinė analizė, analizuojami prekybos santykius reglamentuojantys dokumentai bei teisės ir politikos santykis, prekybos principų, turinio ir sąlygų raida.

Antroji dalis „Lietuvos integracija į bendrąją ES prekybos politika“ skirta laipsniškos Lietuvos integracijos prekybos srityje analizei. Joje aptariamos Lietuvos ekonominės sąlygos po nepriklausomybės atgavimo, tuometinis prekybos režimas, turinys ir geografija, daug

dėmesio skiriama narystei PPO, kaip pasirengiamajam etapui dėl narystės ES, nagrinėjama interesų grupių veikla tam tikrais integracijos etapais, analizuojamos iki narystės su ES sudarytos prekybos sutartys, prekybos formų, turinio ir geografijos pasikeitimai po 2004 m. gegužės 1 d.

Trečioji dalis „Prekybos veiksniai“ skirta pasirinktų prekybos veiksnių analizei. Analizuojami tokie kintamieji, kaip energijos (naftos) kainos, demografiniai pokyčiai (darbo jėga), žinių visuomenė, moksliniai tyrimai ir inovacijos, įmonių finansavimo galimybės (kapitalas). Ši dalis skirta išanalizuoti šių kintamųjų poveikį (tiesioginį ir netiesioginį) ES vidaus prekybos politikai.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei rekomendacijos, pagrindinių sąvokų žodynelis (1 priedas), naudotos literatūros sąrašas ir kiti priedai.

1. BENDROJI ES PREKYBOS POLITIKA

1.1. Prekybos liberalizavimas istoriniu aspektu

Liberalizmo teorija, žinomiausia daugumai Europos ekonomistų, teigia, kad pagrindinis visuomenės tikslas yra efektyviai derinant gamybos veiksnius sukurti gerovę. Teorijos pirmumą teikia skirtingoms vertybėms. Liberalizmo teorijoje efektyvumas yra pagrindinė vertybė. Valstybės reguliavimui, nukreiptam prieš neefektyvią veiklą, teikiama pirmenybė, kuo mažiau reguliuojama rinkos veikla ir užtikrinamas kuo didesnis turto kūrimas kuo mažesnėmis gamybos sąnaudomis.

Palyginamųjų kaštų teorija, suformuluota pirmos XIX a. pusės Londono finansininko David Ricardo, yra pagrindinis liberalizmo principas, teigiantis, kad partnerių turtas didėja, jei kiekvienas jų specializuojasi tų prekių ir paslaugų gamyboje, kurioje jų konkurencingumas didžiausias. Dviejų šalių, dviejų produktų modelis teigia, kad jei vienai kuriai iš dviejų šalių sekasi geriau gaminti abu produktus, tuomet abiem šalims bus naudingiau, jei efektyvesnė šalis specializuosis tos konkurencingesnės prekės gamyboje. Tai reiškia, kad net jei ir vienoje šalyje daugelis produktų gali būti pagaminti pigiau nei kitoje šalyje, kiekvienos iš jų gamintojams naudingiau specializuotis gaminant santykinai pigesnes prekes ir laisvai jomis prekiauti.

Prekybos politika, jei ši yra tinkamai valdoma, gali suteikti ekonominio augimo galimybes ne tik pažangioms, bet ir mažiau išsivysčiusioms šalims. Dar XVIII a. antroje pusėje Adam Smith, liberalizmo minties pradininkas, teigė, kad prekyba, kuri be prievartos ir apribojimų natūraliai ir nuolatos vyksta tarp bet kokių dviejų šalių, visada yra naudinga, nors ir ne visada vienodai, abejoms iš jų. Tokiu būdu užtikrinamas tvarus vystymasis, kurio dėka gaunama tęstinė visų dalyvaujančių pusių nauda.

Laisva prekyba tarp šalių – tai galimybė laisvai įsivežti tai, ką viena šalis sugeba pagaminti kokybiškiau ir su mažesniais kaštais arba tai, kas dėl natūralių gamtinių ir klimato sąlygų ar turimų gamtinių resursų kitur išauginama ar pagaminama geriau ir pigiau, ir galimybė laisvai išvežti savo šalies konkurencingą produkciją ir parduoti ją kitoje šalyje. Dėl tokios galimybės specializuotis didėja konkurencija, kuri yra rinkos pagrindas, bei žmonių galimybė

rinktis. Kliūčių šalinimas prekybiniais mainais tarp valstybių yra teigiamas reiškinys, suteikiantis daugiau laisvės verslui, vartotojams bei sudarantis sąlygas bendrai gerovei augti. Anot D. Ricardo, esant „visiškai laisvai prekybai, kiekviena šalis natūraliai skiria savo kapitalą bei darbo jėgą tiems užsiėmimams, kurie yra naudingiausi kiekvienai iš jų. Šis individualios naudos siekimas yra nuostabiai susietas su visuotine nauda. Skatindamas pramonės augimą, atlygindamas išradingiausiems ir efektyviausiai išnaudodamas gamtos suteiktas galias, šis principas efektyviausiai ir ekonomiškiausiai paskirsto darbo jėgą“¹. Prekybos tarp šalių liberalizavimas stimuliuoja ekonomiką kaip visumą, padidindamas savo prekes išvežančių šalių pelną, siūlydamas vartotojams platesnį prekių ir paslaugų pasirinkimą už mažesnes kainas.

Pagal 1970 m. Nobelio premijos laureato ekonomisto Paul A. Samuelson išplėtotą santykinio pranašumo dėsnį kiekviena pasaulio šalis dėl skirtingos geografinės padėties, klimato, istorijos ir tradicijų pasižymi skirtingais ištekliais ir gaminamų produktų struktūra bei kokybe. Tokie natūralūs skirtumai sudaro sąlygas vienos šalies įmonėms tam tikras prekes pagaminti efektyviau nei kitos šalies įmonėms. Šis dėsnis nurodo besąlyginę naudą iš laisvosios prekybos, o laisvi mainai ir specializacija sudaro sąlygas inovacijoms, efektyvumo didėjimui ir visų dalyvaujančių šalių gerovės augimui.

Tradicinės teorijos teigia, kad globalizacija leidžia efektyviau išnaudoti išteklius. Taip dėl masto ekonomijos, ūkio restruktūrizavimo ir minėto santykinio pranašumo mažėja kainos.

Vis dėlto, prekybinio regioninio darinio Europoje susiformavimo negalima grįsti vien tik liberalizmo teorijos teigiama ekonomine nauda. XX a. tarptautinės prekybos intensyvėjimą ir ES prekybinio regioninio darinio formavimąsi skatino ir tai, kad labai sumažėjo nacionalinių ūkių dalis, kuri būtų laikoma netinkama tarptautinei prekybai - sumažėjo prekės atgabenimo į vietos rinką kaštai. Iš esmės pasikeitė prekės, kuriomis prekiaujama, išsivysčiusių šalių ekonomikos aktyviai išitraukė į tarptautinę prekybą ir tapo liberalizuotos prekybos šalininkėmis, o gaminių, parduodamų už valstybių ribų, kiekis žymiai išaugo.

Be to, filosofai ir politikai šimtmečiais propagavo vieningos Europos idėją, tačiau po dviejų pasaulinių karų įsitikinimas, kad tik bendromis jėgomis Europos žemyną galima sustiprinti ir padaryti pasauline jėga dar labiau sutvirtėjo, ir liberalizmo teorija gavo lemiamą postūmį. „Tvirtėjo įsitikinimas, kad šiuolaikiniame pasaulyje, ypač ekonomikos srityje, maža nacionalinė valstybė kaip nacionalinis vienetas jau nėra gyvybinga“².

¹ Ricardo D. (1817) pagal Užsienio prekyba ir muitai // <http://www.lrinka.lt/Projektai/Prekyba.phtml>; prisijungimo laikas: 2005-06-12.

² Laquer W. Europa mūsų laikais: 1945 - 1992. – Vilnius: Amžius, 1995. P. 131.

Pirmąją svarbesnę Europos vienybės iniciatyvą ekonomikos srityje 1947 m. pasiūlė JAV generolas ir valstybės veikėjas George Marshall. Pasiūlytas Amerikos ketverių metų pagalbos planas ir bendros Europos rinkos sukūrimas turėjo atgaivinti karų išvargintą Europą. Tam tikslui buvo įkurta Europos ekonominio bendradarbiavimo organizacija (OEEC), kurios vienas iš pagrindinių tikslų buvo liberalizuoti Europos prekybą. Šis tikslas buvo pasiektas be didesnių pastangų. Prekybos apimtis tarp Europos valstybių per šešerius metus padvigubėjo, dėl teigiamo prekybos balanso pavyko likviduoti dolerių stygių, o daugumos Europos šalių BVP kasmet augo.

Vis dėlto, apie XX a. vidurį pradinis OEEC veržlumas išseko. Buvo reikalinga nauja iniciatyva. Tarp žemyno ekonomikos planuotojų ir verslininkų stiprėjo įsitikinimas, kad norint išspręsti Europos sunkumus ilgesniam laikui, OEEC nebepakanka. Reikia sudaryti bendrą rinką, kuri skatintų didelės apimties ir mažų kaštų gamybą, spartų našumo augimą, koordinuotą fiskalinę ir monetarinę politiką.

Pirmoji tokio pobūdžio iniciatyva – 1950 m. gegužę prancūzų pasiūlyta Prancūzijos ir Vokietijos anglių ir metalurgijos pramonės integracija. Pasak vadinamojo Schumano plano autorių, tai turėjo būti pirmas žingsnis bendros Europos ekonominės sistemos link. Iš tikrųjų ši planą sukūrė Jean Monnet. Jis pirmas iškėlė viršvalstybinių institucijų sukūrimo idėją, o vientisos Europos idėją rėmė siekimu Europos integraciją gilinti, į ją įtraukiant vis naujus ekonomikos sektorius. Jis suprato, kad einant ekspansijos ir visų gyvenimo aukštų standartų siekimo keliu pavienės nacionalinės valstybės ištekliai yra nepakankami, todėl būtina plėsti nacionalines struktūras. Platesnė struktūra jau tuo metu reiškė kur kas daugiau nei bendroji rinka. Monnet tikslas buvo sukurti tikrą ekonominę bendriją, kuri turėjo laikytis bendros ekonominės politikos ir racionalaus planavimo. Viso šito proceso dalis buvo prekybos tarp Europos šalių liberalizavimas.

Remiantis liberalizmo teorija, prekybos liberalizavimas motyvuotinas didesne rinkų integracijos nauda, vertinant alternatyviais rinkų užvėrimo kaštais. Vis dėlto, turime pripažinti, kad pasikeitimai tarptautinėje prekyboje vyksta dėl kompleksinio pusiau politinių ir pusiau ekonominių derybų tinklo, kuris apima valstybių saugumo ir komercinių interesų sąveiką, derybas, kurios vyksta dėl nelygių galimybių apsirūpinti finansiniais ištekliais ir technologijomis, šalių vidines derybas dėl rinkų atvirumo, bendrą sprendimų priėmimą dėl saugumo, pelningų atsargų šaltinių ir t.t. Pokyčiai prekyboje nėra vien tik pasiūlos ir paklausos

rezultatas. Ekonomikos negalima atskirti nuo politikos, o valstybių prekybos su kitomis šalimis politika yra pagrįsta ne tik naudos ir efektyvinimo, bet ir saugumo sumetimais³.

Tokių ekonominių ir politinių derybų rezultato pavyzdys – Paryžiaus sutartimi (1951) įkurta Europos anglies ir plieno bendrija, kuria tarp Belgijos, Italijos, Liuksemburgo, Olandijos, Prancūzijos ir VFR buvo sukurta bendra anglių ir plieno rinka ir kurioje ekonominiai motyvai, didesnio veiklos efektyvumo paieška, anglių ir plieno pramonės restruktūrizavimo būtinybė, persipynė su kitais šalių narių politiniais siekiais: suvienyti jėgas prieš tuo metu vis didesnę galią igaunančias JAV ir Tarybų Sąjungą, pažaboti karinių konfliktų (ypač Vokietijos) grėsmę, sukurti visuotinai priimtais principais besiremiantį geresnį, teisingesnį ir laisvesnį pasaulį. Toks politinės ekonominės integracijos bandymas praktiškai parodė, kad tokia integracija yra įmanoma ir kiekvienai šaliai atneša naudos. Šis projektas apėmė vieną iš svarbiausių Europos pramonės sričių, lemiančią maždaug ketvirtadalį visos prekybos tarp šešių šalių, kurias vėliau imta vadinti „Mažąja Europa“. EAPB idėja susidūrė su pasipriešinimu, tačiau 1952 m. ėmė funkcionuoti ir per penkerius metus puikiai įrodė savo veiksmingumą. Prekyba tarp šalių narių klestėjo, o plieno gamyba padidėjo 42 proc. Tai darė didelį poveikį bendrosios rinkos priešininkams ir paskatino Europą ir toliau vienytis šia linkme, integruojantis 1957 m. Romos sutartimis (Europos Ekonominė Bendrija (EEB) ir Europos atominės energetikos bendrija), 1986 m. Vieningos Europos aktu, 1992 m. Maastrichto sutartimi, kuriai įsigaliojus (1993 m. lapkričio 1 d.) buvo padėti konstituciniai Europos Sąjungos (ES) pamatai, 1999 m. Amsterdamo sutartimi ir galiausiai dar visų šalių neratifikuota Sutartimi dėl Konstitucijos Europai.

Per penkerius metus nuo Europos ekonominės bendrijos (EEB) įkūrimo, Bendrija tapo pasaulio prekybos galiūne. Ji buvo didžiausia pasaulio eksportuotoja ir žaliavų pirkėja. Pagal plieno gamybą ji atsiliko tik nuo JAV. Bendra Šešeto pramonės gamyba per dešimtmetį nuo 1950 m. padidėjo 70 proc. EEB dalis pasaulio prekyboje 1960 m. sudarė bemaž 40 proc. Daugiau nei pusė šios prekybos vyko tarp EEB šalių, kurios buvo geriausios viena kitos klientės. Prasidėjus Europos ekonomikos atgimimui, prekybos plėtrą stabdė aukšti muitų tarifai, daugelio Europos šalių nustatyti tarpukario laikotarpiu, todėl Romos sutartyje buvo numatyta tuojau pat sumažinti muitų tarifus ir iki 1967 m. visiškai panaikinti muitų barjerus. 1965 m. muitai jau buvo nukritę iki vienos penktosios 1957 m. lygio. Dėl šių ir kitų priemonių prekyba tarp EEB šalių per aštuonerius metus išaugo apie 240 proc., o prekyba su trečiosiomis šalimis - apie 100 proc. Trečiosioms šalims muitų tarifai buvo palikti, tačiau jie buvo žemesni nei anksčiau: jų beveik nebuvo žaliavoms, nesiekė 6 proc. gatavoms prekėms, o kapitalinei įrangai buvo apie 13-17

³ Tai įrodo vien jau Šaltojo karo patirtis

proc. Po Antrojo pasaulinio karo Europos prekyba plėtojosi greičiau nei pasaulio prekyba⁴ ir nemažai prisidėjo prie tarptautinės prekybos liberalizavimo, o ne pakeitė senąjį nacionalinių valstybių rinkų protekcionizmą nauju europiniu dariniu. Prekybos liberalizavimas davė didžiulę naudą: paskatino ekonomikos augimą ir racionalų darbo pasidalinimą tarp EEB šalių; suvienijus išteklius, pasidarė įmanoma imtis tokių projektų, kurių jokia pavienė šalis nebūtų pajėgusi įvykdyti. EEB privalumai buvo akivaizdūs ir kitos Europos šalys, kurios iš pradžių priešinosi Bendrijos projektui, ėmė prašyti priimančios⁵. Bendras Europos prekybos pobūdis buvo intravertiškas – prekyba tarp Europos šalių plėtėsi, o ekonominiai ryšiai su likusiu pasauliu silpnėjo. Toks intravertiškas prekybos pobūdis (išskiriant JAV) buvo aiškinamas vietiniais poreikiais ir tuo, kad žemynas, pernelyg pasikliaudamas prekyba su trečiosiomis šalimis, būtų neapsaugotas nuo tolimuose pasaulio kraštuose vykstančių krizių įtakos.

Įspūdingų pasiekimų EEB buvo pasiekta ne tik todėl, kad buvo suvienyti ištekliai, liberalizuota prekyba ir leista laisvai veikti rinkos mechanizmams. Daug idėjų bendrajai rinkai pateikė prancūzų specialistai (Jean Monnet, Robert Marjolin, Etienne Hirsch, Pierre Uri, belgas Jean Ray). Jie tikėjo ekonominiu ir socialiniu planavimu (pranc. – *dirigissime*), ir netgi patys karščiausiai liberalizmo šalininkai, nors ir baiminosi pernelyg didelės viršnacionalinių institucijų valdžios, buvo priversti pripažinti, kad norint išsaugoti kai kurias šakas (pvz., žemės ūkį), reikia jas centralizuotai planuoti.

Įvairūs teoretikai integracijos motyvus vertina skirtingai. Vieni (federalistai, funkcionalistai, neofunkcionalistai) mano, kad Europos integracija yra natūralus procesas, liudijantis, kad suvereni valstybė, kaip politinės bendruomenės forma, yra išsėmusi savo galimybes, todėl suverenių valstybių sistemą palaipsniui pradeda keisti didesni politiniai junginiai, savotiškos viršvalstybės. Kiti gi teoretikai (realistai, institucionalistai, konsensusualistai) teigia, kad tai nėra natūralus procesas. Integracija vyksta todėl, kad vyriausybės savanoriškai apsisprendžia taip daryti, nes yra įsitikinusios, kad taip joms bus naudinga. Integracija vyksta ne todėl, kad nacionalinės vyriausybės nebepajėgia savarankiškai susitvarkyti, o todėl, kad mano, jog integruota veikla yra efektyvesnė. Kadangi jau seniai negyvename vienos tiesos pasaulyje, galima būtų dalinai sutikti ir su vienos, ir su kitos pozicijos šalininkais, tačiau tai jau būtų atskira tema.

Įsteigta Europos Bendrija iškėlė sau uždavinį visoje Bendrijoje skatinti darnią, subalansuotą ir tolygią ekonominės veiklos plėtrą, tvarų ir neinflacinį augimą, didelį

⁴ Nepaisant to, kad Europos priklausomybė nuo maisto ir žaliavų importo sumažėjo (išskyrus neperdirbtą naftą) ir daugelį žaliavų pakeitė sintetiniai pluoštai ir plastmasės.

⁵ Pvz., Britanija, pavėlavusi dešimt metų, vis dėlto nenoromis priėjo išvados, kad bent jau ekonomikos srityje Britanijos ateitis neatsiejama nuo EEB.

konkurencingumą ir ekonominės veiklos rezultatų konvergenciją, gyvenimo lygio ir gyvenimo kokybės gerėjimą bei valstybių narių ekonominę ir socialinę sanglaudą bei solidarumą. Apibendrintai galime pasakyti, kad esminis Europos ekonominę bendriją steigiančių šalių pastangų siekis - nuolat gerinti savo tautų gyvenimo kokybę, tam tikslui imantis suderintų veiksmų patvariai plėtrai, subalansuotai prekybai ir sąžiningai konkurencijai užtikrinti.

ES mano, jog pagrindinis veiksnys, leisiantis pagerinti socialinę padėtį ne tik ES viduje, bet ir visame pasaulyje, ir padėsiantis užtikrinti subalansuotą plėtrą yra ekonomikos augimas, o pastarajam didelį poveikį daro prekybos liberalizavimas. Pašalinus muitus bei netarifines kliūtis tarp ES šalių narių, verslo atstovai gali geriau išnaudoti tarpusavio prekybos potencialą, nes prekybos srautams vis daugiau įtakos turi ne vietinius produktus apsaugančios bei kitų šalių produktus diskriminuojančios priemonės, o tokie objektyvūs faktoriai, kaip prekių kokybė, kaina bei aptarnavimas.

Bendrosios rinkos kūrimas ir prekybos liberalizavimas nėra savitikslis. Tai, be jokios abejonės, buvo pirmas ir iki šiol išlieka pats svarbiausias uždavinys, sprendžiamas norint įgyvendinti Bendrijos tikslus. Bendrosios rinkos funkcionavimui užtikrinti būtina vieninga ES prekybos sistema. Juk jei Bendrijoje galiotų, tarkime, nevienodi muitų tarifai trečiųjų šalių prekių atžvilgiu, bendros rinkos sąlygomis prekės būtų įvežamos į tą šalį, kuri taiko mažesnius muitus, o ES vidaus rinkoje tokios prekės keliautų į tas šalis, kurios tokioms pat prekėms taiko didesnius muitus. Pastarosios, be abejo, stengtųsi tam sudaryti kliūtis. Nevienodos priemonės trečiųjų šalių atžvilgiu ir tokios įprastos tarp valstybių taikomos prekybos reguliavimo priemonės, kaip muitai, kvotos, antidempingas suardytų visą bendrosios rinkos koncepciją.

Laisva prekyba tarp ES narių buvo šios Sąjungos susikūrimo prieš daugiau nei 50 metų ramstis. Kaip rodo patirtis, visoms valstybėms narėms laisva prekyba atnešė gerovę, todėl jos tikslingumas ir efektyvumas yra nekvestionuotini, o Europos Sąjunga yra pasaulio rinkos liberalizavimo tiek turtingų, tiek ir skurstančių valstybių naudai iniciatorė.

Teoriškai galima išskirti penkias ekonominės integracijos pakopas:

- 1) laisvosios prekybos zona, kur atsisakoma tarpusavio prekybos tarifų ir kvotų,
- 2) muitų sąjunga, nustatanti vienodus tarifus prekybai su trečiosiomis šalimis,
- 3) bendroji rinka, užtikrinanti laisvą gamybos veiksmų judėjimą,
- 4) ekonominė sąjunga, kuri pasižymi valstybių ekonominės politikos derinimu,
- 5) visiška ekonominė integracija ir ekonominės politikos unifikavimas.

Nors ši klasifikacija yra teorinė, pirmosios šio modelio pakopos visiškai atitinka Europos integracijos procesą, kuris iki 2 ir 3 ramsčio sukūrimo Maastrichto sutartimi, buvo išimtinai ekonominio pobūdžio. Muitų Sąjungos tarp Europos Bendrijos šalių sudarymas ir

prekybos santykių liberalizavimas yra viena „sekliausių“ integracijos formų. Ekonominės ir monetarinės sąjungos sukūrimas yra logiška vieningos vidaus ir išorės prekybos politikos tąsa.

Prekybiniai santykiai yra integrali vieningos rinkos dalis, todėl prekybos politikos negalima nagrinėti izoliuotai nuo kitų ES vykdomų politikų ir bendrosios ES rinkos, kurios kūrimas nėra baigtas. Šiuolaikinę industrinę ekonomiką sudaro tarpusavyje susijusios sritys. Todėl valstybėms narėms integruojant kokią nors ekonomikos sritį, techninis spaudimas skatina kitų sričių integraciją. Vienos srities integracija gali vykti tik tada, kai ir kiti sektoriai integruojami. Todėl negalima izoliuoti vienos srities, šiuo atveju prekybos, nuo kitų sričių nagrinėjimo - šių dienų prekybos politika apima daug platesnį klausimų spektrą nei pradiniam jos vystymosi procese. Su prekybos politika ES sieja tokius susirūpinimą keliančius klausimus, kaip aplinkosauga, technologinė pažanga, konkurencija, darbo rinka, gamybos našumas ir t.t.

1.2. Teisinis ES vidaus prekybos santykių reglamentavimas

ES prekybos nuostatos yra išdėstytos pagrindiniuose ES teisės dokumentuose, pirmiausia - steigimo sutartyse, taip pat antrinės teisės dokumentuose - reglamentuose, direktyvose, Europos Komisijos bei Europos Teisingumo Teismo sprendimuose, pašalinančiuose techninius, juridinius, biurokratinius, kultūrinius ir protekcinius barjerus, trukdančius laivai prekybai, laisvam judėjimui ES ribose bei konkurencijai.

Didžiausia vidaus rinkos antrinės teisės dalis yra susijusi su prekių gamyba ir prekyba. Ankstyvosiose direktyvose buvo linkstama sudaryti detalių Bendrijos taisyklių, pakeisiančių nacionalines taisykles, rinkinį. Remiantis naujuoju požiūriu į techninį derinimą, teisės akto lygmenyje siekiama nustatyti tik pačius esminius reikalavimus, o visa kita palikti techniniams standartus formuluojantiems organams, kad šie savanoriškai priimtų detalesnes taisykles. Kai kuriose prekybos (pvz., maisto prekių ir vaistų, potencialiai pavojingų plataus vartojimo gaminių) senasis visiško suvienodinimo metodas yra vis dar laikomas tinkamiausiu. Bendrijos teisiniuose aktuose taip pat yra sprendžiamos su skirtingų nacionalinių taisyklių (pvz., gaminių ženklinimu, pakavimu) vienodinimu susijusios problemos.

Šios taisyklės bei abipusio pripažinimo principas užtikrina, kad gamintojas ar prekybininkas galėtų pateikti savo gaminius bet kurioje Bendrijos valstybėje narėje ir galėtų prekiauti nesusidurdamas su įvairių valstybių nacionalinėmis taisyklėmis. Ši sistema reikalauja ne tik tinkamų įstatymų visose valstybėse narėse, tačiau taip pat ir išsamios techninių bei kitų struktūrų (laboratorijų, metrologijos institutų, muitinių postų ir kt.), reikalingų užtikrinti veiksmingam tokių įstatymų įgyvendinimui, sąrangos.

Europos ekonominės bendrijos steigimo pagrindinė filosofija buvo bendros rinkos sukūrimas, tikėjimas, kad verslas galės konkuruoti lygiais pagrindais, išteklių paskirstymas bus optimalus, užtikrinantis pastovų ekonominį augimą, automatiškai veikiant socialinį augimą.

Prekybos liberalizavimo priemonės, prisidedančios prie vieningos rinkos kūrimo, numatytos Romos sutarties 3 straipsnyje: tarp valstybių narių draudžiami muitai ir prekių importo bei eksporto kiekybiniai apribojimai bei visos lygiaverčio poveikio priemonės, taikomas bendrasis muitų tarifas ir vieninga prekybos politika trečiųjų šalių atžvilgiu, panaikinamos kliūtys laisvam prekių (kaip ir asmenų, paslaugų ir kapitalo) judėjimui tarp valstybių narių, taikoma konkurencijos politika, kuria siekiama apsaugoti nuo konkurencijos iškraipymo bendrojoje rinkoje.

Bendrijos vidaus rinkos, sienų neturinčios erdvės, sukūrimas realizuojamas per vadinamas keturias pagrindines laisves, sudarančias ES valstybių ekonominės integracijos pagrindą, viena iš kurių - laisvas prekių judėjimas, o prekyba vykdoma vadovaujantis atviros rinkos ekonomikos ir laisvos konkurencijos principu. Toliau teisinės vidaus prekybos barjerų šalinimo priemonės aptarsime išsamiau.

1.2.1. Muitai ir rinkliavos, turinčios lygiavertį poveikį

Muitai yra vienas seniausių nacionalinės prekybos apsaugos būdų. Ilgą laiką užsienio prekybos tarifai buvo valstybių pajamų šaltinis, taip pat išorinio pasaulio prekybos balanso rodiklis. Muitai yra tiesioginis kišimasis į rinką, sumažinantis paskatas efektyviai veikti, vienus apsaugantis ir praturtinantis kitų sąskaita. Muitai beveik visada silpnina ir sudaro kliūtis prekybai, todėl tai buvo pirmoji prekybos kliūtis, kurią buvo siekiama panaikinti Europos Bendrijoje.

EB steigimo sutarties 23.1 straipsnyje teigiama, kad „Bendrija yra grindžiama visa prekyba prekėmis apimančia Muitų Sąjunga, kurioje tarp valstybių narių uždraudžiami importo ir eksporto muitai bei visi lygiaverčio poveikio privalomieji mokesčiai, o jų santykiams su trečiosiomis šalimis nustatomas bendrasis muitų tarifas“. Bendrojo muitų tarifo dydis buvo apskaičiuojamas pagal Italijos, Prancūzijos, VFR ir Beneliukso taikytų muitų tarifų aritmetinį vidurkį. Taip buvo pasinaudota GATT nuostata, leidžiančia kurti muitų sąjungą, jei sukurtosios muitų sąjungos naujai taikomi bendrieji muitų tarifai nėra didesni už muitus, kurie buvo taikyti anksčiau, ir išvengta konfliktų dėl diskriminacinio pobūdžio tarptautinio susitarimo realizavimo. Vėliau po kiekvieno GATT (vėliau - PPO) raundo išorinis bendrasis muitų tarifas buvo nuolat mažinamas.

EEB steigimo (Romos) sutartyje buvo numatytas tikslus prekybos tarp valstybių narių tarifų panaikinimo tvarkaraštis. Pirmiausia buvo nustatyta, kad šalys narės susilaiko nuo naujų importo ar eksporto muitų bei lygiavertį poveikį turinčių rinkliavų kitoms šalims narėms įvedimo ir susilaiko nuo jau esančių muitų didinimo⁶.

Beje, sąvoka „rinkliava, turinti lygiavertį poveikį muitams“ sutartyje niekur neapibūdinta. Tai buvo palikta aiškinti ETT pagal Komisijos ieškinius, pareiškiamus neteisingai besielgiančioms valstybėms, ir priimant preliminarinius sprendimus.

Ko gero, tobuliausias šios sąvokos apibrėžimas buvo pateiktas *Bauhuis* byloje⁷. Šioje byloje teismas nutarė, kad kiekviena pinigine rinkliava, kokia bebūtų jos paskirtis ar taikymas, kuria prekės „vienašališkai yra apmokestinamos dėl to, kad jos kerta sieną, ir kuri nėra muitas tiesiogine prasme, yra rinkliava, turinti lygiavertį poveikį, nebent ji siejasi su bendra vidaus mokesčių sistema, kuri sistemingai taikoma pagal tokius pat kriterijus ir tuo pačiu patekimo į rinką metu kaip ir panašūs šalies gaminiai“⁸.

Tarifinių priemonių mažinimo etapai buvo numatyti trys, kurių metu pagal Sutartyje numatytas sąlygas buvo mažinamas kiekvienos prekės bazinis muitų tarifas⁹.

Muitų panaikinimo priemonės buvo įgyvendintos anksčiau, nei numatyta EB steigimo sutartyje ir 1968 m. liepos 1d. EB pradėjo funkcionuoti Muitų Sąjunga. Tai reiškė, kad:

- tarp valstybių narių nebeliko muitų ir prekės galėjo laisvai judėti po visą Bendriją;
- įvestas vieningas išorinis muitų tarifas, vienodo dydžio visose Muitų Sąjungos narėse, tačiau skirtingas įvairioms prekių grupėms priklausomai nuo prekių ekonominio jautrumo ir kilmės valstybės;
- panaikinti fiziniai laisvo prekių judėjimo barjerai.

Laisvo judėjimo Bendrijoje nuostatos taikomos valstybių narių kilmės gaminiams, taip pat valstybėse narėse laisvoje apyvartoje esantiems iš trečiųjų šalių įvežtiems gaminiams¹⁰, t.y. gaminiai, teisėtai įvežti į Muitų sąjungą iš trečiųjų šalių (jei yra atlikti importo formalumai ir sumokėti mokėtini muitai arba lygiaverčio poveikio privalomieji mokėjimai ir jei šiems gaminiams nebuvo taikytas visiškas arba dalinis atleidimas nuo tokių muitų ar mokesčių¹¹) gali laisvai cirkuliuoti Muitų Sąjungos viduje, t.y. muitinės barjerai perkeliama prie išorinės ES sienos, o Sąjungos viduje jų nebelieka.

⁶ Tokia nuostata dar žinoma kaip sustingimo taisyklė. Ji yra įtvirtinta Romos sutarties 12 straipsnyje.

⁷ Byla 46/76, *Bauhuis v Netherlands State* [1977] ECR 5.

⁸ Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 185.

⁹ T.y., muto tarifas, taikytas 1957 m. sausio 1d.

¹⁰ EB steigimo sutarties 23.2 str.

¹¹ To paties 24 str.

1.2.2. Fiskaliniai barjerai

Svarbus laisvo prekių judėjimo užtikrinimo veiksnys yra mokesčių tarifų konvergencija. Kadangi ES dar nėra pasiekusi visiškos ekonominės integracijos, ji neturi ir bendros mokesčių politikos - kiekvienai šaliai narei palikta teisė turėti savo nacionalinę mokesčių sistemą. Pagrindinės mokesčių nuostatos pateiktos Europos Bendrijos sutarties 95 – 99 straipsniuose ir siekia užtikrinti laisvą prekių judėjimą. Mokesčių reguliavimo pagrindas – diskriminacijos Bendrijoje uždraudimas¹² ir nuostatos dėl teisės aktų, skirtų netiesioginiams mokesčiams harmonizuoti¹³. Diskriminacijos uždraudimas reiškia, kad:

- valstybės narės neapmokestina kitos šalies narės prekių jokiais vidaus mokesčiais, didesniais nei taikomi panašioms vietinėms prekėms;
- valstybės narės neapmokestina kitos šalies narės prekių jokiais vidaus mokesčiais, kurie kitoms prekėms teiktų netiesioginę apsaugą.

Visos Bendrijos šalys turėjo panaikinti arba pakeisti savo nacionalines nuostatas, kurios prieštaravo šioms dviem taisyklėms. Europos Bendrijos mokesčių sistema ilgai vadovavosi vadinamuoju paskirties principu. Paskirties principas reiškia, kad parduodamų prekių vartojimo (netiesioginiai) mokesčiai likdavo toje šalyje, kurioje prekė buvo suvartojama, tačiau šalis vartotoja privalėjo grąžinti mokesčius šaliai eksportuotojai. Tai reiškia, kad šalis eksportuotoja savo šalyje atsiimdavo sumokėtus netiesioginius mokesčius, o importuotojas sumokėdavo atitinkamus mokesčius savo šalyje. Tokia sistema užtikrino, kad vietiniai ir įvežti gaminiai būtų apmokestinami beveik vienodai. Įvežamos prekės apmokestinamos pagal šalies gavėjos įstatymus.

1996 m. buvo įvesta nauja, kilmės principu pagrįsta sistema. Ji sudarė visas sąlygas atsisakyti mokesčių grąžinimo eksportuotojams ir gremėzdiškos importuotojų apmokestinimo procedūros: PVM imamas toje šalyje, kurioje prekės pagamintos.

Kitas klausimas, kurį reikėjo suderinti buvo PVM ir kitų vartojimo mokesčių suderinimas. PVM įvairiose šalyse yra skirtingas: nevienodos apmokestinamų PVM prekių grupės, skirtingi tarifai ir t.t. Esant tokiai įvairovei, buvo siekiama susitarti tik dėl PVM mokesčių diapazonų, o ne unifikuoti jų EB mastu.

Komisija 1987 m. pasiūlė du PVM normų diapazonus: standartinį (14 – 20 proc.) ir sumažintą (5 – 9 proc.), bet šis kompromisas kai kurioms šalims sukėlė sunkumų. Net ir sukūrus vieningą rinką, PVM liko didele kliūtimi norint sudaryti vienodas prekybos sąlygas valstybėms

¹² To paties 95 str.

¹³ To paties 99 str.

narėms. Nacionalinis suverenitetas šioje srityje liko nepaliestas. Palyginimui šio darbo 3 priede pateikiami senųjų Europos Sąjungos šalių (E-15) ir naujųjų narių (E-10) pridėtinės vertės mokesčio tarifai.

1.2.3. Kiekybiniai apribojimai

Europos Bendrijos steigimo sutarties 28 ir 29 straipsniais valstybių narių tarpusavio prekyboje uždraudžiami kiekybiniai eksporto bei importo apribojimai ir visos priemonės, turinčios lygiavertį poveikį. 28 straipsnio nuostata skirta kvotų nustatymo ir importo uždraudimo panaikinimui, taip pat draudžiamos „priemonės, turinčios lygiavertį poveikį, kaip ir kiekybiniai apribojimai“ (angl. - *measures having equivalent effect to a quantitative restriction*), dar vadinamos netarifiniais apribojimais, o 29 straipsnis draudžia kiekybinius barjerus eksportui.

Kadangi bet kokių kvotų nustatymas, importo draudimas patenka į 28 straipsnio apimtį ir juos pastebėti bei įvertinti nėra sunku, 28 straipsnio taikymo praktikoje galimybė nustatyti kiekybinius importo ar eksporto apribojimus nekėlė sunkumų. Formuliuotės „priemonės, turinčios lygiavertį poveikį, kaip ir kiekybiniai apribojimai“, prasmę ir apimtį nustatė 1969 m. gruodžio 22d. EB Komisijos Direktyva 70/50/EEB „Dėl priemonių, turinčių lygiavertį poveikį importui kaip ir kiekybiniai apribojimai ir kurios nėra reglamentuojamos kitų nuostatų, uždraudimo“. Direktyvos 2 straipsnyje nustatyta, kad direktyva apima, t.y. draudžia priemones, kurios trukdo importui, taip pat pabrangina ar apsunkina importą. Priemonės – tai reikalavimai bet kurioje prekybos grandyje, kurie keliama tik importuotoms prekėms, ar priemonės, kuriomis siekiama sudaryti palankesnes sąlygas vietinės gamybos produktams. Direktyvos 3 straipsnis draudžia priemones, kurios reglamentuoja produkto pateikimo į rinką galimybes (pvz., reglamentuojančios prekių masę, dydį, sudėtį, pateikimą, identifikaciją). Tai priemonės, kurios taikomos tiek importuotoms, tiek vidaus gamybos prekėms, kai šių priemonių ribojantis poveikis laisvam prekių judėjimui peržengia poveikio siekiamo šiais reikalavimais ribas, t.y. kai ribojantis poveikis yra neproporcingas jų paskirčiai ir kai tuos pačius tikslus galima pasiekti mažiau prekybą ribojančiomis priemonėmis. Trečioji 2 straipsnio dalis išvardija pavyzdinį draudžiamų priemonių sąrašą. Direktyva formaliai baigė galioti pasibaigus Steigiamojoje sutartyje

nustatytam pereinamajam laikotarpiui¹⁴, tačiau ir vėliau išliko kaip pagalbinis šaltinis aiškinant 28 straipsnį.

Tolimesnį prekybos liberalizavimą lėmė Europos Teisingumo Teismo (ETT) jurisprudencija aiškinant „priemonių turinčių lygiavertį poveikį, kaip ir kiekybiniai apribojimai“ sąvoką. Esminis sprendimas buvo padarytas *Dassonville* byloje¹⁵. Šios bylos esmė – Belgijos valdžios reikalavimas viskio importuotojui pateikti eksporto šalies muitinės išduotą viskio kilmės sertifikatą. Kadangi britų muitinė atsisakė išduoti škotiško viskio kilmės sertifikatą importuotojui, viskį pirkusiam iš Prancūzijos didmenininko, importuotojas apskundė teismui šį Belgijos teisėje užfiksuotą reikalavimą, o teismas savo ruožtu kreipėsi dėl išankstinio vertinimo į ETT. Pastarojo sprendimu, įvertinant tai, kad Belgijos importuotojas įsigijo viskį iš teisėtai šį gėrimą į Prancūziją importavusio didmenininko, tokia Belgijos teisės nuostata prieštaravo EB Steigimo sutarčiai ir sudarė lygiaverčio poveikio priemonę, kadangi ji kėlė reikalavimą, kuris sudarė kliūtis laisvai judėti teisėtoms prekėms EB rinkoje. Taigi, ETT nustatė, jog visos prekybos taisyklės, kurios gali tiesiogiai ar netiesiogiai, potencialiai ar faktiškai sudaryti kliūtis prekybai Bendrijoje yra laikomos priemonėmis, turinčiomis lygiavertį poveikį, kaip ir kiekybiniai apribojimai. Tai gali būti tiesiogiai arba netiesiogiai prekes arba prekybą reglamentuojančios teisinės priemonės; priemonės, paremtos valstybės ar valstybės institucijų veiksmais (nors ir gali būti įtvirtintos teisės normose¹⁶). Priemonės gali kilti iš centrinės įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, savivaldybių, teismų sprendimų. Priemonės, turinčios lygiavertį poveikį, kaip ir kiekybiniai apribojimai, skiriamos į diskriminacines (taikomos tik importuojamoms prekėms) ir bendrai veikiančias (taikomos ir importuojamoms, ir vietinės gamybos prekėms).

Praktikoje skiriamos tokios diskriminacinių priemonių kategorijos:

- su sienos kirtimu susiję ribojimai (pvz., reikalavimai importuojamoms ar eksportuojamoms prekėms, netaikomi vietinėms prekėms¹⁷, importą apribojantis kelių užtvėrimas¹⁸, importo licencijavimas ir t.t.);
- parama vietiniams produktams (pvz., programos, kuriose dalyvaujanti valstybė skatina rinktis vietinius gaminius¹⁹, valstybės palaikymas, užtarimas ar didesnis vietos produktų vertinimas vykdant viešuosius pirkimus ir t.t.);

¹⁴ Kvotų panaikinimui sutartyje buvo numatytos panašios nuostatos į tas, kurios buvo taikomos muitams: pirmame etape galiojo sustingimo nuostata, antrajame buvo siekiama pašalinti pačias kvotas, o trečiajame – priemonės, turinčias lygiavertį poveikį. Tokiu būdu visos kvotos buvo panaikintos iki 1961 m. gruodžio 31 d., o kiekviena naujai įstojusi valstybė taip pat per nustatytą laikotarpį išpareigoja panaikinti savo taikomas kvotas.

¹⁵ Byla 8/74, *Procureur du Roi v. Dassonville* [1974] ECR 837.

¹⁶ Pvz., *Buy Irish* byla 249/81, *Commission v. Ireland* [1982] ECR 4005.

¹⁷ Pvz., byla 154/85, *Commission v. Italy* [1987] ECR 2717.

¹⁸ Pvz., byla C-265/95, *Commission v. France* [1997] I-06959.

- akivaizdžiai diskriminacinis kainų nutatymas (kai kainos nustatomos pagal skirtingus kriterijus vietos gamybos ir importuotiems gaminiais) ir kainų nustatymas, kuris nėra akivaizdžiai diskriminacinis, tačiau nustatomos taip, kad tokios pat importuojamos prekės nebegali būti pelningai parduodamos arba konkurencija dėl mažesnių kainų yra nebegalima.

Bendrai veikiančios (nediskriminacinės) lygiavertį poveikį kiekybiniam apribojimams turinčios priemonės neišskiria importuojamų prekių, tačiau sukuria esmines kliūtis importui. Tai nuostatos dėl prekių formos, svorio, sudėties, pateikimo, identifikacijos ir t.t., kurios taikomos ir importuotoms, ir vietinės gamybos prekėms, ir kai ribojantis poveikis laisvam prekių judėjimui yra didesnis nei apribojimas, kuriam pasiekti taisyklės yra skirtos. Tokios priemonės nediskriminuoja įvežtinių prekių, tačiau bendrai taikomos taisyklės gali labai skirtis nuo įvežamos produkcijos kilmės šalyje taikomų taisyklių ir tuo apriboti prekybą. Pvz., byloje *Walter Rau Lebensmittelwerke v De Smedt PVBA*²⁰ Belgija reikalavo Belgijoje parduodamą margariną pakuoti į kubo formos pakelius. Belgų gamintojams toks reikalavimas nebuvo naujas, prie jo buvo įprasta, o užsienio gamintojams prie šio reikalavimo reikėjo papildomai prisiderinti. Belgija bandė remtis vartotojų apsaugos išimtimi, tačiau vartotoją apsaugoti nuo suklydimo buvo galima mažiausiai prekybą tarp šalių trikdančiu produkto paženkliniu, todėl tokios priemonės taikymas buvo pripažintas 28 straipsnio pažeidimu.

1.2.4. Abipusio pripažinimo principas

Nepaisant EB steigimo sutartyje įtvirtinto draudimo taikyti technines prekybos kliūtis bendrojoje rinkoje, šalys narės labai dažnai piktnaudžiaudavo 30 straipsnio nuostatomis. Remiantis šiuo straipsniu, importuojamoms ar eksportuojamoms prekėms taikomi diskriminaciniai apribojimai ir priemonės, turinčios lygiavertį poveikį, gali būti laikomi neprieštaraujančiais laisvam prekių judėjimui, jei jie yra pateisinami visuomenės dorovės, viešosios tvarkos arba visuomenės saugumo, žmonių, gyvūnų ar augalų sveikatos bei gyvybės apsaugos, nacionalinių meno, istorijos ar architektūros vertybių apsaugos bei pramonės ir komercinės nuosavybės apsaugos sumetimais. Tačiau tokie draudimai arba apribojimai neturi tapti savavališka diskriminacijos priemone ar užslėptu valstybių narių tarpusavio prekybos apribojimu. Valstybė narė turi įrodyti, kad šios priemonės yra proporcingos siekiamam tikslui ir mažiausiai ribojančios prekybą iš tų priemonių, kurios galimos tikslui pasiekti.

¹⁹ Pvz., jau minėta *Buy Irish* byla.

²⁰ Byla 261/81, *Walter Rau Lebensmittelwerke v De Smedt PVBA* [1982] ECR 3961.

Ko gero, žymiausia tokio pobūdžio byla buvo *Cassis de Dijon*²¹. Ši byla buvo iškelta, kai įmonei nebuvo leista į Vokietiją importuoti likerio „*Cassis de Dijon*“ dėl to, kad šis likeris neatitiko reikalavimų, keliamų minimaliam tokios rūšies alkoholinių gėrimų alkoholio kiekiui²². Vokietijos valdžia teisinosi pritaikiusi tokį draudimą norėdama geriau informuoti vartotojus, t.y. jei nebūtų tokio draudimo, vartotojai galėtų supainioti tokį silpnesnį gėrimą su stipresniu. Antras Vokietijos valdžios motyvas - sveikatos apsauga. Esą minimalaus alkoholio kiekio gėrimuose nustatymu stengiamasi apsaugoti vietos rinką nuo silpnesnių gėrimų, kurie sukelia didesnę priklausomybę nuo alkoholio nei stiprieji alkoholiniai gėrimai. Kadangi Vokietijos rinkoje buvo daug ir kitų silpnųjų alkoholinių gėrimų, o stiprieji gėrimai dažniausiai geriama atskiesti bei tokia vartotojų apsauga yra neproporcinga panaudotam draudimui, šie argumentai buvo atmesti.

Šios bylos teismo sprendime yra du paaiškinimai, turėję didžiulės įtakos bendram požiūriui į vidaus rinką. Teismas nustatė, kad „kliūtys laisvam judėjimui bendrijoje, kylančios dėl nacionalinių įstatymų, skirtų konkrečių gaminių išleidimui į rinką, skirtumų yra galimos, jei tokios nuostatos gali būti pripažintomis būtinomis, kad būtų užtikrinti privalomi reikalavimai, visų pirma susiję su mokesčių kontrolės efektyvumu, visuomenės sveikatos apsauga, komercinių sandorių teisingumu ir vartotojų apsauga“²³. Teismas taip pat nustatė, kad jei koks nors gaminytis yra teisėtai pagamintas ir parduodamas kurioje nors iš valstybių narių, iš esmės nėra jokių priežasčių, kodėl tas gaminytis negalėtų patekti į kitų šalių narių rinkas. Taip buvo padėti abipusio pripažinimo (angl. – *mutual recognition*) principai.

Taigi, jei nėra Bendrijos taisyklių, valstybės gali nustatyti prekybą varžančias nediskriminacines taisykles, jei jos skirtos įgyvendinti privalomuosius reikalavimus (angl. - *mandatory requirements*), t.y. jei valstybės siekia finansinės priežiūros efektyvumo, visuomenės sveikatos apsaugos, verslo sandorių teisingumo, vartotojų apsaugos, aplinkos apsaugos, spaudos pliuralizmo.

Cassis de Dijon bylos sprendime suformuluotas principas gali būti taikomas daugeliui prekybos taisyklių, todėl ETT pradėjo 28 straipsnio ribų paiešką. Visas prekybai taikomas taisykles buvo pasiūlyta skirstyti į taisykles, reguliuojančios prekę ir kilmės, ir pardavimo valstybėse (angl. – *dual burden rules*), ir taisykles, kurios nepriklausomai nuo produkto charakteristikos ir kilmės reguliuoja patį pardavimo procesą ir nesiekia diskriminuoti (angl.- *equal burden rules*). Teismas gana vieningai nusprendė, kad pirmajai grupei

²¹ Byla 120/78 (1979) ECR 649

²² Vokietijoje tuo metu galiojo draudimas pardavinėti tokios rūšies alkoholinių gėrimus, jei jie ne stipresni nei 25 proc.

²³ Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 195.

priklausančios priemonės patenka į 28 straipsnio taikymo sritį ir apribojimai gali būti pateisinami tik privalomaisiais reikalavimais.

Dėl antrosios grupės priemonių ETT nuomonė nebuvo nuosekli. Sprendimas plačiausiai buvo pateiktas *Keck and Mithouard*²⁴ byloje, kurios esmė ta, kad buvo uždrausta Prancūzijoje pardavinėti auksą pigiau, nei jis buvo pirktas, nes tai draudė Prancūzijos įstatymai. Kadangi šis draudimas buvo vienodai taikomas tiek importuojamiems, tiek vietos gaminiams, ETT patvirtino savo kartais netvirtą poziciją, jog *equal burden rules* nepatenka į 28 straipsnio sritį ir dar plačiau išdėstė, kad prekybą reguliuojančios taisyklės nepatenka į 28 straipsnį, jeigu jos nepadidina importo kaštų, neturi tikslo reguliuoti prekybos tarp valstybių narių ir neužkerta įėjimo į rinką galimybes.

Byloje 251/78 *Denkavit Futtermittel v. Minister of Agriculture*²⁵ ETT nustatė, kad valstybės narės negali remtis 30 straipsnio išimtimis jeigu sritis, kurioje valstybė siekia imtis prekybą ribojančių priemonių yra visiškai harmonizuota antrinės ES teisės. Tiesa, jei harmonizuojanti direktyva leidžia valstybėms narėms imtis griežtesnių priemonių arba jei ji harmonizuoja minimaliai, valstybės narės gali nustatyti papildomas priemones.

1.2.5. Fizinių kliūčių pašalinimas

Kadangi „Europa be sienų“ yra vienas iš esminių ES principų, pirmiausia buvo imtasi šalinti fizinės laisvo judėjimo kliūtis, t.y. sienų kontrolę. Paprastai sienų kontrolė būtina dėl:

- skirtingos mokesčių sistemos,
- skirtingų kiekvienos šalies pabėgėlių, narkotikų, ginklų pardavimo įstatymų,
- nevienodos nusikaltėlių persekiojimo tvarkos,
- skirtingų valstybės augalų ir gyvūnų apsaugos taisyklių ir kontrolės būdų,
- krovinių judėjimo tarp šalių (transporto praleidimas, techninė statistika ir pan.),
- įvežamų prekių iš trečiųjų šalių kontrolės,
- radioaktyvių ir kitų atliekų transportavimo.

Muitų sąjungos įgyvendinimas ir aukščiau minėtų tarifinių prekybos barjerų pašalinimas leido pašalinti ir fizinės laisvo prekių judėjimo kliūtis. Laisvo prekių judėjimo srityje tai buvo padaryta daug lengviau nei kitose trijose (pvz., sunkiau buvo pašalinti kliūtis laisvam

²⁴ Bylos C-267 ir 268/91, *Criminal proceedings against Keck and Mithouard* [1993] ECR I-6097.

²⁵ Bylos 251/78 *Denkavit Futtermittel v. Minister of Agriculture* [1979] ECR 3369; 190/87 *Oberkreisdirektor v. Moormann BV* [1988] ECR 4689, byla C-1-96 R. v. *Ministre of Agriculture* [1998] ECR I-1251.

asmenų judėjimui). Taigi, tarp ES šalių narių nėra muitų sienos, todėl nėra ir muitinio tikrinimo²⁶. Vežant prekes per ES šalis nereikia atlikti jokių muitinės procedūrų, pateikti importo ar eksporto deklaracijų. Kartais prie ES sienų atliekami tik atrankiniai tikrinimai. Leidžiamos tik priemonės, kovojant su narkotikų gabenimu ir panašiais pažeidimais. Tikrinimas negali trukdyti laisvam judėjimui. Prie išorinių sienų atliekamas tikrinimas atitinka vienodus standartus, o muitinių veiklą reglamentuoja Europos Bendrijų muitinės kodeksas. Pašalinus fizines kliūtis, prekių judėjimas tapo daug aktyvesnis.

1.3. Prekybos principų, turinio ir sąlygų raida

Pagrindiniai prekybos tarp ES šalių narių valdymo ir funkcionavimo principai yra gana paprasti, tačiau taisyklės ir struktūros, kurių reikia, kad jie realiai veiktų, yra labai įvairios ir sudėtingos. Šios taisyklės panaikina kliūtis laisvam prekybos ir gamybos veiksmų judėjimui ir „užtikrina, kad šiame procese nebūtų pamiršti ir kiti svarbūs valstybinės politikos tikslai“²⁷. ES siekia panaikinti tarp valstybių narių visas kliūtis, ekonominius ir teisinius skirtumus, trukdančius prekybos santykių integracijai ir lemiančius nevienodas verslo sąlygas, neleidžiančias reikštis laisvos rinkos dėsniams. „Dėl teigiamo tokių kliūčių prekybai šalinimo poveikio sutaria dauguma ekonomistų“²⁸.

Prekybos santykių liberalizavimas ir integruotos šalių rinkos padeda sustiprinti ekonominį augimą, tačiau tuo pačiu metu sustiprina ir konkurencinį spaudimą visiems ekonominiams veikėjams. Importo muitais ir kitomis tarifinėmis priemonėmis apsaugomos tam tikros įmonės ar gamybos šakos gali būti suinteresuotos tokių priemonių išlaikymu. Muitų Sąjungos sukūrimas galimybę pasinaudoti šiomis apsaugos priemonėmis eliminuoja, todėl prekybos santykių dalyviai gali bandyti apsisaugoti kitomis, netarifinėmis prekybą reguliuojančiomis priemonėmis, kurių šalinimas yra sudėtingas ir ilgas.

Europos ekonomikos pasižymėjo nemaža valstybės intervencija, kurios sprendimai buvo dažnai įtakojami įvairių interesų grupių spaudimu. Norint integruoti prekių rinkas neužteko vien Muitų Sąjungos, kuri pašalino tik tarpusavio prekybos tarifus ir kvotas, sukūrimo. Juk

²⁶ Bendrijos muitų teritoriją šiuo metu sudaro valstybių narių teritorijos, išskyrus Farerų salas ir Grenlandiją (Danija), Holigolando salą ir Busingeno teritoriją (Vokietija), Ceutą ir Melilą (Ispanija), Prancūzijos užjūrio teritorijas (Naująją Kaledoniją, Prancūzijos Polineziją, Prancūzijos Pietų ir Antarkties sritis, Walliso ir Futuna salas, Sent Pjerą ir Mikeloną ir Mayotte'ą), Livigno, Campione d'Italia ir tam tikrus Lugano ežero teritorinius vandenius (Italija), Arubą ir Olandijos Antilus (Olandija), Gibraltarą (JK) ir įskaitant Prancūzijos užjūrio departamentus (Gvadelupą, Gajaną, Martiniką, Reunioną), Azorų salas ir Madeirą (Portugalija), Kanarų salas (Ispanija), Monaką, Normandijos salas ir Meno salą (JK).

²⁷ Junevičius A. Europos Sąjunga. – Kaunas: Technologija, 1999. P. 131.

²⁸ Vilpišauskas R. Europos Sąjungos vidaus rinka ir Lietuva. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 11.

prekybos santykių dalyviai, negalėdami apsisaugoti tarifiniais barjerais, galėjo kliudyti laisvam prekių judėjimui ne taip akivaizdžiai matomais netarifiniais barjerais - įvairiomis nacionalinėmis taisyklėmis, kurios skirtingai traktuoja įvežamas ir vietoje pagamintas prekes (pvz., skirtingais produktų ar gamybos procesų standartais, viešųjų pirkimų diskriminacija). Netarifiniai apribojimai yra visas kompleksas techninių kliūčių, liečiančių nacionalinius standartus, kurie dažniausiai yra nusistovėję per ilgesnį laiką ir yra pagrįsti kompromisais tarp vyriausybės ir įvairių interesų grupių, ir įvairias technines normas, todėl jų šalinimas (dar vadinamas pozityvia integracija) kėlė daug diskusijų ir buvo daug sudėtingesnis ir ilgesnis nei kitų prekybos kliūčių šalinimas.

Bendrają prekių rinką įgyvendinti sunkino ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje pasaulyje prasidėjusi ekonominė krizė, dėl kurios sustiprėjo protekcionistinių interesų grupių spaudimas, vertęs vyriausybes imtis su laisva prekyba nesuderinamų apsaugos priemonių. Vyriausybės negalėjo kitoms valstybėms narėms taikyti tarifų ir kvotų, todėl ypač paplito netarifiniai apribojimai (valstybės pagalba įvairioms pramonės šakoms, produktų saugumo standartai, išskirtinė pirmenybė savo šalies bendrovėms pasirašant viešųjų pirkimų sutartis ir t.t.). Tuo laikotarpiu keitėsi vyraujanti ekonominė politika. Palyginti su JAV ir Japonija, Europos valstybių ekonomika tuo laikotarpiu augo gana lėtai. Buvo vis stipriau suvokiama, kad ekonomikai atgaivinti būtinos Bendrijos lygmeniu taikomos priemonės.

Cassis de Dijon bylos sprendimas paveikė visą įprastą Bendrijos institucijų požiūrį į vidaus rinkos sukūrimą ir padėjo sparčiau šalinti dėl lėto standartų derinimo susidarančias prekybos kliūtis. Remiantis abipusio pripažinimo principu, daugelyje sričių skirtingų standartų derinimą turėjo pakeisti skirtingų standartų pripažinimas sutarus, kad jie atitinka esminius sveikatos ir saugumo reikalavimus.

1985 m. birželio mėn. Komisija, vadovaujama Jacques Delors, pristatė Baltąją knygą, skirtą integruotos ir vieningos rinkos sukūrimui. Šiai idėjai pritarė iš ekonominės krizės išėities ieškančios valstybės narės. Balotojoje knygoje atsispindėjo ir minėtasis abipusio pripažinimo principas. Komisija išplėtė sritis, kurioms būtų taikomas abipusio pripažinimo principas (pvz., žaislams, techninei įrangai, medicininiams preparatams), buvo imti taikyti nauji normų derinimo principai - minimalių esminių standartų bei normų pripažinimas, įgyvendinamas vadinamomis naujojo požiūrio direktyvomis. Ši reguliavimo metodika buvo išdėstyta 1985 m. Europos Bendrijų Naujojo požiūrio rezoliucijoje dėl techninio sureguliuavimo ir standartizavimo. Akstiną spartesniam liberalizavimo procesui davė Suvestinis Europos Aktas²⁹, kuriuo numatytas

²⁹ Pasirašytas 1986 m. vasario 17 d., įsigaliojo 1987 m. liepos 1d.

kvalifikuotos balsų daugumos balsavimo principas priimant sprendimus, susijusius su vidaus rinkos kūrimo priemonių įgyvendinimu³⁰.

Bendrija iki 1992 m. pabaigos įsipareigojo sukurti vidaus rinką ir pašalinti Baltojoje knygoje įvardintas vieningos rinkos veikimo kliūtis. Baltojoje knygoje buvo numatytos priemonės, skirtos:

- pašalinti technines kliūtis (skirtingus techninius standartus, viešųjų pirkimų taisykles ir t.t.) ;
- pašalinti fizines kliūtis prekybai ir laisvam asmenų judėjimui;
- pašalinti fiskalines kliūtis.

Iš viso buvo numatyta įgyvendinti apie 300 teisinių priemonių, kurios buvo skirtos netarifinių barjerų panaikinimui. Fiziniai barjerai prekių judėjimui (muitinių postų veikla tarp valstybių narių sienų) buvo akivaizdžiausia vieningos rinkos fragmentiškumo apraiška. Todėl programoje Komisija aiškiai išreiškė siekį iki 1992 metų pabaigos visiškai panaikinti tokio pobūdžio kliūtis.

Visos direktyvos, įgyvendinančios šią programą, buvo priimtos iki 1992 m. pabaigos, nebuvo pašalintos visos vidaus rinkos kūrimo programoje numatytos priemonės, buvo pašalintos visos fizinės laisvo prekių judėjimo kliūtys ir dauguma techninių ir fiskalinių kliūčių, panaikinta prekių judėjimo kontrolė ties vidinėmis valstybių narių sienomis, liberalizuotas kapitalo judėjimas vidaus rinkoje, liberalizuotas transporto sektorius, daugelyje sričių įgyvendintas „naujas požiūris“ į techninių harmonizavimą, bendrosios politikos vykdymas perkeltas į Bendrijos lygmenį, o derybose su trečiosiomis šalimis ir GATT Bendrija veikė kaip viena šalis. Likusios su reguliavimu susijusios prekybos tarp valstybių narių kliūtys šalinamos įgyvendinant valstybėse narėse ES institucijų patvirtintas vieningos prekių rinkos priemones, perkeltas į nacionalinę teisę.

Baltojoje knygoje taip pat buvo numatyta sukurti institucijas, patvirtinančias, jog produktai atitinka esminius reikalavimus – Europos standartizacijos komitetą (*CEN*), Europos elektrotechnikos standartizacijos komitetą (*CENELEC*) bei Europos telekomo standartų institutą (*ETSI*). Svarbų vaidmenį, įrodant, jog produktas atitinka esminius reikalavimus, nustatytus atitinkamose direktyvose, vaidina Europos Bendrijos ženklas, kurį produktui suteikia gamintojas arba sertifikavimo institucija.

³⁰ Anksčiau sprendimai buvo priimami vieningai, todėl bet kuri šalis galėjo vilkinti sprendimų priėmimo procesą, kaip tai buvo 1965 m. pabaigoje, kai Prancūzija atsisakė dalyvauti Tarybos posėdžiuose ir kilo vadinamoji „tuščios kėdės“ krizė.

Prekybos politikos priemonių inicijavimą, šalys narės yra delegavusios ES vykdomosioms institucijoms (Europos Komisijai), taigi bendrosios prekybos politikos pagrindinis veikėjas ir formuotojas yra ES, tačiau jos vykdymas yra paremtas visų valstybių narių sutarimu ir pagal atitinkamas procedūras priimtais teisės aktais. Šalių narių atstovai yra reguliariai konsultuojami, o patys ministrai priima pagrindinius sprendimus dėl tolimesnės prekybos politikos krypties. Europos Parlamentas yra informuojamas apie visus vyksmus, o konsultavimasis leidžia ES išlikti jautriai ir sukurti palankias sąlygas visoms prekybos procese dalyvaujančioms šalims.

Laisvos prekybos barjerų pašalinimas yra didelis privalumas tiems, kurie užsiima verslu³¹ tačiau nusikaltėliai taip pat bando pasinaudoti laisvos prekybos teikiamais privalumais. Dėl vidinių sienų kontrolės panaikinimo ir laisvo prekių, asmenų, paslaugų bei kapitalo judėjimo ES viduje atsirado poreikis sustiprinti išorinių sienų apsaugą. Šiam tikslui diegiamos naujos technologijos, sukurta Šengeno informacinė sistema, įkurtas Europos policijos biuras, vyksta glaudus muitinių, policijos pareigūnų, teisėjų, prokuratūrų bendradarbiavimas.

Išsiplėtusi rinka reikalauja glaudaus administracijų bendradarbiavimo, informacijos apsikeitimo tarp valstybių narių valdžios institucijų bei Komisijos sistemų, institucijų, administracijų bendradarbiavimo mechanizmų, institucijų personalo tęstinio mokymo.

Firmos, prekiaujančios Europos Sąjungoje, turi laisvą prieigą prie didžiulės, daugiau nei 450 milijonų vartotojų, rinkos. Pašalinus prekybos kliūtis bei atsivėrus nacionalinėms rinkoms, susidaro sąlygos konkuruoti didesniai skaičiui įvairių firmų. Atitinkamai didėja prekių bei paslaugų pasiūla vartotojams bei mažėja prekių ir produktų kainos. Pvz., nuo 1998m. atsivėrusių ES nacionalinių rinkų dėka ir įdiegus naujas technologijas 50 proc. sumažėjo nacionalinių telefono skambučių kainos, spaudžiamos konkurencijos žymiai nukrito lėktuvų bilietų kainos, atverdamos didesnes galimybes laisvam asmenų judėjimui. Liberalizuojamos prieš tai saugotos monopolinės telekomunikacijų, elektros, dujų, vandens tiekimo rinkos. Nepriklausomos nacionalinės reguliacinės institucijos, prižiūrinčios neliberalizuotas telekomunikacijų ir energetines rinkas, koordinuoja savo veiklą ES lygmenyje. Ne tik didelės pramonės įmonės, bet ir namų ūkis bei smulkusis verslas visoje Europoje turi vis didesnę galimybę pasirinkti elektros bei dujų tiekėjus.

Apibendrinant visus barjerus reikia pažymėti, kad bendros rinkos programos įgyvendinimas buvo labai netolygus procesas, todėl daugelio priimtų priemonių įgyvendinimui

³¹ Vien muitinės dokumentų ES įmonės per metus reikėtų užpildyti 60 000, jeigu nebūtų sukurta vidaus rinka ir liberalizuoti prekybiniai santykiai.

reikėjo skirti ilgus pereinamuosius laikotarpius ir vidaus rinkos kūrimas, kurios dalimi yra vidaus prekyba, nėra užbaigtas ir kažin ar gali būti baigtinis.

2. LIETUVOS INTEGRACIJA Į BENDRAJĄ ES PREKYBOS POLITIKĄ

2.1. Prekyba pirmąjį nepriklausomybės penkmetį

Lietuvos istorinė praeitis sąlygojo tai, kad po nepriklausomybės atkūrimo didžiausią Lietuvos eksporto dalį sudarė eksportas į NVS šalis. 1991 m. jis sudarė net 95 proc. Paskui jis ėmė smarkiai mažėti. 1992 m. jis sudarė tik 71 proc. bendro Lietuvos eksporto, 1993 m. - 57 proc., pirmąjį 1994 m. pusmetį - 51 proc., o pirmąjį 1995 m. pusmetį jis jau sudarė tik 39,5 proc.³²

Importo tendencijos buvo analogiškos. Nuo 90 proc. bendro šalies importo 1991 m. importas į NVS šalis sumažėjo iki 41 proc. 1995 m. pirmąjį pusmetį. Eksporto ir importo orientacija radikaliai pasikeitė. Prekybos apyvarta tarp Lietuvos ir tuometinių 15 ES šalių nuo 1992 m. iki 1994 m. išaugo daugiau kaip tris kartus ir sudarė 1,5 milijardo dolerių (tiesa, daugiausia dėl išaugusio importo). Prekyba su Europos šalimis taip pat pasižymėjo dideliu netolygumu. Didžiulę dalį visos prekybos sudarė prekyba su Vokietija (apie 41 proc.).

Keitėsi ne tik Lietuvos užsienio prekybos geografija. Keitėsi Lietuvos eksportas ir gaminių prasme. Pvz., chemijos gaminių eksportas nuo 2,8 proc. 1992 m. išaugo iki 9,9 proc. 1994 m. Medienos eksportas per tą patį laikotarpį išaugo 5,7 proc. ir 1994 m. sudarė 7,1 proc. 1992 m. net 59 proc. eksporto sudarė netaurieji metalai ir dirbiniai iš metalo, tačiau 1994m. jis jau sudarė tik 15,5 proc. Tekstilė, kurios eksportas 1992 m. sudarė 2,3 proc., o 1994 m. išaugo iki 22 proc., tapo viena konkurencingiausių Lietuvos pramonės šakų.

2.2. Pamokos, išmoktos ruošiantis narystei PPO

Lietuvos pasiruošimas narystei ES ir laipsniškas prekybos liberalizavimas vyko lygiagrečiai su siekiu įstoti į Pasaulio prekybos organizaciją³³. Pasiruošimo ir derybų dėl narystės PPO procesas atskleidžia paskutinįjį XX a. dešimtmetį Lietuvoje vykusius su prekyba susijusius procesus, derybas, stojimo procesą lėmusius veiksnius bei kontekstą, kuriame vyko Lietuvos laipsniška integracija į ES vykdomą prekybos politiką.

Iki nepriklausomybės paskelbimo Lietuvos prekybos politiką griežtai kontroliavo valstybinės įmonės, todėl buvo būtina iš naujo kurti visą prekybos politiką, sukurti tam reikalingas naujas institucijas, liberalizuoti kainas ir pereiti į rinkos ekonomiką. Prekybos

³² Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą strategija: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 126.

³³ PPO įkurta 1995 m. Bendrojo susitarimo dėl tarifų ir prekybos (angl. - *GATT*) pagrindu.

liberalizavimas buvo susijęs su „lūkesčiais, kad importuojamų prekių konkurencija darys įtaką kainų šalies viduje mažėjimui, tarptautiniu darbo pasidalijimu grindžiamai specializacijai ir technologinio gamybos lygio didėjimui, efektyvumo ir gerovės kilimui, o vartotojams ir gamintojams užtikrins didesnę prekių pasirinkimą“³⁴.

Lietuvos užsienio prekybos liberalizavimas buvo svarbus rinkos ekonomikos ir ekonominio šalies atsigavimo veiksnys. Svarbus prekybos politikos reformų ir liberalizavimo elementas buvo siekis įstoti į PPO.

Lietuvos stojimo į šią organizaciją procesas prasidėjo 1995 m. Atsižvelgiant į tarptautinius politinius pokyčius regione ir į vis intensyvėjančius ir didesnę ekonominę naudą teikiančius tarptautinius ekonominius ir prekybinius santykius, į LR Vyriausybės programą buvo įtrauktas sprendimas pradėti derybas dėl prisijungimo prie PPO.

Viso PPO taisyklių turinio perkėlimas (įskaitant ir 1986-1994 m. Urugvajaus raunde įtrauktas tokias sritis, kaip žemės ūkio politika, su prekyba susijusias paslaugas, intelektinę nuosavybę ir t.t.), kartu pertvarkant ir šalies ekonomiką, reikalavo daug laiko ir patirties.

Svarbus veiksnys, kuris riboja Lietuvos derybininkų laisvę, buvo interesų grupių spaudimas. Narystės PPO ir tarptautinės prekybos liberalizavimo nauda atrodo visiškai suprantama, tačiau buvo girdimi dažni interesų grupių raginimai įvairiais būdais riboti iš kitų šalių įvežamas prekes, neva norint subalansuoti eksportą ir importą, apsaugoti gamintojus nuo „neteisingai“ konkuruojančių ar nekokybiškų prekių, suteikti paramą nuo krizės nukentėjusioms įmonėms ir prisidengiant kitais populistiniais motyvais, pvz., siekiu išlaikyti darbo vietas. Buvo baiminamasi, kad įstojus į PPO žlugs dauguma vietos gamintojų ir prekybininkų. Galima būtų teigti, kad bet koks noras apsaugoti, apsaugoti vietos gamintojus kyla dėl abejonių savo konkurenciniais sugebėjimais, todėl ir už tokio susirūpinimo vietos rinkos apsauga ir liberalizuotos tarptautinės prekybos keliamomis „problemomis“ dažnai slepiasi ne tik tarptautinės prekybos dėsnių nežinojimas ar nesugebėjimas jų suprasti, bet ir nesugebančių konkuruoti įmonių interesai. Siekiant trumpalaikės siaurų interesų grupių naudos kartais buvo pamirštama, kad konkurencija yra rinkos dėsnių pagrindas, technologinės pažangos ir ekonomikos augimo esmė. Rinkos apsauga įvairiais prekybiniais (tiek tarifiniais, tiek netarifiniais) barjeriais mažina konkurenciją ir būtinybę ieškoti naujų veiklos metodų, tobulėti ir nuolat kovoti dėl pirkėjų. Tai duoda naudos siauroms interesų grupėms, tačiau daro žalą vartotojams, nes yra ribojama jų pasirinkimo laisvė, galimybė pasinaudoti konkurencijos dėka

³⁴ Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekyba ir jos raida: veiksmų analizė// <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Studija.phtml>; prisijungimo laikas: 2004-11-10.

mažėjančiomis kainomis, prekių gausa ir kokybės gerėjimu, dėl progreso ir konkurencijos stokos kenčia visos šalies ekonomika.

Derybų dėl stojimo į PPO metu ypač garsiai pasireiškė interesų grupių, siekiančių išlaikyti iki tol vykdytą intensyvią paramą žemės ūkiui ir maisto pramonei spaudimas ir su tuo susijusi PPO žemės ūkio eksportuotojų (ypač JAV) kritika. Be to, derybas apsunkino galimas nenoras Lietuvos įstojimu suteikti precedentą tuo pat metu dėl narystės besiderančiai Rusijai.

Vis dėlto, Lietuvai, norinčiai įstoti į ES, jungimasis į PPO buvo viena svarbiausių užsienio prekybos politikos krypčių. Tai signalizavo apie tai, jog atsirado stambių interesų grupių, kurioms laisva prekyba yra naudinga. ES formaliai reikalavimo įstoti į PPO nebuvo nustačiusi, tačiau būtinybė kuo greičiau prisijunti prie šios tarptautinės organizacijos buvo veikiamą ne tik būtinybės reorganizuoti užsienio prekybą, sustiprinti savo šalies ekonomiką bei tarptautines pozicijas, bet ir su būtinybe kuo anksčiau susiderėti dėl muitų užšaldymo. Beje, požiūriai dėl muitų užšaldymo taip pat išsiskyrė. Pvz., Tarptautinėje konferencijoje, vykusioje 1995 m. gruodžio 15-16d.³⁵, Audrius Navikas, tuometinis Lietuvos užsienio ministerijos Ekonomikos departamento direktorius, savo pranešime išreiškė tokią nuomonę, kad Lietuvos, taikančios nors ir sąlyginai mažus muitų tarifus, padėtis buvo daug geresnė nei Estijos, kuri muitų tarifų praktiškai netaikė. Audriaus Naviko teigimu, tuo metu Lietuvoje galioję muitų tarifai suteikė galimybes išsiderėti kuo didesnius užšaldytinus muitus su PPO, o tai neva turėjo palengvinti stojimą į ES, nes pastarai nereikėtų daryti prekybinių nuolaidų trečiosioms šalims. Savo abejones dėl tokio optimizmo ir tariamo pranašumo prieš estus savo pranešime išreiškė buvęs ministras pirmininkas Aleksandras Abišala, tuometinis konsultacinės firmos „A. Abišala ir partneriai“ direktorius. Jo nuomone, estų situacija buvo geresnė būtent dėl to, kad jie importo muitų praktiškai neturėjo, todėl turėjo gerą pagrindą derėtis stojant į ES mažinant, o ne didinant išorinius muitus. Jis pabrėžė, kad turbūt mažai kam iš ekonomistų kelia abejonių faktas, kad muitai, kurie turi saugoti, iš tikrųjų nieko nesaugo. Jie ypač nesaugo vartotojų, o ateityje nesaugos ir gamintojų, nes neskatina siekti aktyvesnės gamybos, neskatina ieškoti rinkos nišų ir visų kitų dalykų.

Tuo pat metu vis dažniau pasigirsdavo raginimų riboti importą „civilizuotomis“ rinkos apsaugos priemonėmis - antidempingo, protekciniais bei kompensaciniais muitais. Tokį protekcionizmą buvo bandoma argumentuoti nuorodomis į PPO nares, ypač ES, kuri iš tiesų yra dažniausiai antidempingą taikanti PPO narė. Nuo tokių muitų buvo nukentėjusi ir pati Lietuva, todėl buvo skatinama sekti tokiu pat pavyzdžiu. Taip išryškėjo paradoksalus reiškiny - iš vienos

³⁵ Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą strategija: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Kaunas: Naujasis laikas, 1997.

pusės Lietuva siekė narystės PPO, kurios tikslas kuo labiau liberalizuoti pasaulinę prekybą, o iš kitos pusės buvo siekiama kuo labiau apsaugoti. Taigi atrodo, kad nacionalinę poziciją stojimo į PPO pasiruošimo metu formavo ne vartotojų, o atskirų gamintojų interesai. Be to, dažnai buvo teigiama, kad dėl narystės PPO ir prekybos liberalizavimo Lietuvą gali užplūsti pigios ir nekokybiškos prekės. Šis teiginys vėl gi atskleidė ne vartotojų, o atskirų gamintojų nuogąstavimus. Vartotojui pigios prekės atneša tik naudą: jos vartotojui reiškia daugiau pinigų kitoms prekėms, pramogoms, investicijoms į mokslą ir kt. Tai reiškia didesnę gyventojų gerovę. Nekokybiškų prekių antplūdžio baiminimasis taip pat slepia atskirų interesų grupių motyvus. Juk svarbiausia, kad vartotojas turėtų galimybę rinktis. Jei nebus tokios „nekokybiškos“ prekės paklausos, nebus ir pasiūlos. Pigios prekės gali kenkti nacionalinėmis priemonėmis apsaugotoms ir dėl to konkuruoti nesugebančioms įmonėms. Tarkime, devintajame dešimtmetyje Britanija pasiekė vieną iš didžiausių BVP augimo rodiklių Europoje būtent dėl to, kad galų gale pavyko įveikti profsąjungas, kurios reikalavo, kad valstybė plačiai remtų atgyvenusias pramonės šakas ir priešinosi naujų technologijų diegimui.

Nepaisant sunkumų, 2000 m. Lietuva jau taikė beveik visas PPO taisykles arba buvo įsipareigojusi jas taikyti po priėmimo į šią organizaciją. 2001 m. balandžio 24 d. LR Seimas ratifikavo Lietuvos stojimo į PPO rezultatus ir apie tai pranešė PPO sekretariatui. Tuo Lietuva įvykdė visas teises procedūras, būtinas narystei. Lietuva 2001 m. gegužės 31 d. tapo visateise PPO nare. Lietuvos stojimo į PPO dokumentai yra LR įsipareigojimai, GATT straipsniai ir PPO sutartys, prie kurių Lietuva prisijungė, tapusi šios organizacijos nare³⁶.

Stodama į PPO Lietuva įsipareigojo vadovautis šios organizacijos principais (svarbiausi - didžiausio palankumo statuso ir nediskriminacijos principai) ir nedidinti muitų aukščiau suderėto maksimalaus lygio. Narystė PPO suteikė Lietuvos prekybos režimui stabilumą ir patikimumą. Tai buvo reikšmingi veiksniai Lietuvos prekybos partneriams ir investuotojams ir vėliau sekusiam Lietuvos stojimui į ES. PPO suteikė nuolatinę ir besąlyginę teisę į didžiausio palankumo režimo statusą prekiaujant su kitomis PPO narėmis. Lietuva įgijo teisę naudotis prekybos ginčų sprendimo procedūra, o Lietuvos užsienio prekyba tapo liberalesnė, skaidresnė ir labiau prognozuojama. „Narystė PPO turi didžiulę reikšmę tiek eksporto skatinimo, tiek verslo aplinkos gerinimo, tiek PPO siūlomų prekybos priemonių taikymo srityse“³⁷. Be to, ruošimasis narystei šioje organizacijoje davė daug patirties perimant ES prekybinius įsipareigojimus ir principus.

³⁶ Valstybės žinios. 2001, Nr. 46.

³⁷ Pasaulio prekybos organizacija (PPO)// http://www1.urm.lt/data/6/LF17877_31eko.htm; prisijungimo laikas: 2004-12-15.

2.3. Lietuvos prekybos sutartys su ES

ES ekonomikos politika turi įtakos ir jai nepriklausančioms valstybėms, todėl Lietuva nuo pat ankstyvųjų savo nepriklausomybės metų siekė narystės joje, kad galėtų dalyvauti ES vykstančiuose procesuose ir įtakoti jų turinį. Lietuva, norėdama išvengti neigiamų diskriminacijos pasekmių ir pasinaudoti narystės teikiama nauda, tiesiog negalėjo ignoruoti tokio svarbaus ir stambaus ekonominio darinio, kuris esant tokiai didelei įvairių šalių ekonominei tarpusavio priklausomybei, įtakoja kitų valstybių ūkius. Perleisdama dalį savo įgaliojimų ES (pvz., galią priimti sprendimus dėl prekybos politikos formavimo), ji vis dėlto galėtų savo žmonių interesus atstovauti geriau nei būdama už ES ribų.

ES ir Lietuvos diplomatinį santykių pradžia laikoma 1991 m. rugpjūčio 27d., kai ES pripažino Lietuvos priklausomybę. Tą dieną vykęs EB Užsienio ministrų tarybos susitikimas pasveikino 1940 m. prarasto Lietuvos, Latvijos ir Estijos suvereniteto ir nepriklausomybės atkūrimą.

Pirmoji sutartis tarp EEB, didžiausio pasaulyje regioninio darinio, ir Lietuvos Respublikos dėl ekonominio, komercinio ir prekybinio bendradarbiavimo buvo pasirašyta 1992 m. gegužės 11 d.³⁸ Briuselyje, tuo suteikdama Lietuvai didžiausio palankumo šalies statusą prekyboje, pritaikydama jai Bendrijos generalizuotą preferencijų sistemą ir įpareigodama vadovautis nediskriminavimo principu.

Naują impulsą prekybai su ES suteikė sutartis dėl laisvosios prekybos ir su ja susijusių reikalų (Laisvosios prekybos sutartis), pasirašyta 1994 m. liepos 18d.³⁹ tarp Europos Bendrijos, Europos atominės energijos bendrijos bei Europos anglies ir plieno bendrijos iš vienos pusės ir Lietuvos Respublikos iš kitos pusės. Remiantis sutartimi, palaipsniui kuriama laisvosios prekybos zona, o prekyba liberalizuojama remiantis PPO principais.

Pagrindinis instrumentas kuris reglamentuoja Lietuvos užsienio prekybą yra Muitų tarifų įstatymas⁴⁰. Jame yra nustatyti visi importo ir eksporto muitų taikymo atvejai, taip pat numatyta galimybė taikyti tarifų kvotas. Šiame įstatyme muitai suskirstyti į penkias rūšis:

- bendruosius
- specialiuosius
- antidempingo
- kompensacinius

³⁸ Įsigaliojo 1993m. vasario 1d. ir galiojo iki 1998 m.

³⁹ Įsigaliojo 1995 m. sausio 1 d.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos muitų tarifų įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 28-727.

- protekcinius

Antidempingo, kompensacinių, ir protekcinų priemonių⁴¹ taikymo tvarką nustato atskiri Lietuvos Respublikos įstatymai. Jeigu Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotose tarptautinėse sutartyse nustatytos kitokios taisyklės, negu numatyta Muitų tarifų įstatyme, tada taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės⁴².

Ūkio ministerija 2002 m. liberalizuojant strateginių prekių importo, tranzito ir eksporto kontrolės tvarką, Lietuvos eksporto kontrolės teisinę bazę harmonizavo su Europos Sąjungos teisine baze. Tuo tikslu buvo parengtas ir 2002 m. liepos 5 d. priimtas Strateginių prekių eksporto, importo ir tranzito kontrolės įstatymas, taip pat parengtas ir Vyriausybei pateiktas šiam įstatymui įgyvendinti būtinas Vyriausybės nutarimo „Dėl strateginių prekių eksporto, importo ir tranzito licencijavimo tvarkos patvirtinimo“ projektas.

Rinkos apsaugos priežiūros mechanizmo tobulinimo tikslais nuo 2002 m. balandžio 1 d. už Antidempingo įstatymo įgyvendinimą atsakingą instituciją buvo paskirta Ūkio ministerija. Tokiu būdu vietinių gamintojų bei rinkos apsaugą reglamentuojančių įstatymų, t.y. protekcinų (apsaugos) priemonių, kompensacinių muitų ir antidempingo, įgyvendinimo priežiūra sutelkta vienoje institucijoje. Tai sudarė prielaidas efektyviau taikyti vietinės rinkos apsaugos priežiūros mechanizmą. Užsienio valstybėms inicijavus analogiškus rinkos apsaugos tyrimus dėl prekių importo iš Lietuvos Respublikos buvo renkami ir analizuojami su tyrimais susiję statistiniai duomenys, rengiami argumentai vietinių gamintojų interesų gynybai.

Lietuvos gamintojams pateikus pagrįstus prašymus, Ūkio ministerija, siekdama apsaugoti vietinius gamintojus nuo nesažiningos užsienio gamintojų sparčiai didėjančios konkurencijos, atliko tyrimus taip pat taikomų priemonių peržiūras, analizavo atitinkamų prekių importo į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją tendencijas bei atliko priimtų eksportuotojų įsipareigojimų laikymosi priežiūrą.

Laisvosios prekybos zonos sukūrimas yra pati „sekiausia“ ir labiausiai paplitusi regioninės integracijos forma. Pagrindinis jos bruožas - muitų tarp dalyvaujančių šalių šalinimas. Tuo pačiu laisvosios prekybos zonos narės pasilieka teisę vykdyti savarankišką prekybos politiką trečiųjų šalių atžvilgiu. Tam, kad išvengti iš trečiųjų šalių importuojamų prekių įvežimo per mažiausius muitus taikančios šalies teritoriją į kitas laisvos prekybos zonos šalis, laisvosios prekybos sutartyse dažniausiai nustatomos prekių kilmės taisyklės. Prekių kilmės taisyklės buvo numatytos ir Lietuvos - ES laisvosios prekybos sutartyje. Nuo 1997 m. pradėtos taikyti europinės prekių kilmės taisyklės, kurios reiškia, jog neapmokestinamos tos produktų dalys, kurios yra

⁴¹ Plačiau apie šias priemones žr. 2 priedą.

⁴² Lietuvos Respublikos muitų tarifų įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 28-727, 19 str.

kilusios bet kurioje iš laisvosios prekybos sutartį su ES pasirašiusių Europos šalių. Kadangi Laisvosios prekybos sutartis vėliau tapo Asociacijos sutarties dalimi, jos nuostatas ir pokyčius prekyboje aptarsime Asociacijos sutarties kontekste.

2.3.2. Asociacijos sutartis

Lietuvos siekis tapti ES nare buvo pripažintas 1995 m. birželio 12 d., kai buvo pasirašyta Asociacijos (Europos) sutartis⁴³. Šia sutartimi buvo įtvirtintas Lietuvos įsipareigojimas suderinti nacionalinę teisę su ES reikalavimais. Ši sutartis pakeitė Ekonominio, komercinio ir prekybos bendradarbiavimo sutartį, o Laisvosios prekybos sutartis, kaip jau minėta, tapo Asociacijos sutarties dalimi. Sutartis galiojo iki Lietuvos įstojimo į ES dienos.

Sutartį pasirašiusios šalys turėjo savo politinius, prekybos, ekonominius, integracinius ir institucinius tikslus. Prekybiniai interesai buvo įvardinti tokiais siekiais:

- palaipsniui sukurti iš esmės visą prekybą apimančią laisvos prekybos erdvę tarp Bendrijos ir Lietuvos;
- skatinti prekybos ir harmoningų ekonominių santykių plėtrą tarp šalių ir taip puoselėti dinamišką ekonomikos vystymąsi ir gerovę Lietuvoje;
- paremti Lietuvos pastangas ir plėtoti jos ekonomiką ir užbaigti perėjimą į rinkos ekonomiką.

Į Asociacijos sutartį ne tik įtrauktos Laisvosios prekybos sutarties nuostatos, bet ir įtvirtintas ekonominis bendradarbiavimas tokiose srityse kaip konkurencijos politika, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos judėjimas, steigimosi laisvė, intelektinės nuosavybės teisių apsauga, vartotojų apsauga, bendradarbiavimas pramonės politikoje, moksle ir technologijoje, energetikoje, aplinkosaugoje ir t. t. Įkurta Asociacijos taryba ir Asociacijos komitetas.

Laisvosios prekybos sąlygos aptariamos Asociacijos sutarties III skyriuje „Laisvas prekių judėjimas“. Sutartis Lietuvai suteikė pereinamąjį laikotarpį, per kurį turėjo būti mažinama prekybinių santykių asimetrija. Sutarties 8 straipsnis numatė, kad Bendrija ir Lietuva per pereinamąjį laikotarpį, ne ilgiau kaip šešerius metus ir prasidedantį 1995 m. sausio 1 d., kai įsigaliojo Laisvosios prekybos ir su prekyba susijusiais dalykais sutartis, laipsniškai įkurs laisvosios prekybos zoną pagal šios sutarties sąlygas ir remiantis (GATT) bei (PPO).

⁴³ Įsigaliojo 1998m. vasario 1d.

2.3.2.1. Pramoninės prekės

Pagal Asociacijos sutartį nuo 1995m. sausio 1d. Bendrija įsipareigojo:

- panaikinti Bendrijoje iš Lietuvos kilusioms pramoninėms prekėms taikytus importo muto mokesčius;
- panaikinti kiekybinius importo apribojimus arba priemones, turinčias lygiavertį poveikį iš Lietuvos kilusioms prekėms.

Nuo 2005 m. sausio 1 d. Lietuva įsipareigojo:

- panaikinti importo mokesčius prekėms, kilusioms Bendrijoje. Šie įsipareigojimai nebuvo taikomi prekėms, išvardintoms Asociacijos sutarties II, III, IV ir V prieduose. Tai prekės, kurioms Lietuva laipsniškai iki 2001 m. mažino importo mokesčius.

Laisvos prekybos režimas nebuvo nustatytas prekybai žemės ūkio, perdirbtais žemės ūkio ir žuvies produktais, o taip pat prekybai tekstilės gaminiais.

Asociacijos sutarties II priede išvardintų iš Bendrijos kilusių prekių (t.y. avalynės; 1996 m. jai buvo taikomas 10 proc. bazinis muitas) likę importo muitai buvo panaikinti nuo 1997 m. sausio 1d., o III priede išvardintų prekių importo muitai (1998 m. šių prekių baziniai muitai buvo nuo 10 proc. iki 25 proc.) buvo palaipsniui mažinami pagal tokį grafiką:

- nuo 1998 m. sausio 1d. kiekvienas muto tarifas sumažintas iki 50 proc. bazinio muto tarifo vertės;
- nuo 2001m. sausio 1 d. panaikinti likę muitai.

Asociacijos sutarties IV priede išvardintoms iš Bendrijos kilusioms prekėms importo mokesčiai panaikinti iki 2001-01-01 (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Importo mokesčių panaikinimo grafikas pagal Asociacijos sutarties IV priedą

Prekė	Muto tarifo dydis (proc.)	
	1995-01-01	2001-01-01
Senesni nei 7 metai lengvieji automobiliai	5	0
Senesni nei 10 metų lengvieji automobiliai	10	0

Šaltinis: remdamasi Asociacijos sutartimi, sudarė autorė

Asociacijos sutarties V priede išvardintoms iš Bendrijos kilusioms prekėms importo muto mokesčiai vėliausiai numatyti panaikinti 2001 m. sausio 1d. Importo muto

mokesčių mažinimas ir galiausiai sekęs panaikinimas buvo vykdomas trimis etapais (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Importo mokesčių panaikinimo grafikas pagal Asociacijos sutarties V priedą

Prekė	Muito tarifo dydis (procentais)		
	1995-01-01 - 1997-12-31	1995-01-01 – 2000-12-31	0 proc. nuo 2001-01-01
Odos žaliava	50	30	
Neapdorota ažuolo mediena		50	
Neapdorota uosio mediena			
Neapdorota spygliuočių mediena	20	20	
Neapdoroti kailiai	15	8	
Juodųjų metalų atliekos ir laužas		15	
Spalvotųjų metalų atliekos ir laužas			
Odos pusgaminiai	10	5	
Neapdorota kitų lapuočių mediena		10	

Šaltinis: remdamasi Asociacijos sutartimi, sudarė autorė

Importo muito mokesčių panaikinimo sąlygos buvo taip pat taikomos ir fiskalinio pobūdžio importo muito mokesčiams.

Nuo 1995 m. sausio 1 d. Bendrija panaikino kiekybinius eksporto į Lietuvą apribojimus ir lygiavertį poveikį turinčias priemones, o Lietuva - eksporto apribojimus į Bendriją ir lygiavertį poveikį turinčias priemones.

Prekybos sąlygos, aptartos Sutarties dalyje, skirtoje pramoninėms prekėms, buvo taikomos prekės, kilusioms Lietuvoje ir Bendrijoje ir išvardintoms Kombinuotosios nomenklatūros 25 - 97 skirsniuose, išskyrus produktus, išvardintus Asociacijos sutarties I priede (šios prekės taikomas žemės ūkio prekių statusas) ir Asociacijos sutarties 2 protokole.

2.3.2.2. Tekstilės gaminiai

Laisvosios prekybos nuostatas Bendrija savo naudai apribojo tose srityse, kuriose Lietuva turėjo didžiausią santykinį pranašumą, būtent tekstilės ir žemės ūkio produktų atžvilgiu. Taigi, iš Lietuvos kilusiems tekstilės gaminiams (išvardinti Asociacijos sutarties VI priede) teko išskirtinis dėmesys. Asociacijos sutartyje buvo apdairiai nurodyta, kad iš Lietuvos kilusiems

tekstilės gaminiams bus panaikinti importo į Bendriją mokesčiai pagal tam tikras sąlygas, kurios gali būti peržiūrėtos Asociacijos Tarybos sprendimu. Tuo pasinaudodama, Europos Sąjungos Taryba kreipėsi laišku į Lietuvos Respublikos Vyriausybę siūlydama (remiantis delegacijų konsultacijomis) pataisyti Laisvos prekybos ir susijusių dalykų sutartį, pasirašytą 1994 m. liepos 18 d., ir Europos sutartį tarp Europos Bendrijų ir jų valstybių narių, iš vienos pusės, ir Lietuvos Respublikos, iš kitos pusės, pasirašytą 1995 m. birželio 12 d., ir išplėsti šių sutarčių prekybą tekstilės gaminiais apimančio 1 protokolo galiojimą iki 2000 m. gruodžio 1 d. bei modifikuoti tarifų režimą tekstilės gaminiams. Buvo susitarta nuo 1998 m. sausio 1 d. panaikinti Bendrijoje taikytus importo muitų tarifus lietuviškos kilmės tekstilės gaminiams ir Lietuvoje taikytus importo muitų tarifus Bendrijos kilmės tekstilės gaminiams, išvardintiems Kombinuotosios nomenklatūros skirsniuose 50 - 63.

Lietuvos Respublikos Seimas papildomą protokolą prie Laisvosios prekybos sutarties tarp Europos Bendrijų ir Lietuvos Respublikos ir Europos Sutarties tarp Bendrijų ir jų valstybių narių ir Lietuvos Respublikos, pasikeičiant laiškais tarp Europos Bendrijų ir Lietuvos Respublikos, ratifikavo 1999 m. gegužės 11 d. Oficiali protokolo įsigaliojimo data – 1999 m. rugpjūčio 1 d., bet šalių susitarimu protokolo nuostatos jau galiojo nuo 1999 m. pradžios. Pagal šį protokolą senasis Asociacijos sutarties VI priedas buvo pakeistas naujuoju VI priedu (protokolo A priedas). Priede buvo nurodyta, kokių kategorijų ir kiek (tonomis ir vienetais) Lietuvos tekstilės gaminių verslininkai be maito gali įvežti į tuometinių 15 Europos Bendrijos šalių. Iš Lietuvos kilusiems tekstilės gaminiams, kuriems buvo skirtos 1 protokolo sąlygos, pramoninių prekių statusas ir VI priedo nuostatos netaikomos. 1 protokole išvardintus tekstilės gaminius EEB ir Lietuva išskyrė „nusprenusios iki galo atsižvelgti į rimtas ekonomines ir socialines problemas, kurios šiuo metu kilo ir importuojančių, ir eksportuojančių šalių tekstilės pramonėje, ir ypač siekdamas pašalinti realią riziką, kad bus sužlugdyta Lietuvos tekstilės prekyba“⁴⁴. Buvo baiminamasi, kad nereguliuojamas tekstilės gaminių judėjimas gali būti pajėgus sužlugdyti kurios nors iš dalyvaujančių šalių analogišką pramonės šaką. Eksporto licenzijos buvo išduodamos Lietuvos kompetetingų institucijų pagal visas tekstilės gaminių siuntimo taisykles Lietuvoje, atsižvelgiant į galutinius ar laikinus kiekybinius apribojimus iki reikiamų kiekybinių apribojimų siuntimui visoms tekstilės gaminių siuntoms pagal dvigubą tikrinimo sistemą be kiekybinių apribojimų, kaip nurodyta Sutartyje. Gaminiais pagal kiekybinius apribojimus Asociacijos sutartyje eksporto licenzija rėmėsi anksčiau minėtu 1 priedu ir ji galiojo visoje EEB sutartimi apimamoje muitų teritorijoje, tačiau tekstilės gaminiai galėjo

⁴⁴ Pagal: Vėlyvis J. Europos Sutartis. Vadovas studentui ir verslininkui. – Vilnius: VGTU verslo ekonomikos katedra, 2000. P. 56.

būti paleisti cirkuliuoti tik Bendrijos nustatytose pagal licenzijas teritorijose. Bendrija dėl susidariusių aplinkybių, techninių ar administracinių priežasčių, ekonominių problemų pasiliko teisę įvesti laikinus eksporto apribojimus atskiruose Bendrijos regionuose, įsipareigodama nestabdyti tų gaminių importo į regionus, kurie buvo išsiųsti iš Lietuvos pagal eksporto licenzijas, gautas prieš Bendrijos formalų pranešimą Lietuvai apie apribojimų įvedimą. Sutartyje taip pat numatytos sąlygos, kuriomis remiantis kompetetingi Bendrijos atstovai išduodavo leidimą importui.

Prekybos tekstilės gaminiais nustatytoje tvarkoje buvo įtvirtinta Bendrijos rinkos apsaugos priemonė, susijusi su į Bendriją eksportuojamų lietuviškų prekių kainomis. Sutarties nuostatomis buvo draudžiama pigiai pardavinėti lietuviškas prekes, kad tai nesukeltų rimtos žalos analogiškų šakų vakariečių pramonei, tačiau tokios pačios sąlygos vakarų prekybos partneriams nebuvo keliamos. Taigi, esant išimtinėms aplinkybėms, Bendrija galėjo sustabdyti žemesnėmis nei normaliomis konkurencinėmis kainomis pardavinėjamų tekstilės gaminių importą į Bendriją ir prašyti pradėti konsultacijas dėl tokios situacijos išsprendimo. Apibendrinant galime pasakyti, kad tam tikri su tekstilės prekėmis susiję apribojimai išliko iki 2001 m. sausio 1 d.

2.3.2.3. Tautodailės gaminiai ir amatų pramonė

Iš Lietuvos kilusiems tautodailės gaminiams ir amatų pramonei (Asociacijos sutarties B protokolas) eksporto kiekybiniai apribojimai nebuvo taikomi, tačiau atleidimas buvo taikomas tik tiems gaminiams, kurie turi pažymėjimą, patvirtinantį, kad atitinkamas gaminytis yra paminėtas B protokolo sąraše ir kad jis buvo išduotas kompetetingų Lietuvos institucijų. Be to, pažymėjimas turėjo būti pažymėtas aiškiu antspaudu „*FOLKLORE*“ ir jame turėjo būti nurodytos priežastys, pateisinančios jo išdavimą. Taip pat Bendrija pasiliko teisę įvesti kiekybinius apribojimus, jei bet kurio iš aukščiau paminėtų gaminių importas pasiektų tokias apimtis, kurios galėtų sukelti Bendrijoje problemų.

2.3.2.4. Žemės ūkio produktai

Pagal Asociacijos sutartį prekyba perdirbtais ir neperdirbtais žemės ūkio produktais vyko taikant abipuses nuolaidas ir ji nebuvo visiškai liberalizuota. Konkretūs perdirbtų žemės ūkio produktų muitai yra išvardinti 2 Sutarties protokole, kuris įsigaliojo 1999 m. rugsėjo 1 d. Bendrija ir Lietuva perdirbtiems žemės ūkio produktams, apribotiems arba neapribotiems

kvotomis, taikė muitus, išvardintus atitinkamai šio protokolo I ir II prieduose, pagal juose nurodytas sąlygas.

Vykstant deryboms dėl prekybos žemės ūkio produktais liberalizavimo, nuolat keitėsi ir prekybos sąlygos. ES taikomos tarifų kvotos iš Lietuvos importuojamiems kai kuriems žemės ūkio produktams buvo tam tikras eksporto į ES palengvinimas, nes produkcija nustatytų kvotų ribose buvo apmokestinama sumažintais arba nuliniiais muitais. Viršijus tarifų kvotą, importuoti į rinką nebuvo draudžiama, tačiau buvo taikomi ne preferenciniai muitai (tuo tarpu taikant kvotas, nustatomi didesni kiekybiniai apribojimai, nes viršijus kvotą, importas yra sustabdomas).

2.3.2.5. Prekybos taisyklės, tinkančios visoms prekėms

Asociacijos sutartyje taip pat buvo nustatytos prekybos taisyklės, tinkančios visoms prekėms. Šalys dar kartą patvirtino, jo nuo 1995 m. sausio 1d. prekyboje visomis prekėmis tarp Bendrijos ir Lietuvos nebus įvesti jokie nauji importo ar eksporto muto mokesčiai ar rinkliavos, turinčios lygiavertį poveikį, ir nebus didinami taikomi muto mokesčiai. Tai pat nebus įvesti jokie nauji kiekybiniai importo ar eksporto apribojimai ar priemonės, turinčios lygiavertį poveikį, nebus sugriežtinti taikomi apribojimai. Šalys susitarė susilaikyti nuo bet kokios vidaus fiskalinio pobūdžio priemonės ar praktikos, kuri tiesiogiai ar netiesiogiai diskriminuotų prekes, kilusias iš vienos valstybės, ir panašių prekių, kilusių iš kitos šalies, atžvilgiu. Taigi, dar gerokai prieš įstojimą į ES Lietuvos prekybinės įmonės susipažino su pagrindiniais ES prekybos principais.

2.4. Kombinuotoji nomenklatūra

Kaip minėjome, prekyba buvo liberalizuojama remiantis PPO ir GATT nuostatomis, o prekių įvairovėje nepasiklysti padėjo vadinamoji Kombinuotoji prekių nomenklatūra (CN). Kombinuotoji nomenklatūra yra prekių deklaravimo pagrindas jas eksportuojant ar importuojant (nuo to priklauso taikomų muitų bei mokesčių dydis) ir naudojama Bendrijos vidaus prekybos statistikai (statistiniams duomenims apie prekes Intrastato sistemoje).

Kombinuotoji nomenklatūra buvo sukurta pagal Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 2658/87 dėl tarifų ir statistinės nomenklatūros ir Bendrojo muitų tarifo. Nomenklatūra yra kasmet atnaujinama ir paskelbiama Oficialiojo Europos Sąjungos leidinio L serijoje. Pvz., Tarpžinybinė kombinuotosios muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūros

naudojimo komisija, vadovaudamasi LR Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 11d. nutarimu Nr. 1052 „Dėl Lietuvos Respublikos kombinuotosios muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūros“⁴⁵, 1999 m. gruodžio 9 d. patvirtino Lietuvos Respublikos kombinuotosios muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūros 2000 m. versiją, parengtą pagal EEB Kombinuotąją nomenklatūrą, patvirtintą 1999 m. spalio 12 d. Europos Komisijos reglamentu Nr. 2204/1999⁴⁶. Kombinuotoji nomenklatūra yra būtinas verslininkų ir ES valstybių narių muitinių darbo dokumentas.

Nuo 2005 m. sausio 1 d. įsigaliojusi naujoji prekių nomenklatūra, atsižvelgianti į reikalavimų, susijusių su statistikos ir prekybos politikos pokyčiais, prekybos ir technologijų pokyčius, poreikį aiškiau išdėstyti arba suderinti tekstus, buvo patvirtinta 2004 m. rugsėjo 7 d. Komisijos reglamentu (EB) Nr. 1810/2004, iš dalies keičiančiu Tarybos reglamento (EB) Nr.2658/87 dėl tarifų ir statistinės prekių nomenklatūros bei dėl Bendrojo muitų tarifo I priedą⁴⁷, o nuo 2006 m. sausio 1 d. taikoma nauja Kombinuotosios nomenklatūros versija paskelbta 2005 m. spalio 28 d. Oficialiajame leidinyje Nr. L 286.

2.5. Eksporto ir importo pokyčiai

1996 m. Lietuva, remdamasi Baltosios knygos, padėsiančios pasirengti integracijai į vieningą Bendrijos rinką, nuorodomis ir rekomendacijomis, parengė Nacionalinę teisės derinimo darbų programą, kurioje buvo numatytas nacionalinės teisės derinimo darbų grafikas su Baltojoje knygoje išdėstytais ES teisės normomis. Tačiau tuo laikotarpiu integruojamas daugiausia buvo prekybos pramoninėmis prekėmis srityje. Lietuva įsipareigojo visiškai panaikinti importo muitus iš ES importuojamiems pramonės gaminiams 2001m. pradžioje.

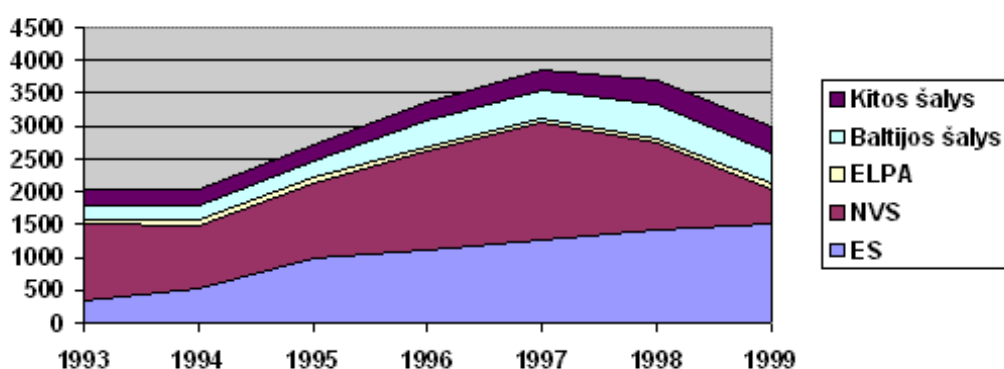
Nuo 1997 m. Lietuvos, kaip ir kiekvienos kitos kandidatės, pasirengimas buvo pradėtas planuoti vadovaujantis Stojimo partnerystės prioritetams, mobilizuojančiais visus ES finansinius, techninės pagalbos ir politinio dialogo instrumentus. 1998 m. parengta Lietuvos nacionalinė *acquis* perėmimo programa. 1999 m. patobulinus nacionalinės teisės derinimo ir ES *acquis* įgyvendinimo darbų planavimą, Lietuvos nacionalinė *acquis* perėmimo programa tapo Lietuvos pasirengimo narystei ES programa, kuri buvo svarbiausias Lietuvos pasirengimo narystei ES planavimo ir įgyvendinimo priežiūros instrumentas.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1052 „Dėl Lietuvos Respublikos Kombinuotosios muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūros“// Valstybės žinios. 1996, Nr. 87 - 2062, Nr. 125 - 2921; 1997, Nr. 102 - 2574; 1999, Nr. 35 - 1041.

⁴⁶ Oficialusis leidinys. 1999, Nr. L 278.

⁴⁷ Oficialusis leidinys. 2004, Nr. L 327.

Daugelio netarifinių prekybos barjerų pašalinimas ir sąlyginai nedideli importo muitai prisidėjo prie importo ir eksporto srautų intensyvėjimo. 1997 m. Lietuvos eksportas sudarė 12801 mln. Lt (daugiau nei 40 proc. šalies BVP), o importas 20098 mln. Lt (apie 59 mln. šalies BVP). Taigi, pvz., palyginus su 1996m. statistiniais duomenimis, eksportas išaugo 2179 mln. Lt, o importas- 4566 mln. Lt. Tiesa, 1999 m. Lietuvos eksportas sumažėjo iki 11015mln. Lt (28 proc. BVP), o importas – iki 18058 mln. Lt (45 proc. BVP), tačiau šis sumažėjimas daugiausia sietinas su krize Rusijoje, rublio devalvacija, dėl to sutrikusiais atsikaitymais, sunkumais parduoti prekes NVS rinkose bei dėl viso to iškilusiu poreikiu persiorientuoti rinkose⁴⁸. Kaip matome 1 pav., pardavimų geografija iš esmės pasikeitė.

1 pav. Lietuvos eksportas 1993-1999

Šaltinis: Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekybos politika ir jos raida: veiksmų analizė// Pinigų studijos. 2000, Nr.3.

Lietuva po nepriklausomybės atkūrimo patyrė sparčią socialinę, ekonominę ir politinę transformaciją. Šalyje įvyko reikšmingų struktūrinių ekonomikos pokyčių, susijusių ne tik su nuosavybės, rinkos formos pasikeitimais, bet ir vidaus rinkos liberalizavimu, kapitalo persikirstymu, užsienio prekybos vystymusi. Didžioji dalis ankstesnės užsienio prekybos teko daugiausia Rusijos Federacijai ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalims, tuo tarpu pastarąjį dešimtmetį – ES šalims. Laipsniškas įsijungimas į bendrą ES prekybos erdvę ir numanoma narystė palaipsniui padidino prekybinių srautų intensyvumą tarp Lietuvos ir ES bei būsimų ES narių. Jau 1999m. ES tapo didžiausia Lietuvos prekybos partnere, kuriai teko 50,1 proc. Lietuvos eksporto (NVS šalims- 18 proc.) ir 46,5 proc. importo (NVS - 24,6 proc.).

2.6. Bandymas grįžti prie protekcionistinių priemonių

⁴⁸ Lietuvos eksportas nuo 1998 m. į NVS šalis sumažėjo beveik 70 proc.

Nors dalyvavimas įvairiuose prekybos susitarimuose padėjo Lietuvoje įtvirtinti liberalų prekybos režimą, ekonomikos nuosmukio metu po Rusijos krizės padidėjo rinkos apsauga nuo importuojamų produktų. LR Vyriausybė 1998 m. rugsėjo 17d. priėmė nutarimą dėl laikinų priemonių Lietuvos prekių eksportui palengvinti, vidaus rinkai apsaugoti ir Lietuvos įmonių padėčiai joje sustiprinti. Buvo suteikiamos lengvatos vietos įmonėms, teikiamos garantijos, didinami importo muitai žemės ūkio ir maisto prekėms, taikomi netarifiniai barjerai (muitinės įvertinimas, gaminių kokybės standartai, privalomas sertifikavimas, antidempingo ir kompensacinės priemonės), preferencinės valstybinių pirkimų taisyklės.

Šios priemonės tik laikinai sušvelnino krizės padarinius ir turėjo neigiamų padarinių šalies ekonomikai. Apribodamos konkurenciją, jos sumažino paskatas apsaugotoms įmonėms (apsaugos priemonės buvo taikomos selektyviai) didinti našumą ir konkurencingumą, atitolino prekybos restruktūrizaciją, apsunkino biudžeto įvykdymą. Be to, tokių diskriminacinių priemonių taikymas sukėlė kitų šalių (Latvijos, Čekijos, Estijos) bei tarptautinių institucijų (tarp jų ir ES) neigiamą reakciją ir apsunkino derybas dėl stojimo į PPO. Prekybos politikos diskriminacinių priemonių taikymas palietė ir Baltijos šalių ekonominį prekybinį bendradarbiavimą. Buvo imta manipuliuoti netarifiniais prekybos barjeriais (kokybės standartais, administracinėmis taisyklėmis). 1998 m. rudenį ir 1999 m. pirmąjį pusmetį Baltijos šalys apsikeitė prekybą ribojančiomis apsaugos priemonėmis, tuo pažeisdamos trišalės laisvosios prekybos sutartis. Konfliktai kilo dėl veterinarijos standartų, minimalių importo kainų, kilmės sertifikatų taikymo. 1999 m. Lietuva taip pat padidino ir iš ES importuojamų žemės ūkio produktų muitus.

Lietuvos eksportą į ES iki įstojimo labiausiai trikdė netarifiniai barjerai - kokybės standartai (Lietuvoje gaminamų produktų sertifikatų nepripažinimas) ir antidempingo mokesčiai.

Lietuvos įmonėms iškeltos antidempingo bylos paskatino tokių pat veiksmų imtis prieš Rusijos, Ukrainos, Latvijos gamintojus. Pvz., 2000 m. balandį Lietuvos Konkurencijos taryba Jonavos „Achemos“ prašymu pradėjo dviejų dempingo bylų tyrimą dėl Rusijoje ir Ukrainoje gaminamos amonio salietros bei Panevėžio „Semos“ prašymu - dėl Latvijoje gaminamų presuoto kepimo mielių importo į Lietuvą. Tokios priemonės, apsaugodamos konkrečius vietos gamintojus, iškraipė laisvos prekybos ir tarptautinės konkurencijos esmę bei galiausiai palietė vartotojus ir sukėlė jų nepasitenkinimą (pvz., trąšas naudojančių žemdirbių nepasitenkinimą ir konfliktą su „Achemos“ gamykla, kai buvo pritaikytas multas iš Rusijos įvežamoms amonio salietros trąšoms).

Lietuvos prekyba su ES žemės ūkio produktais buvo ribojama muitais ir netarifinėmis apsaugoms priemonėmis (importo kvotomis ir kokybės standartais). Tik 2000 m. gegužės mėn. pasirašytame susitarimo dėl prekybos iki Lietuvos įstojimo į ES protokole buvo numatyta nuo 2001 m. didinti importo kvotas pieno produktams, eksportuojamiems iš Lietuvos į ES (beje, kvotomis galėjo pasinaudoti tik ES sertifikatus turinčios įmonės). Šis netarifinis barjeras vis dėlto išliko kitoms maisto prekėms (pvz., mėsos gaminiams). Visos šios prekybos reguliavimo priemonės buvo panaikintos tik Lietuvai įstojus į ES.

Remiantis Laisvosios rinkos instituto atlikto mokslo tiriamojo darbo „Lietuvos Respublikos teisės aktų, susijusių su eksporto, importo ir tranzito procedūromis, peržiūra įvertinant jų atitiktį Europos Bendrijų sutarties 28 – 30 straipsniams“⁴⁹ išvadamis, 2003 m. pabaigoje – 2004 m. pradžioje vien EB steigimo sutarties 28 - 30 straipsnių taikymo srityse dalis Lietuvos teisės aktuose numatytų netarifinių apribojimų prekybai su kitomis valstybėmis narėmis neatitiko ES teisėje nustatytų principų ir prieštaravo ES sutarties 28 - 30 str. nuostatomis. Šie neatitikimai buvo ištaisyti iki Lietuvos narystės ES datos, nes neužtikrinus ES teisės įgyvendinimo Lietuva galėjo būti paduota į teismą Europos Komisijos, valstybės narės ar nuostolius dėl apribojimų patyrusių asmenų iniciatyva. Nepagrįstų apribojimų taikymas riboja prekybą ir sukuria papildomus kaštus šalies ekonomikai, ir ES sutarties nuostatų nesilaikymas gali sąlygoti ir finansinių baudų Lietuvai taikymą.

2.7. Lietuvos prekyba su ES šalimis narėmis po 2004 m. gegužės 1d.

Perėjusi ilgą pasiruošimo kelią ir įvykdžiusi stojimui keliamus reikalavimus, 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva tapo pilnateise Europos Sąjungos nare ir perėmė visus Europos Sąjungos sutartinius santykius su trečiosiomis šalimis bei tarptautinėmis organizacijomis bei prekybos taisykles su ES valstybėmis narėmis⁵⁰. Lietuvos Respublika įsijungė į bendrąją Europos Sąjungos prekybos politikos erdvę, kurioje visa vidaus rinkoje vykstanti prekyba yra reglamentuojama vieningai ir kurios pagrindas – laisvas prekių judėjimas. Narystė ES suteikė laisvą prekių, paslaugų, darbo jėgos ir kapitalo judėjimą tarp ES valstybių narių, todėl atsirado galimybių pasinaudoti esamu prekybos ir investicijų potencialu bei kitomis ekonominio

49 Lietuvos Respublikos teisės aktų, susijusių su eksporto, importo ir tranzito procedūromis, peržiūra įvertinant jų atitiktį Europos Bendrijų sutarties 28–30 straipsniams ataskaita// www.ukmin.lt/files/Uzsienio_prekyba/28-30str-ataskaita.doc; prisijungimo laikas: 2005-07-29.

⁵⁰ Laisvo prekių judėjimo skyriuje Lietuvos Respublika prašė pereinamojo laikotarpio iki 2007 m. sausio 1 d. tik farmacijos pramonei pertvarkyti pagal direktyvų 65/65/EEB, 75/318/EEB, 75/319/EEB, 91/356/EEB, 92/73/EEB, 89/342/EEB, 89/343/EEB, 89/381/EEB reikalavimus dėl vaistų žmonėms ir pagal direktyvų 91/412/EEB, 81/851/EEB, 81/852/EEB reikalavimus - dėl veterinarinių vaistų.

bendradarbiavimo su ES valstybėmis narėmis formomis. Europos Sąjungos plėtra atvėrė didžiules galimybes Lietuvos verslui – Lietuva įsiliejo į bendrąją rinką, turinčią daugiau kaip 450 milijonų vartotojų. Lietuva dalyvauja ES prekybos politikos formavime. Svarbu ne tik atlaikyti išaugusią konkurenciją, bet ir mokėti pasinaudoti išsiplėtusios vidaus rinkos pranašumais bei didesniu ES valstybių narių rinkų atvirumu. Prekybos politikos formavimo ir sprendimų priėmimo galia deleguota Europos Sąjungos Tarybai bei Europos Komisijai.

Kad būtų užtikrintas vieningos užsienio prekybos politikos įgyvendinimas, Lietuva nutraukė visas iki narystės Europos Sąjungoje sudarytas laisvosios prekybos sutartis. Nuo įstojimo į ES dienos Lietuva taiko tokius muitų tarifus, kiekybinius ir kitokius apribojimus trečiosioms valstybėms, kokius taiko Europos Sąjunga. Lietuvoje pagaminti produktai turi Europos Sąjungos kilmę ir trečiosios šalys taiko jiems tokius pat muitų tarifus, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse pagamintiems produktams. Lietuvai galioja Europos Sąjungos sudarytos laisvosios prekybos (preferencinės) sutartys⁵¹.

Reikiama teisinė bazė buvo sukurta horizontaliųjų priemonių srityje dar prieš Lietuvos įstojimą į ES. Nuo 1998 m. spalio 21 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos atitikties įvertinimo įstatymas, įtvirtinantis bendruosius laisvo prekių judėjimo užtikrinimo principus ir sudarantis teisinį pagrindą patvirtinti su skirtingais produktais susijusius techninius reglamentus, perimančius tiek naujojo, tiek senojo požiūrio direktyvų reikalavimus. 1999 m. birželio 1 d. priimtas Lietuvos Respublikos produktų saugos įstatymas, o 2000 m. balandžio 11 d. - Lietuvos Respublikos standartizacijos įstatymas, įteisinantis ES reikalavimus, keliamus nacionalinėms standartizacijos institucijoms.

Naujojo požiūrio direktyvos buvo perkeltos ir įgyvendintos laikantis Nacionalinėje *acquis* priėmimo programoje nustatytų terminų. 1999 m. vasario 11 d. Teisės harmonizavimo komisija „Pramonė ir prekyba pramonės gaminiais“ aprobavo priemonių, skirtų naujojo požiūrio direktyvoms perimti, planą. Daugelis šių priemonių (teisės aktų) buvo perkelta į nacionalinę teisę iki 2003 m. sausio 1 dienos. Derinant Lietuvos Respublikos nacionalinę teisę su ES *acquis* laisvo prekių judėjimo srityje, glaudžiai bendradarbiavo valstybės institucijos, ūkio subjektai ir įvairios profesinės organizacijos.

Įstojus į ES ir panaikinus prekybos suvaržymus, ypač suaktyvėjo prekyba, nes padidėjo šalių prekybos partnerių poreikis ir gamybos našumas. 2004 m. Lietuvos eksporto ir importo apimtys augo santykinai intensyviai. Prisijungus prie Muitų Sąjungos, bendras importo muitų lygis šiek tiek padidėjo, padaugėjo antidempingo ir kitų apsaugos priemonių. Tai iš vienos

⁵¹ Su Makedonija, Alžyru, Egiptu, Izraeliu, Libanu, Maroku, Palestina, Sirija, Tunisu, Jordanija, Pietų Afrika, Meksika, Čile, ir ACP (Afrikos - Karibų jūros - Ramiojo vandenyno) šalimis.

pusės suteikė apsaugą kai kuriems vietos gamintojams, o iš kitos kartais buvo žalinga, nes jau minėjome, kad bet kokia apsauga lėtina konkurencingumo ir bendros šalies gerovės augimą. Iš kitos pusės, šią apsaugą atsveria atsivėrusi ES rinka ir jos šalių narių konkurencinis spaudimas.

Prekybos režimo pokyčio poveikis makrolygiu priklauso nuo kiekvienos konkrečios prekių grupės. Tas pats pasakytina ir apie įmones - prekybinių santykių integracijos poveikis yra individualus kiekvienai įmonei, priklausomai nuo jos veiklos specifikos, dydžio, aptarnaujamos rinkos, modernizacijos lygio ir pan. Kuo intensyviau įmonė prekiaavo su ES šalimis prieš įstojimą į ES, tuo stojimo sąlygojamas teigiamas poveikis yra greitesnis ir tuo yra svarbesni tokiai įmonei prekybą reglamentuojantys teisės aktai. Tokios įmonės patiria didžiausią naudą dėl išlikusių prekybos kliūčių panaikinimo bei jų prisitaikymo kaštai dėl didesnės patirties ir seniau vystomų prekybinių santykių su ES yra mažesni. Netgi ir toms įmonėms, kurios prekiauja tik Lietuvos rinkoje, ES teisės normos taip pat yra labai svarbios, nes daugelis jų reglamentuoja prekybinius santykius netiesiogiai (aplinkos apsauga, sveikatos priežiūra, sauga darbe, konkurencija). Be to, kiekvienai įmonei įstojimo į ES padariniai nėra vienareikšmiai. Pvz., iš vienos pusės įstojimas atveria didžiulę rinką prekybai, o iš kitos – kad tai įmonei patekti į tą rinką, įmonės gaminamiems produktams gali tekti prisitaikyti prie naujų standartų. Be abejonės, bendras prekybinių santykių integravimo ekonominis poveikis yra teigiamas.

Lietuva, įstodama į ES, įsijungė į bendrą muitų teritoriją, kuri reiškia, kad prekyboje tarp ES šalių-narių nėra muitų, taigi nėra ir muitinės formalumų. Verslininkams, išvežantiems arba įsivežantiems prekes iš ES nebereikia finansinių ir laiko sąnaudų, kurios būdavo reikalingos muitinės procedūroms atlikti. Pasidarė paprastesnis ir pagreitėjo krovinių gabenimas ir prekyba su kitomis ES valstybėmis. Muitinės kodeksu reguliuojamos prekybos apimtys sumažėjo beveik dviem trečdaliais, todėl sumažėjo muitinės darbo apimtys tradicinėse su prekyba susijusiose srityse (dokumentų apiforminimas, krovinių tikrinimas). Nuo narystės ES dienos panaikinus visus tikrinimus ties vidinėmis ES sienomis, atsakomybė už produktų saugą tenka tik gamintojui (arba platintojui, importuotojui).

Prekės iš Lietuvos į ES valstybes ir atvirkščiai juda su vidaus dokumentais (važtaraščiais, sąskaitomis - faktūromis ir pan.), o Lietuvoje taikomos tokios pačios PVM apmokestinimo procedūros, kaip ir kitose ES valstybėse. Nebelikus muitų sienų, prekių ir paslaugų judėjimo į ir iš ES kontrolę perima valstybinė mokesčių inspekcija. Siekiant užtikrinti tinkamą mokesčių, ypač PVM ir akcizų, administravimą, valstybinė mokesčių inspekcija ne tik parengė reikiamus teisės aktus, bet ir modernizavo visą mokesčių administravimo sistemą, visų pirma, informacinių technologijų.

Viena iš muitinės formalumų panaikinimo priemonių yra muitinei pateikiamų dokumentų panaikinimas valstybių narių tarpusavio prekyboje. Bendrojo dokumento (angl. - *Single Administrative Document*) panaikinimo vidaus prekyboje procesas prasidėjo 1989 m. ir buvo užbaigtas 1993 m. sausio 1d. 1993 sausio 1d., remiantis ET 1991 m. lapkričio 7d. Reglamentu Nr. 3330/91⁵², buvo įdiegta nauja duomenų surinkimo sistema, pavadinta Intrastatu, kurios tikslas - tiesiogiai iš įmonių rinkti duomenis apie prekybos tarp ES valstybių narių srautus.

Intrastato ataskaita savo turiniu įmonėms nebuvo nauja. Ši ataskaita yra anksčiau taikyto bendrojo dokumento supaprastinta forma, daug lengviau ir paprasčiau užpildoma ir pateikiama elektroniniu būdu arba raštu teritorinei muitinės įstaigai vieną kartą per mėnesį, o ne kiekvieną kartą, kai yra gabenamos prekės. Ši sistema sudaro sąlygas pašalinti tikrinimus, net ir netiesioginius, prie vidinių ES sienų ir tuo pačiu palaikyti patenkinamą informacijos apie prekių judėjimą lygį.

Ši informacija yra būtina sudarant valstybių narių mokėjimo balansus, nacionalines sąskaitas, vertinant jų ekonominę raidą. ES institucijoms ji yra būtina nustatant agrarinės ir prekybos politikos kryptis, atliekant sektorines analizes, vidaus rinkos integracijos tyrimus, vertinant konkurencijos taisykles, regioninį vystymąsi, transportavimo organizavimą, prekybos deryboms su PPO ir t.t. Įvairios verslo struktūros naudoja šiuos duomenis vertindamos savo padėtį rinkoje, kurdamos verslo planus, ieškodamos naujų rinkų savo prekėms. Trumpiau tariant, Intrastato sistemoje sukaupytų duomenų dėka gaunamas nuolat atnaujinamas, tikslus ir detalus vidinės rinkos vaizdas.

Lietuvos užsienio prekybos duomenys nuo 2004 m. gegužės 1 d. pasidalijo į Intrastatą ir Ekstrastatą, o Lietuvos užsienio prekyba apibūdinama keturiais rodikliais: prekybą su trečiosiomis šalimis apibūdina eksportas ir importas, o prekybinius mainus su kitomis ES šalimis - įvežimas ir išvežimas. Todėl Intrastato ir Ekstrastato duomenų negalima lyginti su Lietuvos užsienio prekybos duomenimis, skelbtais iki 2004 m. gegužės 1 d.

Lietuva yra santykinai nedidelė ES pasienio valstybė, kurios ekonomika yra stipriai priklausoma nuo prekybos (vien Lietuvos prekių ir paslaugų eksportas sudaro beveik 60% šalies BVP), todėl jos pramonės ir verslo visuomenė skatina liberalios Europos Sąjungos prekybos politikos plėtrą, kartu didinant įmonių konkurencingumą bei atveriant joms naujas rinkas. Akivaizdu, kad tos įmonės, kurios jau iki įstojimo į ES eksportavo didžiąją dalį savo produkcijos į ES šalis, po įstojimo pašalinus likusias prekybos kliūtis gavo greičiausiai juntamos ir didžiausios naudos. Kadangi prekyba su ES sąjungos šalimis dėl rinką iškraipančių protekcinį priemonių pašalinimo tampa iš esmės vidaus prekyba, gaminiai, galintys būti parduoti ir turintys

⁵² Oficialusis leidinys. 1991, Nr. L 316. P. 0001 - 0010.

paklausą ES, iš esmės dėl savo kokybės, kainos, saugumo ir kt. faktorių gali konkuruoti bet kurioje rinkoje. Dėl prekybos liberalizavimo auga Lietuvos įmonių konkurencingumas. Be to, kaip rodo dabartinių ES šalių narių patirtis, didžiausią naudą dėl prekybos režimo liberalizavimo gauna mažosios ES valstybės, turinčios aukštą ekonomikos atvirumo laipsnį. Tokia yra ir Lietuva. Negalima pamiršti ir to, kad Lietuva turi teisę dalyvauti ES sprendimų dėl prekybos priėmimo procese, mūsų įmonės įgijo tokias pačias teises, kaip ir kitų ES šalių įmonės, įskaitant teisę apskųsti kitų įmonių diskriminacinius veiksmus ETT.

Lietuvai tapus visateise ES nare, kaip ir buvo prognozuota, prekybos režimas su ES valstybėmis narėmis smarkiai nepakito. Kaip matome 3 ir 4 lentelėse, jau prieš įstojimą ES tapo pagrindine Lietuvos eksporto ir importo partnerė (žr. kitame puslapyje).

Išsiplėtė pati veikimo erdvė, duodanti jau anksčiau aptartus liberalizuotos prekybos privalumus ir ekonominį augimą. Prekybos režimas su ES šalimis iš esmės buvo liberalizuotas prieš stojimą, todėl po įstojimo buvo panaikinti tik likę apribojimai žemės ūkio produkcijai, dėl ko šiek tiek suaktyvėjo maisto produktų importas bei eksportas. Naujos rinkos užsienyje sudarė prielaidas išvežti lietuvišką žemės ūkio produkciją į vakarus. Dėl integravimosi į ES rinką padidėjo konkurencija ir paskatos efektyviau dirbti, tobulinti ūkinę veiklą. Vartotojams padidėjo prekių pasirinkimas, gerėja jų kokybė (beje, dažnai už tai vartotojas turi mokėti brangiau).

3 lentelė. Svarbiausi eksporto partneriai 1996 - 2003 m.

Sajunga, valstybė	1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%
Iš viso	13419,6	100	15440,7	100	14842,4	100	12015,2	100	15237,5	100	18332,0	100	20290,7	100	22145,1	100
ES	4413,7	32,9	5024,3	32,5	5637,1	38,0	6020,6	50,1	7295,6	47,9	8755,2	47,8	9827,1	48,4	9311,6	42,0
NVS	6096,7	45,4	7158,4	46,4	5296,3	35,7	2186,4	18,2	2477,0	16,3	3614,3	19,7	3899,9	19,2	3754,7	17,0
ELPA⁵³	214,2	1,6	206,5	1,3	326,4	2,2	322,0	2,7	378,2	2,5	352,4	1,9	832,6	4,1	3114,9	14,1
CELPA⁵⁴	550,9	4,1	495,0	3,2	583,8	3,9	723,6	6,0	1060,0	7,0	1337,0	7,3	971,2	4,8	1067,8	4,8

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

⁵³ **ELPA:** Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija, Šveicarija

⁵⁴ **CELPA:**

1996: Čekijos Respublika, Lenkija, Slovakija, Slovėnija Vengrija

1997-1998: Čekijos Respublika, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Rumunija, Vengrija

nuo 1999: Bulgarija, Čekijos Respublika, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Rumunija, Vengrija

4 lentelė. Svarbiausi importo⁵⁵ partneriai 1996 - 2003 m.

Sajunga, valstybė	1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%
Iš viso	18235,3	100	22576,9	100	23174,3	100	19337,9	100	21826,0	100	25413,2	100	28562,2	100	30268,7	100
ES	7254,7	39,8	9997,2	44,3	10939,9	47,2	8990,5	46,5	9443,7	43,3	11178,2	44,0	12714,4	44,5	13457,6	44,5
NVS	6601,5	36,2	6940,2	30,7	6035,2	26,0	4725,9	24,4	6910,0	31,7	7469,0	29,4	7431,0	26,0	7663,8	25,3
CELPA	1480,8	8,1	1983,9	8,8	2094,2	9,0	1869,8	9,7	1776,6	8,1	2022,3	8,0	2231,9	7,8	2585,1	8,5
ELPA	432,4	2,4	390,3	1,7	466,3	2,0	398,2	2,1	383,5	1,8	480,6	1,9	711,4	2,5	641,0	2,1

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Remiantis Statistikos Departamento Lietuvos ekonomikos 2005 m. pirmojo ketvirčio apžvalgos duomenimis, palyginti su 2005 m. pirmojo ketvirčio Lietuvos užsienio prekybos rezultatus su to paties 2004 m. laikotarpio rezultatais, užsienio prekybos augimas buvo žymus: apyvarta išaugo 2254,7 mln. Lt (17,6 proc.), eksportas - 12227,0 mln. Lt (22,2 proc.), importas - 1027,6 mln. Lt (14,1 proc.) Spartesnis eksporto augimas palyginti su importu lėmė užsienio prekybos deficito mažėjimą. Didžiausią dalį šio laikotarpio prekių eksporto sudarė mineraliniai produktai (25,8 proc. bendrojo šalies eksporto), mašinos ir mechaniniai įrenginiai, elektros įrenginiai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo bei atkūrimo aparatai (12,7 proc.), tekstilės medžiagos ir tekstilės gaminiai (10,9 proc.), chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija (8,4 proc.), transporto priemonės ir pagalbinių transporto įrenginiai (7,4 proc.). Šalies prekių eksportas per 2005 m. pirmąjį ketvirtį palyginus su tuo pačiu 2004 m. laikotarpiu labiausiai išaugo šiuose prekių skyriuose: riebaliniai produktai (93,5 proc.), augaliniai produktai (63,0 proc.), netaurieji metalai ir jų dirbiniai (70,1 proc.), plastikai ir jų dirbiniai (53,6 proc.), chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija (51,2 proc.).

Didžiausią dalį to paties laikotarpio prekių importo struktūros dalį sudarė mineraliniai produktai (22,7 proc. bendros šalies 2005 m. pirmojo ketvirčio importo apimtys), mašinos ir mechaniniai įrenginiai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo bei atkūrimo aparatai (17,3 proc.), transporto priemonės ir pagalbinių transporto įrenginiai (12,0 proc.), chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija (9,0 proc.), netaurieji metalai ir netauriųjų metalų dirbiniai (7,1 proc.). Prekių importas labiausiai padidėjo tokiose prekių grupėse: gyvi gyvūnai ir gyvūninės kilmės produktai (58,3 proc.), mediena ir medienos dirbiniai (48,2 proc.), netaurieji metalai ir jų dirbiniai (37,8 proc.), mineraliniai produktai (32,1 proc.), gatavi maisto produktai (24,1 proc.). Didžiausias neigiamas užsienio prekybos balansas buvo šiuose prekių skyriuose: mašinos ir mechaniniai įrenginiai, elektros įrenginiai, televizijos vaizdo ir garso įrašymo bei

⁵⁵ Importuotos prekės pagal valstybes paskirstytos pagal prekių kilmės šalį

atkūrimo aparatai, transporto priemonės ir pagalbiniai transporto įrenginiai, netaurieji metalai ir netauriųjų metalų dirbiniai, plastikai ir jų dirbiniai, kaučiukas ir jo dirbiniai. Didžiausias teigiamas balansas šiuose skyriuose: tekstilė ir tekstilės dirbiniai, mediena ir medienos dirbiniai, gyvi gyvūnai ir gyvūninės kilmės produktai.

2005 m. pirmąjį ketvirtį, palyginus su tuo pačiu 2004 metų laikotarpiu, užsienio prekybos apyvarta su ES šalimis padidėjo 22,9 proc., su NVS šalimis- 26,7 proc., su Rusija- 49,3 proc., su Lenkija – 47,1 proc., su JAV- 1,6 karto. Prekyboje su ES eksportas padidėjo 43,8 proc., o importas- 7,7 proc. Prekyboje su Estija eksportas padidėjo dvigubai, o importas sumažėjo 6,7 proc. (teigiamas prekybos balansas 172,8 mln. Lt). Prekyboje su Latvija eksportas padidėjo 18,2 proc., importas -18,7 proc. (teigiamas prekybos balansas 260,2 mln. Lt). Prekyboje su NVS šalimis ir Rusija išliko didžiausias neigiamas prekybos balansas. Kaip matome iš kitame puslapyje pateiktos 5 lentelės duomenų, didžiausia prekybos partnere, žinoma, išlieka ES, o tarp jos šalių - Vokietija.

Eksporto struktūroje 74,7 proc. padidėjo investicinių prekių (be transporto) eksportas, o importas sumažėjo 2,0 proc., tačiau jo apimtys buvo trigubai didesnės nei eksporto. Žymiai padidėjo tarpinio vartojimo prekių eksportas (30,3 proc.) ir importas (21,8 proc.), o jų neigiamas balansas sudaro daugiau nei pusę viso užsienio prekybos deficito. Vartojimo prekių eksportas išaugo 20,5 proc., o importas -15,6 proc. Eksporte vyrauja ilgalaikio ir vidutinės trukmės plataus vartojimo prekės, o importe- trumpalaikio vartojimo prekės.

5 lentelė. Lietuvos užsienio prekyba pagal šalių grupes ir šalis 2005 m. I ketvirtį

Užsienio prekyba pagal šalių grupes ir šalis 2005 m. I ketvirtį									
	Eksportas				Importas				Balan- sas, mln. Lt
	mln. Lt	struktū- ra, proc.	palyginti su 2004 IV ketv.	palyginti su 2004 I ketv.	mln. Lt	struktū- ra, proc.	palyginti su 2004 IV ketv.	palyginti su 2004 I ketv.	
Iš viso	6748,4	100,0	-9,1	22,2	8320,4	100,0	-12,2	14,1	-1572,0
ES šalys	4780,8	70,8	-7,5	43,8	4913,6	59,1	-14,6	7,7	-132,8
Vokietija	680,4	10,1	-4,4	20,4	1258,4	15,1	-16,2	3,7	-578,0
Jungtinė Karalystė	334,0	4,9	-9,4	3,8	182,2	2,2	-2,7	-2,9	151,8
Prancūzija	597,2	8,8	3,4	89,0	243,0	2,9	-9,5	-12,2	354,2
Italija	150,8	2,2	7,5	19,6	234,2	2,8	-23,3	5,6	-83,4
Danija	318,0	4,7	-4,0	21,2	286,0	3,4	-7,4	-14,0	32,0
Švedija	336,9	5,0	-17,5	27,6	260,2	3,1	-21,5	6,3	76,7
Nyderlandai	271,2	4,0	-11,9	46,9	368,9	4,4	4,1	26,1	-97,7
Belgija	221,2	3,3	-4,2	72,6	180,5	2,2	-0,1	19,9	40,7
Lenkija	330,9	4,9	-26,0	64,5	670,9	8,1	-11,7	39,8	-340,0
NVS šalys	1044,8	15,5	-15,6	40,3	2472,3	29,7	-9,0	21,8	-1427,5
Rusija	659,7	9,8	-8,1	67,3	2185,4	26,3	-7,2	44,6	-1525,7
Baltarusija	168,5	2,5	-20,5	-10,9	161,7	1,9	-16,3	-58,9	6,8
Ukraina	94,3	1,4	-44,0	-5,2	102,3	1,2	-24,6	-12,6	-8,0
ELPA šalys	155,0	2,3	-8,9	-85,8	103,3	1,2	-12,7	-39,6	51,7
JAV	325,2	4,8	-28,4	148,3	244,5	2,9	33,2	173,0	80,7
Latvija	574,8	8,5	-24,5	18,2	314,6	3,8	-12,0	18,7	260,2
Estija	393,7	5,8	-12,2	104,8	220,9	2,7	-26,1	-6,7	172,8

Šaltinis: Statistikos departamento Lietuvos ekonomikos 2005 metų I ketvirčio apžvalga

Lietuva vis dar specializuojasi žemųjų technologijų eksportavime, o prekyba yra viena iš daugiausia pridėtinės vertės sukuriančių veiklos grupių (taip pat viešbučių ir restoranų, transporto, sandėliavimo ir ryšių grupės).

Apibendrintai gali pasakyti, kad prekybos apimties, struktūros ir geografinės pokyčius lėmė likusių fizinių, techninių, fiskalinių barjerų prekyboje su ES šalimis pašalinimas įstojus į ES, Lietuvos ūkio subjektų geresnis prisitaikymas prie naujų reikalavimų bei standartų, tobulesnis ES teisyno žinojimas, aukštesnis prekybininkų marketingo lygis, sėkminga prekybos partnerių paieška, paprastesnis ir operatyvesnis atsiskaitymas bei verslo partnerių patikimumas, prekybos režimo stabilumo ir patikimumo.

3. PREKYBOS VEIKSNIAI

Tradiciškai galima išskirti tokius prekių gamybos veiksnius - žemę, energiją, darbo jėgą, technologijas ir kapitalą. Kadangi gamyba tiesiogiai susijusi su prekyba, šis skyrius bus skiriamas pasirinktų gamybos veiksnių – energijos, darbo jėgos, inovacijų ir technologijų, kapitalo - pokyčių poveikiui ES vidaus prekybos politikai.

3.1. Naftos kainų poveikis prekybai

Visose išsivysčiusiose centralizuotose, mišrioje ar rinkos ekonomikos sistemose energija yra gyvybiškai svarbus gamybos ir prekybos, ypač tarptautinės, veiksnys. Visos pagrindinės šiuolaikinės ekonomikos pramonės šakos sunaudoja daug energijos, nesvarbu koku būdu gautos, - iš naftos, anglies, dujų, atominės ar kitokios energijos.

1850 - 1948 m. pagrindinis pirminės energijos šaltinis buvo anglis. Ji buvo pigi, jos ištekliai didžiuliai. Tačiau būtent dėl to nukentėjo energetikos sistemų įvairovė ir kokybė. Vėliau (1948 - 1973 m.) dėl žemos ir stabilios kainos, dėl įvairiapusiškesnio pritaikymo labai išaugo priklausomybė nuo naftos. Tai paskatino platesniu mastu pritaikytos technologijos pažangą transporte (pvz., lėktuvai), visų rūšių energijos paslaugų plėtrą, tarptautinės prekybos mastų augimą bei kartu su kitais faktoriais pastūmėjo metinį vidutinį BVP prieaugį pasaulyje iki 5 procentų⁵⁶.

Septintąjį dešimtmetį EEB darėsi vis labiau priklausoma nuo naftos importo, tačiau jos narės neturėjo bendros energijos politikos. Kai naftos gavyba JAV, kuri buvo didžiausia pasaulio naftos eksportuotoja, nuo 1970 m. ėmė mažėti, ypač išaugo priklausomybė nuo Artimųjų Rytų milžiniškų naftos atsargų.

Apsirūpinimas energija visuomet turėjo lemiamą reikšmę, tačiau jo tikroji svarba išryškėjo 1973 m., kai dėl arabų ir Izraelio karo dramatiškai šoktelėjo energijos kainos. Tai užbaigė pigios energijos erą ir pasiuntė signalą ieškoti naujų naftos šaltinių arba konkurencingų energijos formų. Kai nafta pakeitė anglį, nuo jos tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai ėmė priklausyti ir iki šiol priklauso energetikos paslaugų kainos, taip pat atitinkamai ir prekių gamybos kaštai, prekių kainos, konkurencingumas ir paklausa. Kol nafta ir gamtinės dujos sudarė mažą dalį pasauliniame tiekime, nafta turėjo nedidelį poveikį makroekonomikai. Remiantis Pasaulio energetikos tarybos 2004 m. pareiškimu, nuo 1973 m. dėl didelės suvartojamos naftos dalies

⁵⁶ Nuo 1850 m. iki 1948 m. metinis vidutinis BVP prieaugis pasaulyje buvo 1,7 proc.

pasaulio energijos balanse kiekvienas didesnis naftos kainų šuolis yra siejamas su lėtesniu pasaulio BVP augimu ir energijos intensyvumo kritimu per tolimesnius dvejus metus.

1950 m. – 1973 m. laikotarpį, kurį galima laikyti Europos ekonomikos aukso amžiumi, pakeitė recesija. Didžioji dalis kaltės dėl ekonomikos augimo lėtėjimo, prekybos apimčių mažėjimo ir po to sekusios recesijos tenka 1973 – 1974 m. naftos šokui⁵⁷. Naftos kaina per vienerius metus padidėjo keturis kartus, panašiai pakilo ir kitų žaliavų kainos. Tai ypač paveikė daugelį nuo pigios energijos priklausančių šalių. Pvz., Vokietijos augimo sparta, septintąjį dešimtmetį sudariusi 5 proc., aštuntąjį dešimtmetį siekė tik pusę šio lygio. Panašiai nutiko ir Italijoje, o Prancūzijoje ir Danijoje augimo praktiškai neužfiksuota.

Kalbant labai apibendrintai, Europos ekonomika XX a. patyrė du nuosmukius, susijusius su naftos kainų šuoliu (1973 – 1974 m. ir 1979 – 1983 m.). Po antrojo naftos kainų šuolio Prancūzijoje, Britanijoje ir Italijoje infliacija pašoko iki 15 - 20 proc., kai kuriose mažose šalyse - netgi gerokai aukščiau. Vis dėlto, antrąją naftos krizę pavyko įveikti greičiau nei pirmąją- buvo imtasi įvairių taupymo programų, sėkmingai pritaikytos antiinfliacinės priemonės. Todėl devintasis dešimtmetis, palyginti su ankstesniu, pasižymėjo pažanga ir laimėjimais.

Naftos krizės turėjo ir teigiamų padarinių. Jos ne tik paskatino imtis bendros energetikos politikos. Kaip atsakas į išaugusias energetikos kainas buvo imtos kurti naujos technologijos ir daug efektyvesni įrenginiai, kas lėmė daug mažesnę energijos intensyvumą⁵⁸. Todėl naftos importas sumažėjo tiek po 1973 m., tiek po 1980 m. krizės. Vis dėlto, po kiekvienos krizės kartojosi tas pats – po naftos kainų nukritimo sekdamo nusiraminimas ir tikėjimas, kad bus galima įsivežti naftos tiek, kiek reikės. Toks nusiraminimas nuolat kėlė pavojų, kad Artimieji Rytai gali lemti Europos ekonomikos likimą. 1990 - 1991 m. Kuveito krizė ir sovietų naftos gavybos sumažėjimas tapo dar vienu įspėjamuoju signalu.

Nafta yra, ko gero, vienintelis pirminis produktas, iki šiol nepraradęs paklausos ir šiuo metu yra labai svarbus gamybos veiksnys. Pernelyg išaugusios naftos kainos sąlygoja BVP augimo lėtėjimą ir mažesnę ekonomikos augimą. Kylančios naftos kainos⁵⁹ sukelia gamybos kaštų didėjimą, kadangi kitų energijos šaltinių alternatyvos yra ribotos.

Šiuolaikinė prekyba negali egzistuoti be transporto. Iš tikrųjų, transporto sektoriaus efektyvinimas daug labiau prisidėjo prie tarptautinės prekybos intensyvinimo nei bet kokių

⁵⁷ Poveikį recesijai darė ir bendras paklausos pasaulyje mažėjimas; Europos ekonomikai būdingas vystymosi cikliškumas; netikrumas dėl įvesto lankstaus valiutų keitimo kurso ir daugelis kitų veiksnių.

⁵⁸ Pvz., Amerikoje po 1975 m. energijos suvartojimas bendram nacionaliniam produktui pagaminti sumažėjo ketvirtadaliu (Strange, 1998, p.286).

⁵⁹ Pvz., remiantis Statistikos departamento Lietuvos ekonomikos 2005 metų I ketvirčio apžvalga, 2005 m. I ketv. palyginti su 2004 m. I ketv. rafinuotų naftos produktų kainos padidėjo 33,8 proc.

barjerų šalinimas, todėl transporto ir komunikacijų kainų mažėjimą galima laikyti ne tik ES, bet ir viso pasaulio ekonomikos integracijos pagrindu. Transporto sektorius labiausiai priklauso nuo naftos kainų, nes alternatyvių energijos šaltinių pritaikymo galimybės šiuo metu yra labai ribotos. Pervežimai keliais, geležinkeliais, jūromis ar oru reikalauja daug energijos, kurios brangimas veikia prekių kainas, jų patrauklumą. Sumažėjusios realiosios gyventojų pajamos sąlygoja taupymą ir mažesnę paklausą. Be to, dėl vis intensyvesnio angliavandenilinių kuro rūšių naudojimo didėja išlaidos aplinkos apsaugai. Kadangi visi kaštai sudaro produkto kainą, prekių paklausa ir atitinkamai prekybos apimtis dėl išaugusių naftos kainų gali sumažėti.

Nors energijos panaudojimas tapo daug racionalesnis bei priklausomybė nuo naftos daug plačiau pasiskirstė tarp įvairių energijos šaltinių, naftos kainų augimo neigiamas poveikis BVP augimui ir prekybos apimtims būdingas ir šiame amžiuje. Pvz., nuo 2003 m. vidurio iki 2004 m. vidurio bendrąjį euro zonos BVP augimo pagyvėjimą lėmė didesnis eksportas į trečiąsias šalis, o tuo tarpu vidaus prekių paklausa dėl pamažu gerėjančių darbo sąlygų, naftos kainų augimo sąlygojamo nepasitikėjimo ir mažesnės perkamosios galios buvo maža. Nafta, kuri vis dar yra pagrindinis pasaulinės energijos šaltinis, labiausiai veikia kitų energijos šaltinių pasiūlą ir paklausą. Kuomet nafta brangsta, valstybių politika tampa palankesnė atominiai energijai, dujoms ar akmens angliai.

1973 m. naftos krizei buvo būdingas staigus ir didžiulis naftos kainos šuolis. Šiuo metu naftos krizė pasireiškia tiek dėl išaugusios paklausos, tiek dėl nesaugumo žaliavą išgaunančiose šalyse. Šiai naftos krizei būdingi mažesni kainų šuoliai, tačiau nenutrūkstantis, intensyvus naftos kainų augimas, stabdantis ekonominį augimą ir darantis netgi artimas ekonominės veiklos perspektyvas sunkiai prognozuojamas.

Brent Crude Oil

2 pav. Brent žalios naftos kainų kitimas 2005 m.

Šaltinis: BBC News Market Data

Išaugusios naftos kainos turi įtakos pasitikėjimui, sumažindamos šeimų perkamąją galią ir sąlygodamos netikrumą dėl sprendimų investicijų srityje.

Norint sumažinti su energetika susijusius gamybos kaštus ir išlaikyti prekių konkurencingumą, reikia imtis specialių veiksmų. Dėl staigaus naftos kainų padidėjimo ir svyravimo stiprėja poreikis mažinti ES priklausomybę nuo naftos ir didinti paramą strategijoms, kurių tikslai – racionalus energijos šaltinių naudojimas, atsinaujinančios energijos ir mažai kuro naudojančios technologijos. Šiuo tikslu sudaryta IIE (angl.- *Intelligent Energy- Europe*) programa, remianti beveik 90 tarptautinių projektų, kurių tikslai - gerinti energijos transformavimo našumą, pramoninių procesų efektyvumą stacionariuose energiją naudojančiuose įrenginiuose (pastatuose, pramonėje), racionaliai naudoti energiją, ieškoti alternatyvių energijos šaltinių (atominė energija, hidroenergija, vėjo energija), kurti naujas energiją taupančias technologijas⁶⁰, skatinti atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimą. Augant prekių mobilumui, alternatyvios kuro rūšys ir technologijos ypatingai reikalingos transportui. Remiantis 2005 m. rugsėjį Europos Komisijos pristatytos Baltosios knygos dėl ES transporto politikos iki 2010 m. duomenimis, šiuo metu transportas 98 proc. priklauso nuo naftos, 70 proc. kurios yra importuojama.

Kaip rodo statistiniai duomenys, Lietuvoje automobilių benzino kasmet sunaudojama vis mažiau, ir atitinkamai sunaudojama daugiau dyzelino, suskystintų naftos dujų, kurių kainos yra žemesnės. Vis dėlto, augant žalios naftos kainoms, šių kuro rūšių kainos taip pat didėja. Norint mažinti prekių transportavimo, taip pat ir gamybos kaštus bei tuo pačiu išlaikyti prekių konkurencingumą ES rinkoje, tikslinga numatyti ir skatinti kitų kuro rūšių, pvz., sintetinio kuro, dar tolimesnėje perspektyvoje - elektros, vandenilio naudojimą ir tam reikalingų technologijų kūrimą. Žinoma, technologijos negali visiškai eliminuoti priklausomybės nuo naftos, tačiau jos gali šią priklausomybę sumažinti. Taip pat būtina efektyviau naudoti dabartines transporto priemones bei racionaliai naudoti energiją technologiniuose įrenginiuose, juos modernizuoti. Šiuo metu didžiausia dalis prekių pervežama keliais (44 proc.), todėl būtų tikslinga atgaivinti Lietuvoje kitus pervežimo būdus (pvz., geležinkeliu), skatinti investicijas į trans-Europinius tinklus.

Kadangi dar keletą dešimtmečių nafta gali išlikti ribine kuro rūšimi, būtina ieškoti būdų didinti prekių rinkų lankstumą, operatyviau ir našiau perskirstyti išteklius. Galima būtų dalį energijai imlių prekių gamybos perkelti į besivystančias šalis, kuriose energetinių išteklių kainos yra mažesnės. Kad būtų kompensuotas naftos kainų augimo daromas neigiamas poveikis

⁶⁰ Tiesa, tiek naujų technologijų kūrimas ir diegimas, tiek naujų energijos šaltinių paieška gali pareikalaus didesnių kapitalo įdėjimų nei visuotinai pritaikyto kuro naudojimas, tačiau tolimesnėje perspektyvoje perėjimas prie alternatyvių energijos šaltinių, ko gero, yra neišvengiamas.

prekybai ir BVP augimui, būtina ieškoti naujų sričių, kurios duotų didesnę BVP augimą bei leistų pasinaudoti objektyviais Lietuvos santykiniais pranašumais, taip pat efektyviai ir apdairiai investuoti iš ES gaunamas lėšas. Socialinės priemonės, nukreiptos į naftos kainų augimo padarinius patiriančių gyventojų rėmimą, kompensacijos, padidintą infliaciją, o akcizo mažinimas turėtų tik trumpalaikį poveikį. Naftos kainų neigiamą poveikį prekių konkurencingumui, eksportui ir BVP augimui Lietuvoje galėtų sušvelninti euro įvedimas⁶¹. Euro įvedimas palengvintų finansines operacijas tarp valstybių, taupytų verslininkams pinigų keitimo laiką ir kaštus, panaikintų valiutos keitimo kurso riziką, sustiprintų ryšį su vieninga rinka, skatintų investicijas, vartotojams būtų lengviau palyginti kainas, prekybos politika taptų skaidresnė.

AB „Mažeikių nafta“ yra strateginė Lietuvos įmonė, kuri perdirbimui naudoja importuojamą naftą. Priklausomybė nuo importuojamos energijos daro pažeidžiamą ne tik prekybos, vidaus energijos, bet ir visą užsienio politiką ir veikia nacionalinį saugumą. Nepakanka vien tik karinių priemonių apsaugoti valstybę nuo kitų valstybių įtakos ar puolimo, todėl „netgi liberaliausios, nepriklausomas įmones remiančios valstybės bandydavo vadovauti prekybai taip, kad visai nacionalinei gamybai bei vartojimo sistemai būtų užtikrinta kuo daugiau saugumo ir stabilumo“⁶². Reikalingos priemonės, padėsiančios sumažinti naftos produktų paklausą, o AB „Mažeikių nafta“ perdirbimo gamyklai reikalingas resursų tiekėjų skaičiaus didinimas ir priklausomybės nuo Rytuose gaunamos naftos mažinimas.

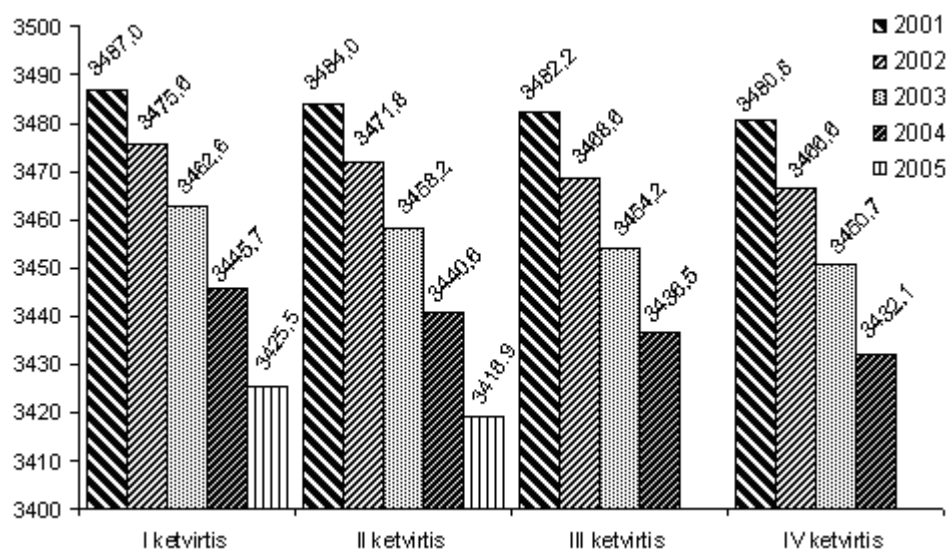
3.2. Demografinių pokyčių poveikis prekybai ir darbo rinkos reformų poreikis

Didelį susirūpinimą Europoje kelia ne tik naftos kainų svyravimai, bet ir kita „dviguba“ problema - Europos tautų, tame tarpe ir Lietuvos, senėjimas ir gimstamumo mažėjimas. Dėl šių dviejų priežasčių mažėja gyventojų skaičius ir daugėja pensijinio amžiaus žmonių.

Suminis gimstamumo rodiklis Lietuvoje nuo 2,03 1990 m. nukrito iki 1,26 2004 m. 1990 m. natūralaus gyventojų prieaugis siekė 17108, o 2004 m. natūralus gyventojų sumažėjimas buvo netgi 10921. Gyventojų skaičiaus pokyčius iliustruoja kitame puslapyje pateiktas 3 pav.

⁶¹ Prognozuojama, kad euro įvedimas padidintų metinį BVP augimą 2 proc.

⁶² Strange S. Valstybės ir rinkos. – Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 256.

3 pav. Gyventojų skaičius Lietuvoje (tūkst.) 2001-2005 m.

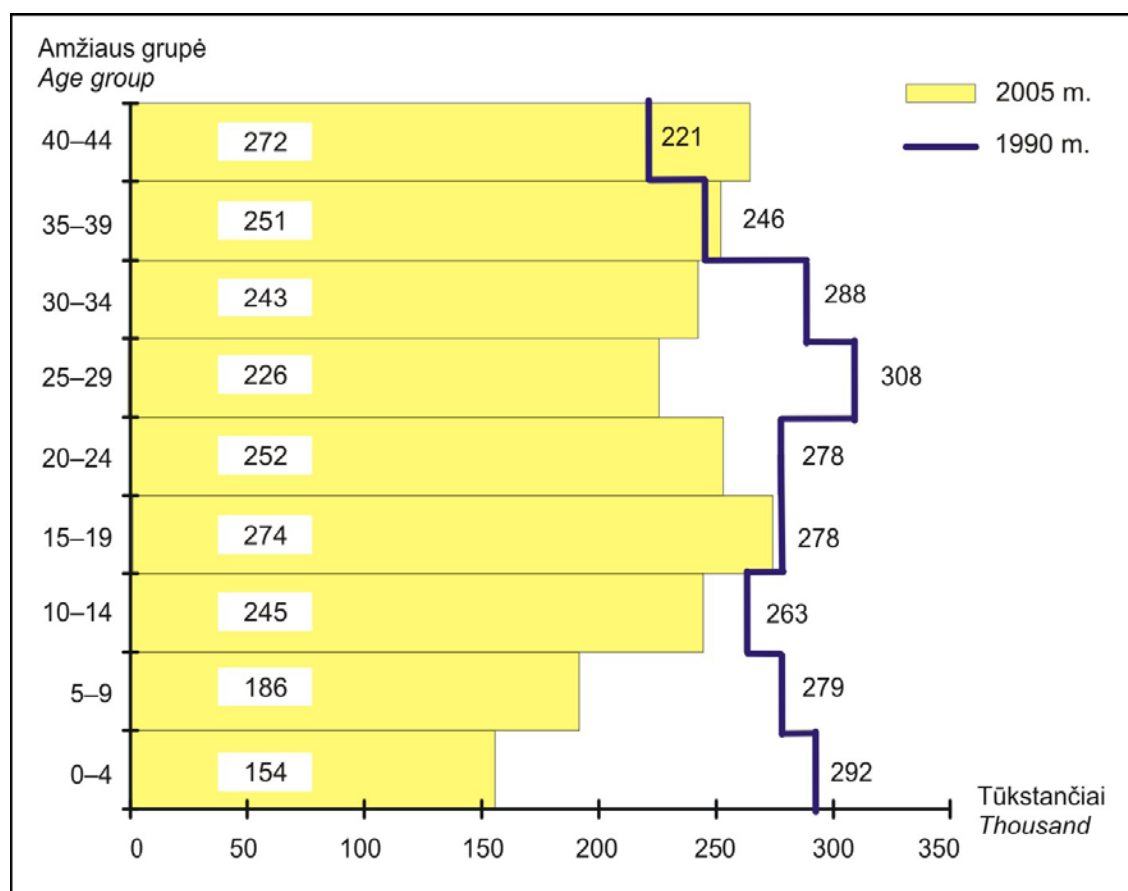
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Šios problemos nėra vien tik akademinio susidomėjimo objektas. Šios problemos tiesiogiai veikia ekonomiką ir rinkos gaminių konkurencingumą. Darbo jėga laikoma vienu iš svarbiausių gamybos veiksnių. Jos kaina ir kokybė yra svarbūs kiekvienai įmonei, kadangi nuo to priklauso įmonės gaminamų produktų kaina, kartu konkurencingumas ir prekybos sėkmė. Be to, dėl gyventojų mažėjimo ir populiacijos senėjimo Europos socialiniam ekonominiam modeliui taip pat gali iškilti grėsmė, o tai taip pat gali taip pat gali daryti neigiamą poveikį prekybai bei ekonominiam augimui.

Pagal Europos Centrinio Banko 2004 metų ataskaitoje pateiktus duomenis, euro zonoje senyvo amžiaus išlaikytinių rodiklis (65 m. ir vyresnių gyventojų ir 15 - 64 m. gyventojų skaičiaus santykis) nuo maždaug 26 proc. 2005 m. padidės iki maždaug 30 proc. 2015 m. ir iki 52 proc. 2050 m. Toks prognozuojamas darbingo amžiaus gyventojų mažėjimas darys gamybos ir atitinkamai prekybos tempo spaudimą mažinantį poveikį (jei to nekompensuos, pvz., darbo našumo didėjimas, veiksmingas kapitalo panaudojimas, inovacijos ir technologijos ir kt.). Darbo pasiūlą galėtų, žinoma, šiek tiek padidinti imigracija, tačiau jos poveikis būtų laikinas ir ne toks svarus kaip pačios problemos mastas. Be to, Europos Komisijos ekonominės politikos komiteto Visuomenės senėjimo darbo grupė prognozuoja, kad iki 2050 m. daugelyje Europos zonos šalių dėl didėjančio pensininkų skaičiaus papildomos pensijų išlaidos sudarys nuo 3 iki 6 procentų BVP.

Gyventojų mažėjimo ir senėjimo tendencijos būdingos ir Lietuvai. Lyginant 2005 m. statistinius duomenis su 1990 m. duomenimis, matomas ryškus gimstamumo

sumažėjimas ir vyresnio amžiaus žmonių skaičiaus didėjimas. Tai puikiai iliustruoja 4 pav. (žr. kitą puslapį).

4 pav. Gyventojų skaičiaus pokytis Lietuvoje

Šaltinis: Statistikos departamentas

Kad išlaikyti gamybos ir produkcijos konkurencingumą, būtina kiekvienai valstybei narei siekti su darbo rinka susijusių prioritetų, numatytų bendrosiose ekonomikos politikos gairėse - kelti užimtumo lygį⁶³ ir reformuoti pensijų sistemas. Prekyba tarp Bendrijos valstybių sudaro didžiąją Europos Sąjungos išorės prekybos dalį, todėl būtina baigti kurti vidaus rinką, taip siekiant prisidėti prie ekonomikos augimo. Norint pasirengti neišvengiamiems demografiniams pokyčiams ir jų sąlygojamiems ekonominiams sunkumams, būtina laiku įgyvendinti esmines motyvaciją skatinančias priemones.

Gamyba ir prekyba yra neatsiejamos nuo darbo rinkos pokyčių, todėl vertėtų paminėti dar 2001 m. priimtas bendrąsias ekonomikos politikos gaires, kuriose pabrėžiama, kad yra būtina sustiprinti mokesčių ir išmokų bendrą skatinamąjį poveikį, kad apsimokėtų dirbti; užtikrinti veiksmingą, aktyvią darbo rinkos strategiją, skirtą prasčiausias sąlygas turinčioms

⁶³ Remiantis Eurostato duomenimis apie gyventojus, gyvenančius privačiuose namų ūkiuose, 2004 m. nedarbo lygis ES-25 sudarė 9,0 proc., didžiausia bedarbių dalis Lenkijoje (18,8 proc.), Slovakijoje (18,0 proc.), Ispanijoje (11,0 proc.), Lietuvoje (10,8 proc.), Graikijoje (10,5 proc.)

grupėms; skatinti lankstesnį darbo organizavimą; sustiprinti geografinį ir profesinį mobilumą; užtikrinti darbo užmokesčio ir našumo atitikimą ir t.t. Tam, kad sumažinti su darbo užmokesčiu nesusijusias gamybos sąnaudas ir padidinti ES gaminamos produkcijos konkurencingumą, neišvengiamos su darbo rinka susijusios reformos (pvz., pajamų mokesčio normų, taikomų mažiausioms ir vidutinėms pajamoms, mažinimas, darbuotojų ir darbdavių socialinės apsaugos įmokų (ypač mažai uždirbantiems darbuotojams) mažinimas, sudarymas sąlygų firmoms lanksčiau panaudoti darbo išteklius, lanksčiau apskaičiuoti darbo laiką) ir kai kurie nepopuliarūs sprendimai (pvz., išėjimo į pensiją vidutinio amžiaus prailginimas).

Pastarųjų metų didelį Lietuvos ekonominį augimą ir prekių konkurencingumą lėmė didėjantis darbo našumas. Žemi darbo kaštai ir augantis produktyvumas leido Lietuvai išlaikyti tarptautinį prekių konkurencingumą. Prekyba tarp skirtingo išsivystymo valstybių vyksta todėl, kad labiau išsivysčiusios valstybės turi pakankamai kapitalo, o mažiau išsivysčiusios - darbo jėgos. Todėl daug kapitalo reikalaujantys produktai eksportui ir vietiniam naudojimui yra gaminami vienoje šalyje, o daug darbo jėgos reikalaujantys produktai - kitoje. Lietuva dėl pakankamai pigios darbo jėgos iki šiol specializuojasi žemesniųjų technologijų išvežime į ES, tačiau dėl augančių Lietuvos darbo kaštų bei riboto tradicinio produktyvumo augimo Lietuvos prekės ilgainiui gali tapti nebe konkurencingos. Būtina pereiti prie aukštųjų technologijų, aukštesnio lygio ekonomikos, o tam yra reikalingas žmogiškasis kapitalas, gebantis perimti geriausias naujas technologijas, šiuolaikiškas darbo ir verslo koncepcijas.

Prekės iš trečiųjų šalių (Kinijos, Indijos, Brazilijos) daro didelį konkurencinį spaudimą vietos gaminiams ne tik dėl gerėjančios kokybės, bet pirmiausia dėl mažų kainų, kurias sąlygoja labai maži darbo užmokesčiai. Darbo jėgai imli produkcija reikalauja mažesnių gamybos kaštų, todėl gali būti ir daug pigesnė. Europa, o ir Lietuva, šiuo atžvilgiu su minėtosiomis šalimis konkuruoti negali. Todėl būtina ieškoti alternatyvių konkurencijos didinimo būdų - formuoti ypač konkurencingą žinių visuomenę, aukšto lygio specialistus, didinti darbo našumą, diegti inovacijas ir technologijas⁶⁴.

Daugiau nei 450 mln. vartotojų rinka sukuria puikias galimybes vystyti dinamiškai inovacijų kultūrai. Esant visoms minėtoms darbo rinkos, demografinėms problemoms, prekių ir apskritai visos ES konkurencingumas priklausys nuo sugebėjimo kurti ir panaudoti naujas idėjas ir žinias. Būtinai švietimo strateginis planavimas, besiorientuojantis į rinkos pokyčius ir specialistų paklausą ir efektyviau panaudojantis švietimui skiriamas lėšas.

⁶⁴ Pažymėtina, kad Kinijai ir Indijai santykinį konkurencinį pranašumą suteikia ne tik pigi darbo jėga, bet ir didžiulė pažanga, kurią šios šalys padarė inovacijų ir technologijų srityje.

3.3. Žinių visuomenė, moksliniai tyrimai ir inovacijos

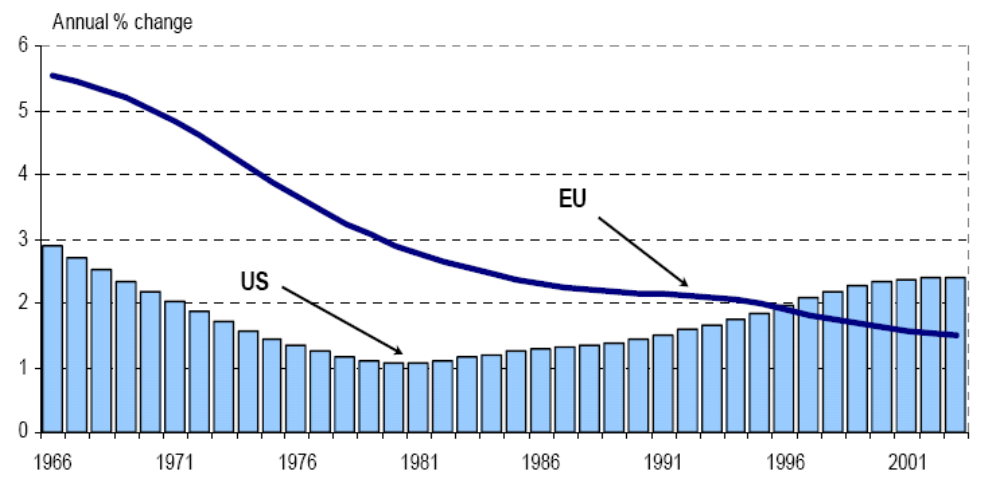
2000 m. balandžio mėn. Europos Vadovų Taryba Lisabonoje priėmė ambicingos reformos darbotvarkę, kurios tikslas - iki 2010 m. padaryti Europos Sąjungą dinamiškiausią ir konkurencingiausią žinių pagrindu augančią ekonomiką pasaulyje, kurioje būtų suderinta darni ekonominė plėtra su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda. Ši formuluo­ tė atspindi keturis pagrindinius šios strategijos akcentus - konkurencingumą ir ekonominį augimą, užimtumą bei socialinę sanglaudą.

Užimtumo srityje Lisabonos tikslai, susiję (nors ir netiesiogiai) su nagrinėjama tema - visiškas užimtumas, darbo kokybė ir produktyvumas, ir itin pabrėžiama žinių svarba. Prekybos, kaip ir kitų ES veiklos sričių, plėtra negalima be investicijų į moksliają visuomenę, mokslo tyrimus, be konkurencingumo skatinimo programų. Žinių visuomenė kuria ir diegia naujas technologijas, inovacijas, gali parinkti efektyviausias vystymosi strategijas, išmanyti globalinės prekybos dėsnius ir tendencijas, užtikrinti prekių konkurencingumą ir prekybos sėkmę bei ekonominį augimą. Be to, žinių visuomenės kūrimas gali kompensuoti visuomenės senėjimo ir augimo mažėjimo neigiamus padarinius ir išlaikyti gamybos našumą bei prekių konkurencingumą.

Lisabonos strategija ragina valstybes nares aktyviai remti investicijas tyrimų ir vystymosi, pažangių technologijų, aplinkai palankių technologijų, infrastruktūrų ir transeuropinių tinklų, informacijos ir komunikacijos technologijų vystymo ir naudojimo bei švietimo ir mokymosi visą gyvenimą srityse. Žinių visuomenės dėka gali būti padidintas palyginti žemas darbo produktyvumo ES lygis, kurios kitimo tendencijas matome kitame puslapyje pateiktame 5 pav.

Žemas darbo našumas sietinas su nepakankamomis investicijomis į išsimokslinimą, mažomis galimybėmis transformuoti tyrimų rezultatus į parduodamus produktus, žemu technologinės pažangos tempu. Remiantis lyginamosios analizės (angl. - *benchmarking*) rezultatais,⁶⁵ ES į aukštąjį mokslą investavo tik 1,1 proc. BVP, tuo tarpu JAV - 3 proc. Valstybės investicijų lygis yra panašus, tačiau privataus kapitalo indėlis į mokslą ES yra labai menkas. Neturinčių išsimokslinimo jaunų žmonių skaičius (2003 m. - 18,1 proc.) vis dar smarkiai viršija 2010 metams Lisabonos strategijoje numatytą 10 proc. ribą. Be to, ES pramonės struktūros pagrindą sudaro žemų arba vidutinių technologijų produkcija, sukurianti nedidelę pridėtinę vertę

⁶⁵ Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje Europoje// <http://www.elections2004.eu.int/highlights/lt/1001.html>; prisijungimo laikas: 2005-07-10.

5 pav. ES-15 darbo našumas per valandą⁶⁶

Šaltinis: Europos Komisija. AMECO duomenų bazė.

Lietuvoje aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių skaičius per pastarąjį dešimtmetį žymiai išaugo (1996 m. - 57488, 2004 m. - 188203), tačiau švietimo sistema, o ypač aukštojo mokslo sistema, yra orientuota ne į kokybę, bet į kiekybę. Lietuvoje BVP dalis, tenkanti švietimui, yra didžiausia iš visų ES šalių narių, tačiau išlaidos, tenkančios vienam besimokančiajam yra vienos iš mažiausių. Tai sąlygoja prastą išsilavinimo kokybės lygį ir žemos kvalifikacijos universitetus baigusių specialistų patekimą į darbo rinką. Be to, pagal universitetus baigusių studentų specializaciją stipriai orientuojamasi į socialinius mokslus, tuo tarpu ypač trūksta tokių konkurencingumo skatinimui, inovacijų diegimui, našumo didinimui reikalingų sričių specialistų, kaip užsienio kalbos, gamyba ir perdirbimas, matematika ir statistika, fiziniai mokslai, gyvosios gamtos mokslai, transporto paslaugos, aplinkosauga. Reikalingi esminiai pakeitimai aukštojo mokslo sistemoje, perėjimas nuo kokybės prie kiekybės, švietimo sistemos modernizavimas pagal žinių visuomenės poreikius. Visi šie faktoriai tiesiogiai įtakoja produkcijos kainą, kokybę ir konkurencingumą. Kadangi Lietuvoje gamtiniai ištekliai labai riboti, Lietuvos konkurencinio pranašumo šaltinis gali būti tik žmoniškųjų išteklių srityje. Iš struktūrinių fondų gautos lėšos turi būti skiriamos ne esamoms mokslo struktūroms šelpti, bet reformai skatinti. Lietuvos verslas daugiau investuotų į žmogiškuosius išteklius, jei tokios investicijos būtų palankiau traktuojamos mokesčių prasme. Dabartinė taip reikalingų technologinių mokslų sistema nesiūlo inovatyvių projektų, o mokslui lėšos iš esmės yra prašomos tik materialinės infrastruktūros pagerinimui. Tai reikalinga, bet neveda į kokybinę mokslo sistemos pertvarką. Reikėtų numatyti, kas turėtų būti padaryta, kad Lietuvos mokslas taptų paveikesnis verslui, pramonei. Lietuvoje šiuo metu moksliniams tyrimams skiriama BVP

⁶⁶ ES-25 vidutinis darbo našumas per tą patį laikotarpį yra šiek tiek aukštesnis, tačiau vis tiek daug žemesnis nei JAV

dalis atrodo labai skurdžiai palyginti su Lisabonos strategijos vidutinės trukmės įgyvendinimo ataskaitoje užsibrėžta 3 proc. BVP vertės parama moksliniams tyrimams.

6 lentelė. Išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Iš viso, mln. Lt	114,9	164,9	217,2	244,5	220,3	269,9	326,8	344,7	381,8
iš jų, %:									
fundamentiniams tyrimams	52,6	39,5	41,1	46,6	55,7	41,7	35,3	40,9	35,5
taikomiesiems tyrimams	39,6	41,6	44,1	43,3	34,5	36,3	29,8	36,3	38,0
eksperimentinei plėtrai	7,8	18,9	14,8	10,1	9,8	22,0	34,9	22,8	26,5
Išlaidų mokslo tiriamajai veiklai santykis su bendruoju vidaus produktu (BVP), %	0,46	0,52	0,56	0,56	0,52	0,59	0,68	0,67	0,68

Šaltinis: Statistikos departamentas

Vis dėlto, prieš numatant padidinti išlaidas moksliniams tyrimams, reikėtų reformuoti dabartinę neveiksmingą mokslinių tyrimų sistemą, įvedant rinkos principus (pvz., projektų konkurenciją dėl finansavimo).

Įmonėse būtina orientotis ir investuoti į darbuotojų ir pačių įmonių prisitaikymo prie besikeičiančių makroekonominių sąlygų pajėgumo stiprinimą, darbo našumo per profesinį ugdymą ir visą gyvenimą trunkantį distancinį mokymąsi kėlimą, darbo mobilumo skatinimą. Būtinai ir pačių darbdavių požiūrio į darbuotojų mokymą pokyčiai. Pvz., remiantis Pasaulio ekonomikos forumo ir Harvardo universiteto 2005 m. tyrimo rezultatais, net pusė respondentų Lietuvoje, vertindami bendrą šalies įmonių požiūrį į žmogiškuosius išteklius, mano, kad reikia nedaug investuoti į darbuotojų mokymą ir tobulinimą. Tik trečdalis (31,6 proc.) jų mano, kad norint pritraukti, apmokyti ir išlaikyti darbuotojus, į juos reikia daug investuoti. Daugumoje (47,8 proc.) atvejų šalyje verslo vadovai papildomai skatinami išimtinai darbo užmokesčiu, o dinamiškoje rinkos aplinkoje ypatingai būtinas profesinis tobulinimas, kaip skatinimo priemonė, retai numatomas.

Remiantis 2004 m. Pasaulio banko Lietuvos investicijų klimato įvertinimu, testinio mokymosi koncepcija Lietuvoje yra vis dar ankstyvojoje stadijoje, stabdoma iš dalies dėl vyresnės kartos darbuotojų motyvacijos trūkumo ir ribotų finansinių galimybių pas tuos, kurie motyvacijos mokytis turi. Būtinai žingsniai tolimesniam koncepcijos vystymui – pvz., siekti, kad jaunoji karta kuo ilgiau dalyvautų testiniame mokymesi, o viešasis sektorius kaip vieną iš

sudedamųjų užimtumo politikos dalių siūlytų suaugusiųjų mokymo programas, galimos taip pat dotacijos skatinant mokymosi darbo vietoje sistemą.

Kai mažėjant skirtumams tarp vidaus prekės ir tarptautinės prekės ir jos transportavimo kainos vidaus rinkoje prekės kaina palaipsniui pasiekia pasaulinį minimumą, prekybos liberalizavimo nauda tampa nebeįmanoma be inovacijų skatinimo. Dėl liberalizuotos prekybos teikiamos masto ekonomijos galimybės atsilaisvina išteklių eksporto sektoriuose, kurie, siekiant siekti tolesnės naudos, turi būti naudojami tyrimo ir plėtros tikslais, turi būti plečiamos inovacijos su importu konkuruojančiuose sektoriuose, galimybės gauti kuo pigesnių ir geresnės kokybės žaliavų, tarpinių gamybos produktų. Be šių sąlygų negalima tvirtinti, kad laisvosios prekybos nauda atsvers pozityvų šalutinį saugomos rinkos poveikį.

3.4. Stambių įmonių ir SVDĮ finansavimo sąlygos

Stambios įmonės, adaptuodamosi prie konkurencinių sąlygų atsivėrusioje ES rinkoje bei prekyboje su kitomis ES šalimis, gali turėti didesnę pranašumą nei smulkios ir vidutinio dydžio įmonės (SVDĮ). Pirmiausia, SVDĮ gali būti taikomi didesni finansavimo ir išorinių finansų prieinamumo suvaržymai nei didelėms bendrovėms. SVDĮ daugiausia turi remtis ne finansavimu kapitalo rinkose, o bankų kreditais ir kitomis brangesnėmis išorinio finansavimo rūšimis (pvz., faktoringu, išperkamąja nuoma, prekybos kreditais). Be to, SVDĮ yra dažniausiai neseniai įkurtos įmonės, todėl jos gali susidurti su papildomais sunkumais mėgindamos gauti finansavimą, nes potencialių kreditorių turima informacija apie tokias SVDĮ gali būti labai ribota. SVDĮ dažniausiai turi mažiau nei didelės įmonės užtikrinimo priemonių (pvz., ilgalaikio turto), joms nustatyti mažesni atskaitomybės principai, todėl bankai dažniausiai taiko griežtesnius standartus paskoloms. Be to, SVDĮ dėl didesnių palūkanų tenka didesnės finansavimo sąnaudos.

Remiantis ECB 2004 m. ataskaita, nuo 2002 m. ketvirtojo ketvirčio bankų kredito standartams, taikomiems paskoloms SVDĮ ir didelėms įmonėms, buvo būdingas iš esmės panašus grynasis nuosekliai mažėjantis kredito standartų griežtėjimas. Nors tam tikri požymiai rodo, kad per tą patį laikotarpį SVDĮ padėtis labai pagerėjo, SVDĮ, palyginti su didelių įmonių, finansavimo sąnaudos ir toliau išlieka santykinai didelės.

Kadangi didžioji dalis ES įmonių dirba smulkiojo ir vidutinio verslo srityje, jame užimta du trečdaliai visų dirbančiųjų, būtina skatinti smulkųjų ir vidutinį verslą bei numatyti priemones aukščiau aptartų finansavimo skirtumų su didžiosiomis įmonėmis mažinimui.

Remiantis 2004 m. Pasaulio banko Lietuvos investicijų klimato įvertinimu, finansinei sistemai - o kartu ir visai šalies ekonomikai- būtų naudingiau, jei didesnė dalis jos išteklių būtų nukreipta mažoms įmonėms, kurios sudaro absoliučią privataus įmonių sektoriaus daugumą.

Pažymėtina ir tai, kad didelės įmonės turi daug daugiau finansinių galimybių prisitaikyti prie naujų standartų, dalyvauti valstybinių įstaigų konkursuose ir gauti ES lėšų moksliniams tyrimams. Būtent todėl vienas pagrindinių Lisabonos strategijos elementų - sukurti palankias sąlygas verslui, ypač smulkioms ir vidutinėms įmonėms, stengtis panaikinti biurokratinės kliūtis ir įmonių steigimo mokesčius, į SVDĮ reikmes atsižvelgti atitinkamuose teisės aktuose. Įstojus į ES, Lietuvos institucijos išlaikė gana didelę veikimo laisvę reguliuoti ir administruoti įmonių veiklą. Administracinių kliūčių šalinimas, administracinės verslo naštos mažinimas, verslo mokesčių sistemos supaprastinimas, reguliacinės aplinkos (ypač įėjimo į rinką ir išėjimo iš jos mechanizmo) gerinimas prisidėtų prie įmonių konkurencingumo augimo, prekybos tarp nacionalinių rinkų dalyvių intensyvėjimo ir ekonominio augimo. Valstybės teikiama pagalba, ES struktūrinė parama tiek didžiosioms, tiek SVDĮ neturėtų iškraipyti rinkos ekonomikos ir sąžiningos konkurencijos tarp įmonių. Tai pat reikėtų garantuoti, kad privataus sektoriaus įmonės, o ypač SVDĮ, kurių ištekliai yra riboti, galėtų laisvai naudotis išsamiais santraukomis apie narystės poveikį įvairioms verslo reguliavimo sritims.

3.5. Būtinios reformos

Pilnai suformuota gerai veikianti bendra Europos Sąjungos rinka yra vienas iš Lisabonos strategijos prioritetų. Atskirti vidaus rinkos poveikį ekonominiam augimui nuo kitų jį įtakančių veiksnių sunku, tačiau pagal EK apskaičiavimus po 10 vidaus rinkos veikimo metų BVP yra 1,8 proc. aukštesnis nei būtų, jei vidaus rinka nebūtų sukurta⁶⁷. Vis dėlto, šis poveikis silpsta, nes nei prekių, nei paslaugų vidaus rinkos kūrimas nebuvo užbaigtas. Prekybos apimtys gamybos prekėmis vidaus rinkoje ėmė mažėti nuo 2001 m. ES tapo nebe tokia patraukli investuotojams. 2004 m. lapkričio mėn. pateiktoje Lisabonos strategijos ataskaitoje pabrėžiama, kad dėl pasaulinės konkurencijos (ypač pasikeitusi Kinijos ir Indijos padėtis pasaulinėje rinkoje bei augantis jų politinis svoris) bei gyventojų senėjimo būtina nedelsiant imtis veiksmų penkiose susijusiose prioritetinėse srityse - žinių visuomenė, vidaus rinka, verslo sąlygos, darbo rinka ir aplinkos tvarumas - bei buvo pritarta Lisabonos siekiam. Ataskaitoje primenama vidaus rinkos svarba didinant konkurencingumą ir kuriant gerovę bei išsaugant Europos socialinį modelį. ES

⁶⁷ Facing the Challenge. The Lisbon Strategy for Growth and Employment. Report from the High Level Group Chaired by Wim Kok// http://www.std.lt/uploads/1099663060_2004-1866-EN-complet.pdf; prisijungimo laikas: 2005-08-25.

valstybėms reikia specializuotis aukštos kokybės prekių ir paslaugų gamyboje. Vidaus rinka, kurios dalimi yra prekyba, yra bendras visų 25 ES valstybių narių projektas.

Remiantis Koko rekomendacijų pagrindu parengta Lisabonos strategijos vidutinės trukmės įgyvendinimo ataskaita (Komunikatu), kai kurie svarūs rodikliai liudija apie ES vidaus rinkoje išlikusias prekybos kliūtis bei vidaus rinkos integracijos proceso sustojimą. Pirmiausia, nevyksta kainų konvergencija. Vykstant sklandžiai prekybai, panašių prekių kainos dėl konkurencijos supanašėja. Kainos yra supanašėję daugiausia tuose prekių sektoriuose, kuriuose vidaus rinka žymiai palengvino prekybą (pvz., avalynė, tekstilė, alkoholis). Apskritai, panašių prekių kainos valstybėse narėse iš esmės skiriasi. Be to, nuo 2000 m. ėmė lėtėti tarp valstybių narių prekyba pramonės prekėmis ir ypač sulėtėjo 2003 m. Prekybos prekėmis lygis yra žemas, o tai reiškia mažesnę kainų konkurenciją.

Nuo 2003 m. žymiai padidėjo laiku neįgyvendintų vidaus rinkos direktyvų skaičius. Dėl pavėluoto ar neteisingo teisės aktų perkėlimo į nacionalinę teisę ir tokio jų taikymo atsiranda teisinis neapibrėžtumas, ir mažėja piliečių bei verslo tikėjimas galimybe pasinaudoti tų aktų teikiamomis teisėmis. Vis dėlto, galime pasidžiaugti, kad Lietuva pasiekė Europos vadovų Tarybos tikslą ir neperžengė nustatytos 1,5 proc. perkėlimo į nacionalinę teisę deficito ribos. 2005 m. sausio mėn. paskelbtais duomenimis, Lietuva buvo laiku notifikavusi apie 99,45 proc. (2554 iš 2568) ES direktyvų perkėlimą (ES vidurkis - 97,69 proc.)⁶⁸.

Remdamosi savo patirtimi, verslo įmonės nurodo, kad valstybių vidaus teisės aktai ir taikoma praktika dažnai prieštarauja vidaus rinkos principams. Remiantis UNICE apklausos duomenimis⁶⁹, daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių įmonių, siekdamos parduoti savo produktus daugiau nei vienoje valstybėje narėje, turi juos atitinkamai pritaikyti, o beveik pusė apklaustų įmonių turi du kartus atlikti produktų tyrimus. Tai kelia nerimą, nes jei valstybės narės užsisklės, Europos ekonominiam augimui gali iškilti grėsmė. Sveikintinos būtų iniciatyvos, pašalinančios prekybos kliūtis ne tik vietos verslo įmonėms, bet ir kitų valstybių narių komercinei veiklai ir patekimui į rinką.

Remiantis antrąja 2003 – 2006 m. vidaus rinkos strategijos įgyvendinimo ataskaita, sektoriuose, kuriuose nėra konkrečių teisės aktų, ir dėl to galėtų būti taikomas abipusio pripažinimo principas, nei gamintojai, nei rinkos priežiūros institucijos tiksliai nežino, kokiomis sąlygomis vienos valstybės narės produktai be jokių pakeitimų gali patekti į kitos valstybės narės rinką. Europos įmonių testavimo duomenimis, 53 proc. verslo įmonių yra net nesusipažinę su šiuo principu. Apie 80 proc. neseniai vykusios apklausos respondentų mano, kad pagrindinė

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos integracijos į ES srityje 2004 m. apžvalga. - Vilnius, 2005.

⁶⁹ UNICE: It's the Internal Market, Stupid! A Company Survey on Trade Barriers in the European Union. – Briuselis, 2004.

verslo problema ES rinkoje yra techninės kliūtys. Toks netikrumas turi didelį poveikį ekonomikai: apytiksliai apskaičiuota, kad dėl netinkamo abipusio pripažinimo principo taikymo prekyba prekėmis ES vidaus rinkoje 2000 m. sumažėjo 10 proc. arba 150 milijardų EUR, todėl būtina pašalinti tokį teisinį netikrumą. Dėl teisinio netikrumo vartotojai yra priversti mokėti daugiau, nes pasirinkimas yra ribotas. Prekių sektoriuje vertėtų persvarstyti „naująjį požiūrį“ ir priimti galimas nuostatas dėl abipusio pripažinimo principo taikymo.

Lisabonos strategijos bendrosiose ekonomikos politikos gairėse (BEPG) numatyta prekių rinkų struktūrinės reformos darbotvarkė ragina valstybes nares skatinti prekių konkurenciją kuo greičiau perkeltiant vidaus rinką reglamentuojančias direktyvas į nacionalinius teisės aktus, skaidrinant viešuosius pirkimus, suteikiant reikiamus įgaliojimus ir konkurencijai būtinus išteklius kontrolės institucijoms ir užtikrinant jų nepriklausomumą, mažinant valstybės paramą, skatinant rinkos įsiskverbimą ir konkurenciją tikslinėse šakose.

Įmonės, konkuruojančios ES rinkoje, turi pasitikti naujus iššūkius, susijusius su Azijos šalių ekonomikos augimu ir jų gaminamų prekių konkurencija. Šiuo atveju Europos Sąjungai galima būtų rinktis iš dviejų galimų alternatyvų:

- vidaus prekių rinkos apsaugą įvairiomis prekybą ribojančiomis (tarifinėmis ir netarifinėmis priemonėmis) priemonėmis;
- priimti iššūkius ir didinti ES konkurencingumą.

Kaip jau daug kartų rašėme šiame darbe, protekcinės priemonės visada mažina konkurencingumą, ekonominį ir augimą ir yra tik trumpalaikė tam tikrų interesų grupių apsaugos priemonė. Ilgalaikės naudos išmainymas į trumpalaikę ramybę ir patogumą būtų labai blogas pasirinkimas. Europai, susiduriančiai su taip greitai besikeičiančių globaliniu kontekstu, negalima atsitraukti, apsisaugoti protekcinėmis priemonėmis ir tikėtis, kad kitų šalių konkurencinis spaudimas pamažu sumažės. Pokyčiams galima priešintis arba juos galima valdyti. Geriausia būtų pažvelgti į šiuos naujus iššūkius ne kaip į grėsmę, bet kaip į naujų galimybių šaltinį. Tinkamai veikianti vidaus rinka būtų pirmasis atsakas į globalizacijos iššūkius. 2005 m. liepos 12 d. Kardife pasakytoje kalboje Charlie McCreevy, vidaus rinkos ir paslaugų komisaras, pabrėžė, kad jei mes nesusitvarkysime pirmiausia „namie“, mes nebūsime pasiruošę konkuruoti globaliai⁷⁰.

Prekybos intensyvumas, tiek vidaus rinkoje, tiek su trečiosiomis šalimis priklauso ir nuo ekonominės prekyboje dalyvaujančių šalių padėties. ES yra nevienodai paskirstytos pajamos, todėl ir perkamoji galia. Turtingesnėse šalyse žmonės gali sau leisti pirkti daugiau

⁷⁰ McCreevy C. Making the Internal market Work// <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/05/435&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>; prisijungimo laikas: 2005-09-10.

prekių, palyginus su žmonėmis ne tokiose turtingose šalyse. Todėl didžiausią gaminamų prekių kiekį išveža ir įveža labiau išsivysčiusios valstybės.

Teisinė ES vidaus rinkos bazė sukurta. Kai kur ji nėra tobula, kai kur galėtų būti supaprastinta. Tai turi būti padaryta ne tik ES lygiu. Lietuva turėtų peržiūrėti savo įstatymus, procedūras, metodus, ar jie nesudaro nereikalingų kliūčių vietinėms verslo įmonėms, taip pat šalinti tuos, kurie sudaro ar gali sudaryti kliūčių kitų šalių narių kompanijoms pakliūti į Lietuvos rinką ir joje konkuruoti (nepaisant to, kad tokie įstatymai, procedūros ar metodai gali būti nenaudingi nacionalinėms kompanijoms). Būtina atlikti Lietuvos konkurencingumo studiją ne tik ES, bet ir globaliniame kontekste ir numatyti, kaip būtų galima turimus resursus paversti nauda ir konkurenciniais pranašumais, apibendrinti stiprių, konkurencingų įmonių patirtį, panaudoti šiuos pavyzdžius strateginiam planavimui ir ateities gairėms, o bet kokius aptiktus veiksnius, kliudančius ar apsunkinančius prekybos santykių, o ir visos vidaus rinkos tinkamą funkcionavimą - šalinti⁷¹.

Taip pat būtinas dar glaudesnis įvairių lygių bendradarbiavimas. Vidaus rinkos informacinė sistema (angl. - *IMI*) padėtų nacionalinėms administracijoms efektyviau bendradarbiauti. Būtina padaryti įvairių tyrimų informaciją ir duomenis laisviau prieinamus verslui, užtikrinti tyrimo institutų, tyrėjų autorystės teises, bet ir galimybę potencialia jų tyrimų (ypač rinkos) nauda pasinaudoti visiems suinteresuotiems ES rinkos dalyviams.

Būtina keisti ir patį mąstymą. Dauguma tyrimų rodo, kad palyginti maža dalis gyventojų ir verslo atstovų suvokia vieningos rinkos teikiamus privalumus ir jos potencialą. Todėl būtina mąstyti plačiau ir suvokti kur ir kodėl mes einame, suvokti Sąjungos tikslus.

Pardavimo skatinimas yra labai svarbi verslo įmonių strategijos dalis, pastarosioms siekiant išplėsti savo veiklą naujose veiklos srityse, tačiau Komunikate pripažįstama, kad daugiau nei 3 metus Taryba nepajėgia susitarti dėl priemonės, palengvinančios pardavimo skatinimo veiksmus Europos mastu.

Labai svarbu plėsti ES vidaus rinkos viešojo pirkimo taisykles, nes viešuosiuose pirkimuose dalyvaujančios ir šiomis taisyklėmis besivadovaujančios valstybės sumoka daugiau nei 34 proc. mažiau negu tos valstybės, kurios tokiomis taisyklėmis nesinaudoja. Atviresnė pirkimo rinka skatina prekybą bei našumą. Jei būtų sutaupoma, tarkime 10 proc. dabartinių viešojo pirkimo išlaidų, būtų neperžengiamos Stabilumo ir augimo pakto bei Maastrichto kriterijuose nustatytos fiskalinio deficito ribos.

⁷¹ Dažniausiai sunkumai yra susiję su darbo rinka, tačiau darbo rinka, kaip jau galėjome įsitikinti, veikia gamybą ir atitinkamai prekybą.

Lisabonos strategija nubrėžia bendras tolimesnės veiklos gaires. Kiekvienos valstybės narės startinės šių tikslų įgyvendinimo pozicija yra skirtinga, todėl būtina interpretuoti Lisabonos tikslus nacionaliniame kontekste. Vienas iš Lietuvos suformuluotų prioritetų dėl Lisabonos strategijos yra ES vidaus rinkos užbaigimas, tačiau tik Lietuvos gebėjimas pritaikyti pateiktus pasiūlymus prie specifinių kiekvienos šalies sąlygų ir valia priimti reikiamus sprendimus nulems, ar bus pasiekti Lisabonos strategijoje įvardinti tikslai. Be to, 2004 m. pradėtose derybose dėl Lisabonos tikslų įgyvendinimo ir 2007 - 2013 m. finansinės perspektyvos buvo pabrėžta, kad svarbiausias Lietuvos prioritetas – socialinė ir ekonominė sanglauda. Kiti metai taip pat paliudijo, kad Vyriausybės politika ir biudžeto planavimas ir toliau lieka socialiai orientuotas. Vertėtų šią strategiją permąstyti - ar tokia politika padės didinti konkurencingumą ir pasitikti naujus iššūkius ES rinkoje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad 2004 – 2005 m. pažanga struktūrinėse reformose buvo padaryta, tačiau nepakankama ir atrodo, kad ambicingi Lisabonos tikslai gali būti neįgyvendinti. Todėl būtini visų ES šalių, taip pat ir Lietuvos, ryžtingi veiksmai reformoms įgyvendinti. Lietuvai, numatant ateities prioritetus, verta apmąstyti, ar įgyvendinus tuos prioritetus šalies produkcijos konkurencinis svoris išaugs, ar nors dalinai bus įgyvendinti Lisabonos tikslai, ar Lietuva įneš indėlį į ES tikslų įgyvendinimą tiek prekyboje ir vidaus rinkos integravime, tiek kitose veiklos srityse. Su Lisabonos strategija sietinas prekybos politikos priemonės reikėtų vertinti ir pasirinkti pagal tai, kokį poveikį jos gali turėti konkurencingumui ir eksporto plėtrai, prioritetą teikiant toms priemonėms, kurios tiesiogiai gerintų sąlygas produkcijos konkurencingumo didėjimui. Ateities prioritetus vertėtų grįsti Lietuvos ekonomine padėtimi, užtikrinti prekybos politikos priemonių derinimą tarp skirtingų institucijų.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Išvados:

1. Prekybinio regioninio darinio Europoje lėmė istorinės, politinės, ekonominės ir saugumo priežastys.
2. Pirminės ir antrinės ES teisės dokumentuose, ETT sprendimuose numatytais priemonėmis pašalinti tokie prekybos barjerai, kaip muitai ir rinkliavos, turinčios lygiavertį poveikį, kiekybiniai apribojimai (kvotos), fiziniai prekybos barjerai, nustatytas abipusio pripažinimo principas.
3. Prekybos santykių liberalizavimas ir vienodi prekybos principai yra bendrosios ES rinkos kūrimo sąlyga ir šalių narių ekonominio augimo garantas.
4. Laisva prekyba geriausiai parodo šalies potencialą ir ką verta gaminti, kas gali konkuruoti globalinėje rinkoje ir duoti didžiausio pelno.
5. Laisvos prekybos sėkmė didžia dalimi priklauso nuo prekybą reglamentuojančių teisės aktų perkėlimo į nacionalinę teisę, jų teisingo supratimo ir įgyvendinimo.
6. Nacionalines prekių rinkas apsaugančios priemonės yra žalingos vartotojams, patiems gamintojams ir stabdo šalies ekonominį augimą.
7. Esant ekonominiams sunkumams, padidėjus trečiųjų šalių konkurenciniam spaudimui, interesų grupės yra linkusios reikalauti vietos rinką apsaugančių priemonių.
8. Kai kurie požymiai rodo, kad vidaus rinkos kūrimas nėra užbaigtas, prekybos barjerai nėra visiškai išgyvendinti.
9. Lietuvos siekį įstoti į ES lėmė tiek ekonominės, tiek saugumo ir politinės priežastys.
10. Prieš narystę sudarytos prekybos sutartys su ES, narystė PPO leido pasiruošti integracijai į ES prekybos erdvę, todėl prekybos režimas didelių pokyčių nepatyrė.
11. ES prekybos politika neatsiejama nuo kitų ES vykdomų politikų – energetikos, transporto, švietimo, užimtumo ir t.t.

Rekomendacijos:

1. Lietuvoje orientuotis ne į kažkada paveldėtus gamybinius privalumus, o suvokti ir maksimaliai išnaudoti natūralius skirtumus tarp valstybių, specializuotis.
2. Stengtis išlaikyti spartų ekonomikos augimą, skatinti Lietuvos įmonių konkurencingumą, didinant užimtumą ir investicijas į žmogiškąjį kapitalą.
3. Lanksčiai reaguoti į rinkos pokyčius ir paklausą.
4. Numatyti priemones vidaus rinkos kūrimo užbaigimui.

5. Atsižvelgti į santykinų pranašumų kaitą (darbo jėgos brangimą, kuro ir žaliavų kainų kilimą, žemės brangimą ir t.t.) ir permąstyti su tuo susijusias ateities veiklos strategijas.
6. Aktyviai dalyvauti ES sprendimų formavimo procese, keistis informacija su Komisijos atstovais, teikti abipusę pagalbą ir kartu spręsti problemas.
7. Sieti prekybos politiką su kitais svarbiais politiniais tikslais (konkurencijos politika, aplinkosauga, vartotojų apsauga).
8. Numatyti, kas turi būti atlikta Lisabonos strategijos tikslų įgyvendinimui nacionaliniame lygmenyje.
9. Sudaryti kuo palankesnes sąlygas verslininkams perorientuoti gamybą, veiklą.
10. Stengtis, kad iš ES gautas finansavimas kuo mažiau iškreiptų konkurenciją.
11. Liberalizuoti reguliacinę aplinką, mokesčių politiką.
12. Iš anksto informuoti verslo atstovus, visuomenę apie į Lietuvos teisę perkeliamų direktyvų nuostatas.
13. Su Lisabonos strategija sietinas prekybos politikos priemonės reikėtų vertinti ir pasirinkti pagal tai, kokią poveikį jos gali turėti konkurencingumui ir eksporto plėtrai, prioritetą teikiant toms priemonėms, kurios tiesiogiai gerintų sąlygas produkcijos konkurencingumo didėjimui.
14. Ateities prioritetus vertėtų grįsti Lietuvos ekonomine padėtimi.
15. Užtikrinti prekybos politikos priemonių derinimą tarp skirtingų institucijų.
16. Skatinti inovacijas, technologijas.
17. Numatyti energijos kaštų mažinimo priemonės: skatinti atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo technologijų kūrimą ir naudojimą, didinti energijos panaudojimo efektyvumą, alternatyvių kuro rūšių panaudojimo galimybes, platinti geriausios praktikos pavyzdžius (tačiau vengti imitacijų), skatinti privačias investicijas į energiją taupančias, efektyvias technologijas, išlaikyti visų energijos šaltinių pasirinkimo galimybę pagal kiekvienos įmonės specifiką, skatinti ekologines inovacijas.
18. Suformuoti naują švietimo strategiją; reformuoti švietimo sistemą, orientuotą į kokybę, bet ne į kiekybę.
19. Reformuoti mokslo sistemą, taikant konkurenciją ir finansavimo priklausomybę nuo produkto naudingumo vartotojui.
20. Siekiant sudaryti sąlygas verslumui, didinti verslo pasitikėjimą ir viešojo administravimo institucijų darbo našumą, supaprastinti mokesčių administravimo ir verslo reguliavimo sistemas, ypač įėjimo į rinką reguliavimą; mažinti verslo steigimo laiką, pastangas ir kaštus; gerinti SVDĮ finansavimo galimybes.

21. Gerinti verslo ir mokslo bendradarbiavimą; gerinti aplinką privačioms investicijoms į mokslą ir technologijas.
22. Šalinti galimas likusias prekybos kliūtis, stebėti, kad naujos ES normos būtų teisingai perkeltamos į nacionalinę teisę ir nesudarytų papildomų kliūčių prekybai.
23. Nustatyti, kas riboja, sudaro kliūtis konkurencijai (įskaitant valstybės pagalbą).
24. Telkti pilietinę visuomenę, įtraukti į plačias diskusijas apie Lisabonos strategijos uždavinius, susijusius su prekyba ir kitais gyvenimo aspektais.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Sutartys

1. Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. – Vilnius: Eugrimas, 2005.
2. Europos sutartis, steigianti asociaciją tarp Europos Bendrijų bei jų valstybių narių, iš vienos pusės, ir Lietuvos Respublikos, iš kitos pusės// Valstybės žinios. 1998, Nr. 11-266.
3. Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys// Valstybės žinios. 2004, Nr. 2.
4. Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą sutartis// Valstybės žinios. 2004, Nr.1-47.

Įstatymai, nutarimai

5. Lietuvos Respublikos atitikties įvertinimo įstatymas// Valstybės žinios. 1998, Nr. 92-2542.
6. Lietuvos Respublikos Europos ekonominių interesų grupių įstatymas// Valstybės žinios. 2004, Nr.4-43.
7. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856.
8. Lietuvos Respublikos muitų tarifų įstatymas// Valstybės žinios. 1998, Nr. 28-727.
9. Lietuvos Respublikos produktų saugos įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1673.
10. Lietuvos Respublikos standartizacijos įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 35-972.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 11 d. nutarimas Nr. 1052 „Dėl Lietuvos Respublikos Kombinuotosios muitų tarifų ir užsienio prekybos statistikos nomenklatūros“// Valstybės žinios. 1996, Nr. 87 - 2062, Nr. 125 - 2921; 1997, Nr. 102 - 2574; 1999, Nr. 35 – 1041.
12. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. 853 „Dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikės strategijos patvirtinimo// Valstybės žinios. 2002, Nr. 60-2424.

Reglamentai, direktyvos

14. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/34/EB, nustatanti informacijos teikimo techninių standartų ir reglamentų srityje procedūrą// Oficialusis leidinys. 1998, L 204.
15. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 1982/2004, įgyvendinantis Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 638/2004 dėl prekybos prekėmis tarp valstybių narių Bendrijos statistinių duomenų, panaikinantį Komisijos reglamentus (EB) Nr. 1901/2000 ir (EEB) Nr. 3590/92// Oficialusis leidinys. 2004, L343/3.

Apžvalgos, ataskaitos, įvertinimai, pranešimai, strategijos

16. Antroji 2003 – 2006 m. vidaus rinkos strategijos įgyvendinimo ataskaita. - Briuselis: Europos Bendrijų Komisija, 2005.
17. Europos Sąjungos Lisabonos darbotvarkės ir jos poreikio Lietuvai įvertinimas. – Vilnius: Laisvosios rinkos institutas, 2003.
18. ECB pranešimas apie konvergenciją. – Frankfurtas: Europos Centrinis Bankas, 2004 (taip pat internete <http://www.lb.lt/lt/leidiniai/ecbpub/cr2004lt.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-01-30).
19. Intrastato ataskaitų pildymo vadovas. – Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės ir Muitinės departamentas prie LR Finansų ministerijos, 2004.
20. Lietuvos ekonomikos apžvalga Nr.1. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2005.
21. Lietuvos respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2005 metų sausio – rugsėjo mėnesiais apžvalga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos integracijos į ES srityje 2004 m. apžvalga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2005.
23. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. – Vilnius: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2002.
24. Mokslo tiriamojo darbo „Lietuvos Respublikos teisės aktų, susijusių su eksporto, importo ir tranzito procedūromis, peržiūra įvertinant jų atitiktį Europos Bendrijų sutarties 28–30 straipsniams“ galutinė ataskaita. – Vilnius: Laisvosios rinkos institutas, 2004.
25. Valstybės ilgalaikės raidos strategija. – Vilnius: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2002.

26. Valstybės ilgalaikės raidos strategijos įgyvendinimo ataskaita. – Vilnius: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2005.
27. 2004 metų ataskaita: - Frankfurtas: Europos Centrinis Bankas, 2004 (taip pat internete http://www.lb.lt/lt/leidiniai/ecbpub/ecb_2004lt.pdf; prisijungimo laikas: 2005-08-30).
28. Drivers of the Energy Scene. – London: World Energy Council, 2004 (taip pat internete Energetikos varomosios jėgos ir gamtinių dujų bei naftos rinkų dinamika: Pasaulio energetikos tarybos 2004 metų pareiškimas// [#### Knygos ir kiti spaudiniai](http://66.102.9.104/search?q=cache:oOs4KbJl1daUJ:www.worldenergy.org/wec-geis/global/downloads/statements/stat2004lt.pdf+Energetikos+varomosios+j%C4%97gos+ir+gamtini%C5%B3+duj%C5%B3+bei+naftos+rink%C5%B3+dinamika:+Pasaulio+energetikos+tarybos+2004+met%C5%B3+parei%C5%A1kimas&hl=lt&lr=lang_en|lang_lt; prisijungimo laikas: 2005-10-21.</div><div data-bbox=)

29. Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. – Vinius: Eugrimas, 1999.
30. Delanty G. Europos išradimas. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
31. Europos Sąjunga. Institucinė sąranga ir politikos aktualijos. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
32. Europos Sąjunga iš arčiau.– Helsinkis: Suomijos viešojo administravimo institutas (HAUS), 2000.
33. Junevičius A. Europos Sąjunga. – Kaunas: Technologija, 1999
34. Laqueur W. Europa mūsų laikais: 1945 – 1992. – Vilnius: Amžius, 1995.
35. Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą metraštis. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
36. Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą strategija: Tarptautinės konferencijos medžiaga. – Kaunas: Naujasis laikas, 1997.
37. Maniokas K. Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija. – Vinius: Eugrimas, 2003.
38. Paulikas V. Europos Sąjungos institucijos ir valdymas. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
39. Strange S. Valstybės ir rinkos. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
40. Usher J.A. Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai. – Vilnius: Naujoji Rosma, 2001.
41. Verslo Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje vadovas. – Vilnius: Fantazija ir forma, 2002.
42. Vėlyvis J. Europos Sutartis. Vadovas studentui ir verslininkui. – Vilnius: VGTU verslo ekonomikos katedra, 2000.
43. Vilpišauskas R. Europos Sąjungos vidaus rinka ir Lietuva. – Vilnius: Eugrimas, 2003.

44. Vilpišauskas R. Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos Sąjunga. – Vilnius: Arlila, 2001.
45. UNICE: It's the Internal Market, Stupid! A Company Survey on Trade Barriers in the European Union. - Briuselis, 2004.

Interneto šaltiniai lietuvių kalba

46. Ar Lisabonos strategija aktuali Lietuvai?//
http://ml.lms.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=178&Itemid=46;
prisijungimo laikas: 2005-06-05.
47. Dėl užsienio prekybos statistikos duomenų metodologinių pasikeitimų nuo 2004 m. gegužės 1 dienos// <http://www.std.lt/web/main.php?parent=524&module=894>;
prisijungimo laikas: 2004-11-10.
48. Diskusija apie Europos ateitį: Lietuvos požiūris// www.lrinka.lt/projektai/Ateitis.phtml;
prisijungimo laikas: 2004-11-04.
49. Įsijungimas į ES vidaus rinką: galimybės ir pavojai verslui//
http://www.urm.lt/data/6/LF24164824_iejimasiESvidausrinka.htm; prisijungimo laikas:
2004-12-08.
50. Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje Europoje//
<http://www.elections2004.eu.int/highlights/lt/1001.html>; prisijungimo laikas: 2005-07-10.
51. Pasaulio banko Lietuvos investicijų klimato įvertinimas (santrauka)//
<http://216.239.59.104/search?q=cache:JoO3ju10ndEJ:www.lrv.lt/main.php%3Fcat%3D302%26d%3D3002+Pasaulio+banko+Lietuvos+investicij%C5%B3+klimato+%C4%AFvertinimas+&hl=lt>; prisijungimo laikas: 2005-10-14.
52. Pasaulio prekybos organizacija (PPO)// http://www1.urm.lt/data/6/LF17877_31eko.htm;
prisijungimo laikas: 2004-12-15.
53. Pugačiauskas V. Globalizacija ir Lietuvos ekonominė politika//
www.geocities.com/vykintas/m2mpa.html; prisijungimo laikas: 2005-07-21.
54. Pugačiauskas V. Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: politinių institucijų galios perskirstymas?// <http://www.geocities.com/vykintas/m2epeip.html>; prisijungimo laikas:
2004-12-12.
55. Užsienio prekyba ir muitai// www.lrinka.lt/Projektai/Prekyba.phtml; prisijungimo laikas:
2005-06-12.

56. Vilpišauskas R. ES siekis - mažinti tarptautinės prekybos apribojimus// www.lrinka.lt/straipsn/ESSiekis.phtml; prisijungimo laikas: 2004-12-10.
57. Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekybos raida ir jos raida: veiksmų analizė// <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Studija.phtml>; prisijungimo laikas: 2004-11-10.
58. Vilpišauskas R. Lietuvos užsienio prekybos politikos vertinimas// <http://www.lrinka.lt/Pranesim/Prekybas.phtml>; prisijungimo laikas: 2004-10-30.
59. Vilpišauskas R. Prekyba su ES – dažnai pamirštama nauda vartotojams// <http://www.lrinka.lt/Straipsn/Prekybaes.phtml>; prisijungimo laikas: 2004-11-02.

Interneto šaltiniai anglų kalba

60. BBC News: Market Data // http://newsvote.bbc.co.uk/1/shared/fds/hi/business/market_data/commodities/28696/twel_ve_month.stm; prisijungimo laikas: 2005-12-14.
61. European Commission White Paper: European Transport Policy for 2010// http://europa.eu.int/comm/energy_transport/library/press-kit-lben.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-18.
62. Facing the Challenge. The Lisbon Strategy for Growth and Employment. Report from the High Level Group Chaired by Wim Kok// www.std.lt/uploads/1099663060_2004-1866-EN-complet.pdf; prisijungimo laikas: 2005-07-03.
63. Foreign Trade// www.lda.lt/invest.ft.html; prisijungimo laikas: 2004-10-30.
64. Free Movement of Goods// <http://secretariat.efta.int/web/Publications/Factsheets/FreeMovementGoods/goods.pdf>; prisijungimo laikas: 2004-11-24.
65. Guide to the Concept and Practical Application of Articles 28-30 EC. DG Internal Market. January 2001// http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/goods/guideart2830_en.pdf; prisijungimo laikas: 2005-10-21.
66. Internal Market// http://www.epp-ed.org/Policies/ppolicies/en/13-internalmarket_en.asp; prisijungimo laikas: 2004-10-26.
67. McCreevy C. Making the Internal market Work// <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/05/435&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>; prisijungimo laikas: 2005-09-10.

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: bendroji prekybos politika, laisvas prekių judėjimas, bendroji rinka, abipusis pripažinimas, muitai, fiskaliniai barjerai, kiekybiniai apribojimai, lygiavertę poveikį turinčios priemonės, fizinės kliūtys, liberalizavimas, eksportas, importas, ekonominis augimas.

Bendroji prekybos politika yra viena iš geriausiai integruotų ES šalių narių bendradarbiavimo sričių ir yra vienas iš svarbiausių ekonominio augimo veiksnių. Prekybos santykių liberalizavimas sąlygojo konkurencingumo augimą, įgalino imtis tokių projektų, kurių pavienės valstybės savarankiškai įvykdyti būtų nepajėgios.

ES teisyne numatytais priemonėmis tarp valstybių narių buvo panaikinti tarifiniai ir netarifiniai barjerai, fizinės laisvo prekių kliūtys, įteisintas abipusio pripažinimo principas davė naują postūmį vidaus rinkos liberalizavimui.

Šalių narių patirtis bei statistiniai duomenys rodo, kad prisijungimas prie ES prekybinio regioninio darinio duoda dideles naudas. Tai iliustruoja ir Lietuvos ekonominio augimo rodikliai.

Prekybos politikos negalima atskirti nuo kitų ES šalių narių gyvenimo sričių integracijos. Prekybos veikėjai dinamiškoje rinkoje susiduria su naujais iššūkiais (naftos kainų augimu, demografiniais pokyčiais, konkurencijos augimu ir t.t.), kurie veikia prekybos politiką, daromus sprendimus. Prekybos politika apima platų spektrą problemų, kurios turi būti sprendžiamos drauge su kitų vykdomų politikų problemomis.

SUMMARY

COMMON EU TRADE POLICY

Key terms: common trade policy, free movement of goods, single market, mutual recognition, customs duties, fiscal barriers, quantity restriction, measures having equivalent effect, physical barriers, liberalization, export, import, economic growth.

Common trade policy is one of the best integrated spheres of cooperation between EU member states. It is one of the most important factors of economic growth. Liberalization of trade relations predetermined the development of competitiveness, enable to undertake projects which would be too complex to implement by one individual state.

EU *acquis* establishes measures for the elimination of tariffs and non-tariff barriers, physical barriers to trade between the member states, mutual recognition gave a fresh power for further liberalization of the single internal market.

Experience of the member states and statistics demonstrate that joining to common EU trade area is greatly beneficial. This is also illustrated by the economic growth indicators of Lithuania.

Trade policy cannot be separated from the integration of other spheres of life in EU. Members of trade processes encounter new challenges in the dynamic market of (increase of oil prices, demographical changes, growth of competition, etc.). These challenges make influence to trade policy and decision-making. Trade policy covers a wide range of issues which have to be solved in concert with the issues of other policies of EU.

1 PRIEDAS

Pagrindinių sąvokų žodynėlis

Acquis communautaire – Europos Bendrijos teisė ir jos taikymo praktika, dar vadinama teisės įgytimi, teisyne.

Antidempingo muitas – muitas, taikomas kaip atsakas į nepaprastai mažas importuojamų prekių kainas siekiant apsaugoti vietos gamintojų interesus. Taikant šį muitą, siekiama, kad importuojamos prekės kaina būtų lygi arba didesnė už šalyje gaminamos prekės kainą.

Antrinė Bendrijos teisė - sudaro Europos Sąjungos institucijų - Europos Parlamento, Tarybos ar Komisijos - išleisti teisės aktai, kurie padeda įgyvendinti pirminės teisės aktuose suformuluotus tikslus. Prie antrinės teisės taip pat priskiriami ir Teisingumo Teismo sprendimai ir išvados.

Asociacijos sutartis – glaudžiausia Bendrijos sutartis su trečiosiomis šalimis, siekiančiomis įstoti į Europos Sąjungą.

Baltoji knyga – dokumentas, pristatantis Europos Komisijos siūlomus veiksmus įvairiose srityse, pvz., dėl vidaus rinkos konkurencingumo, transporto politikos ir t.t.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) – per tam tikrą laikotarpį sukurtų galutinio vartojimo prekių ir paslaugų pinigine išraiška. Tai galutinis visų šalies teritorijoje veikiančių ūkinių vienetų gamybinės veiklos rezultatas.

Bendroji rinka – laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimas ES rinkoje.

Bretton Woods susitarimas – 1944 m. liepos 1-22 d. Breton Vude (JAV) vykusioje konferencijoje sudarytas susitarimas dėl fiksuoto kurso tarp pagrindinių pasaulio valiutų ir aukso nustatymo. Po Bretton Woods susitarimo buvo įsteigtas Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas. Susitarimas galiojo iki 1971 m. rugpjūčio 15 d., kai buvo panaikintas aukso standartas ir įsigalėjo kintamojo valiutos kurso sistema.

Darbo našumas – per laiko vienetą darbuotojo pagamintas produkto kiekis.

Dempingas – prekių ar paslaugų pardavimas rinkose žemesnėmis nei jų savikaina kainomis.

Direktyva – vienas iš Europos Bendrijos steigimo sutarties numatytų EB institucijų leidžiamų teisės aktų, kurio tikslai yra privalomi valstybėms narėms, tačiau jų įgyvendinimo formas ir būdus nacionalinės vyriausybės gali pasirinkti pačios.

Energijos intensyvumas - energijos sąnaudų kiekis, tenkantis BVP vienetui ir parodantis energijos sunaudojimo efektyvumą šalyje.

Ekonomikos augimas – gamybos apimčių augimas, dažnai matuojamas BVP padidėjimu.

Eksporto kvota - maksimali leidžiamos išvežti (parduoti užsienio asmenims) produkcijos apimtis. Nustatoma arba vienašaliu valstybės sprendimu, arba tarpvalstybiniu susitarimu. **Konvergencija** – suartėjimas.

Europos socialinis ekonominis modelis - gerovės valstybė, kurioje mažas nedarbo lygis, didelė darbo kaina, stiprios socialinės garantijos, minimalus skurstančiųjų skaičius ir aukštas socialinės sanglaudos lygis.

Masto ekonomija – vidutinė produkcijos vieneto savikainos mažėjimas didėjant gamybos apimčiai

Pirminė Bendrijos teisė – Bendrijos steigimo, tarptautinės sutartys; antrinę teisę formuluoja tarpusavio derybose ES valstybės narės.

Santykinis pranašumas - vienos šalies įmonės galimybė pagaminti vienas prekes ar teikti paslaugas esant santykinai mažesnėms alternatyviosioms sąnaudoms nei kitos šalies įmonėje, esant galimybei ir vieną, ir kitą prekę gaminti abiejose šalyse ir vienos šalies įmonei esant absoliučiai pranašesnei už kitos šalies įmonę. Santykinis pranašumas paaiškina specializacijos, darbo pasidalijimo ir laisvosios prekybos naudingumą. Šios teorijos užuomazgų yra Robert Torrens, Adam Smith darbuose, vėliau šią teoriją išplėtojo David Ricardo, Paul A. Samuelson.

Smulkios ir vidutinio dydžio įmonės (SVDĮ) – įmonė, kurios darbuotojų skaičius, apyvarta ar kiti rodikliai neviršija nustatyto dydžio. Dažnai SVV suteikiamos mokesčių ar kitokios veiklos lengvatos.

Šaltasis karas - ekonominių ir socialinių ryšių su kuria nors šalimi nutraukimas.

Tarifinė kvota – nustatytas prekės kiekis, kuris gali būti importuojamas į šalį per tam tikrą laikotarpį taikant mažesnius nei nustatyti bei nulinius muitus. Viršijus nustatytą kvotą, importuojamos prekės apmokestinamos didesniu muto tarifu.

Tvarusis vystymasis, tvarioji plėtra – nenutrūkstamas, ilgalaikis ekonominio augimo procesas, nepažeidžiantis ateities kartų galimybių tenkinti savo poreikius.

Užsienio prekybos deficitas – padėtis, kai importas viršija eksportą per tam tikrą laiko tarpą.

Viešieji pirkimai – prekių ar paslaugų įsigijimas, kai perkantysis yra valstybės (savivaldybės) institucija arba įmonė, kurios veikla finansuojama iš valstybinių biudžetų ir fondų arba kurią kontroliuoja valstybė (savivaldybė).

Žinių ekonomika – ekonominė veikla, kai didžioji pridėtinės vertės dalis sukurama taikant žinias, naujoves ir mokslo tyrimus.

2 PRIEDAS

Protekcinės prekybos su trečiosiomis šalimis priemonės, taikytos iki 2004 m. gegužės 1 d.

Kadangi šiame moksliniame tiriamajame darbe aptariama prekyba ES vidaus rinkoje, šiame priede bus plačiau aptartos apsauginės prekybos priemonės, Lietuvoje taikytos iki įstojimo į ES.

Bendrieji muitai taikomi siekiant reguliuoti Lietuvos Respublikos užsienio prekybą ir gauti pajamų į valstybės biudžetą. Importo muitų normos nustatomos atsižvelgiant į valstybę, iš kurios yra kilusios į Lietuvos Respublikos importuojamos prekės.

Importo muto norma gali būti:

1) autonominė - taikoma, kai prekės yra kilusios iš valstybių ar jų grupių, su kuriomis Lietuvos Respublika nėra sudariusi laisvos prekybos sutarčių ir tarptautinių sutarčių, nustatančių didžiausio palankumo prekybos statusą, ar nėra nustačiusi kito prekybos režimo, arba kai prekių kilmė, suteikianti teisę taikyti kitą importo muto normą, neįrodyta, t.y. kai abipusiai taikomos didžiausios rinkos apsaugos priemonės. Autonominė norma taip pat taikoma apskaičiuojant muitą už importuojamas į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją prekes, kurios atitinka konvencinei normai nustatytus reikalavimus, tačiau kurioms nėra nustatyta konvencinė muto norma ar nustatyta konvencinė muto norma yra didesnė už autonominę muto normą.

2) konvencinė – taikoma, kai pateikiamas įrodymas, kad prekės kilusios iš valstybių ar jų grupių, su kuriomis Lietuvos Respublika yra sudariusi tarptautines sutartis, nustatančias didžiausio palankumo prekybos statusą. Vyriausybės nutarimu konvencinė muto norma taip pat taikoma apskaičiuojant muitą už importuojamas į Lietuvos Respublikos teritoriją prekes, kurios neatitinka konvencinei normai nustatytų reikalavimų, jeigu šios muitų normos taikymą sąlygoja Lietuvos Respublikos muitų politikos interesai arba jeigu valstybė, iš kurios kilusios prekės yra importuojamos, vienašališkai taiko prekių importui iš Lietuvos Respublikos muitų teritorijos lengvatines muitų normas.

3) preferencinė – taikoma, kai pateikiamas įrodymas, kad prekės kilusios iš valstybių ar jų grupių, su kuriomis Lietuvos Respublika yra sudariusi tarptautines sutartis, nustatančias laisvos prekybos režimą. Muitų tarifuose preferencinė muto norma nurodoma atskirai kiekvienai valstybei ar jų grupei, su kuria Lietuvos Respublika yra sudariusi tarptautinę sutartį, nustatančią laisvos prekybos režimą. Jeigu preferencinė muto norma didesnė už autonominę ar konvencinę muto normą, apskaičiuojant muitą už importuojamas į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją prekes, taikoma mažiausia muto norma.

Specialieji muitai taikomi kaip atsakomoji priemonė prieš diskriminacinius kitų valstybių ar jų grupių veiksmus Lietuvos Respublikos atžvilgiu. Specialiųjų muitų normas ir mokėjimo sąlygas nustato įstatymai.

Dempingas yra prekių pardavimas užsienio rinkose “žemesnėmis nei normalios kainomis”, sukeliantis žalą importuojančios šalies identiškų ar panašių prekių gamintojams. Antidempingo priemonės gali būti taikomos tada, kai yra įrodomos priežastinis ryšys tarp pardavimų žemesnėmis kainomis ir žalos. “Žemesnės nei normalios” nebūtinai reiškia tik tuos atvejus, kai prekės parduodamos kainomis, žemesnėmis už savikainą, kaip kad dažnai neteisingai suprantama. Dempingui nustatyti yra naudojamos skaičiavimo metodikos. Pažymėtina, kad antidempingo priemonės (priemonės vietinių gamintojų žalai atlyginti) – tai antidempingo muitai ir kvotos, kurios gali būti taikomos ir kartu, ir atskirai. Antidempingo priemonės yra taikomos prieš konkretaus gamintojo konkrečią prekę, o ne prieš tam tikrą valstybę.

Antidempingo muitai taikytini, kai į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją importuojamos prekės, kurių eksporto kainos mažesnės už panašių prekių kainas, mokamas įprastomis verslo sąlygomis eksportuojančios valstybės rinkoje, ir dėl to atsiranda materialinė žala Lietuvos vietinei pramonei, tokios žalos vietinei pramonei grėsmė arba reali kliūtis kurti vietinę pramonę. Antidempingo muitų įvedimą ir taikymą reglamentuoja Lietuvos Respublikos antidempingo įstatymas.

Antisubsidijinės priemonės – tai priemonės, kuriomis siekiama atlyginti vietos gamintojų žalą, patiriamą dėl eksportuojančios valstybės taikomos paramos vietos gamintojams. Panašiai kaip ir antidempingo atveju, šias priemones taikanti valstybė pagal atitinkamas metodikas privalo įrodyti priežastinį ryšį tarp subsidijos taikymo fakto ir žalos. Ši priemonė skiriasi nuo antidempingo tuo, kad yra taikoma prieš valstybę, o ne tik prieš tam tikrą importuotoją.

Kompensaciniai muitai taikytini, kai į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją importuojamos prekės, kurių gamybai arba eksportui tiesiogiai ar netiesiogiai buvo naudojama užsienio valstybės subsidija, jeigu jas importuojant gali būti padaryta žalos Lietuvos Respublikos interesams. Kompensacinis muity neturi viršyti nustatyto subsidijų dydžio. Kompensacinių muitų įvedimą ir taikymą reglamentuoja Lietuvos Respublikos kompensacinių muitų įstatymas.

Apsaugos priemonės – tai priemonės, kurios taikomos kai tam tikrų prekių importas žymiai išauga ir sukelia žalą vietos gamintojams. Skirtingai nuo aukščiau paminėtų dviejų instrumentų, ši priemonė gali būti taikoma ir esant sąžiningai konkurencijai, ji taikoma konkrečiai prekei, nepriklausomai iš kokios šalies ji importuojama ir kas yra jos gamintojas. Nežiūrint to, kad iš esmės tarptautinėje prekybos politikoje kiekybiniai apribojimai yra

palaiapsniui naikinami (daugelis valstybių jų visai netaiko), kai kurios, ypač besivystančios valstybės, siekdamos apsaugoti vietinius gamintojus, naudoja kiekybinius apribojimus. Paprastai tai reiškia, kad pasiekus tam tikrą iš anksto paskelbtą importo dydį, valstybė uždraudžia nustatytų prekių importą.

Protekcinės (apsaugos) kvotos arba protekciniai (apsaugos) muitai taikytini, kai į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją importuojamos prekės ir dėl to vietiniai gamintojai patiria juos žlugdančią užsienio įmonių konkurenciją. Protekcinį (apsaugos) priemonių įvedimą ir taikymą reglamentuoja Lietuvos Respublikos protekcinį (apsaugos) priemonių įstatymas.

Siekiant apsaugoti žmonių ir gyvūnų sveikatą, visuomeninę moralę, kultūrinės vertybės, eksportuojant auksą ir sidabrą ir daugeliu kitų atvejų valstybės naudoja įvairias netarifinio reguliavimo priemones. Dažniausiai tai yra atliekama tam tikrų sertifikatų ir leidimų forma, dvigubos paskirties prekių licencijavimu ir kokybės reikalavimais.

Tarifinė kvota – tai atsakingos ministerijos arba kitos valstybės institucijos ūkio subjektui išduotas leidimas įvežti tam tikrą kiekį prekių be muto arba taikant sumažintą muto tarifą, atitinkamai stokojant tų prekių vidaus rinkoje arba pagal Lietuvos Respublikos sudarytų laisvosios prekybos sutarčių nuostatas. Jeigu neviršijamos tarifinės kvotos, prekes per tam tikrą laikotarpį leidžiama importuoti į Lietuvos Respublikos muitų teritoriją ar eksportuoti iš jos taikant mažesnę nei nustatytoji muitų tarife arba nulinę bendrojo muto normą.

3 PRIEDAS

1 lentelė. Europos Sąjungos šalių pridėtinės vertės mokesčio tarifai (E- 15)

Austrija Normalus tarifas – 20 proc. Sumažintas tarifas – 10 ir 12 proc.	Prancūzija Normalus tarifas – 19.6 proc. Sumažintas tarifas – 5.5 ir 2,1 proc.
Suomija Normalus tarifas - 22 proc. Sumažintas tarifas – 17 ir 8 proc.	Airija Normalus tarifas - 21 proc. Sumažintas tarifas – 4,3 ir 12.5 proc.
Graikija Normalus tarifas - 18 proc. Sumažintas tarifas – 8 proc. Knygos, laikraščiai – 4 proc.	Belgija Normalus tarifas - 21 proc. Sumažintas tarifas – 12 proc. Pirmo būtinumo prekės – 6 proc.
Liuksemburgas Normalus tarifas - 15 proc. Sumažintas tarifas – 3, 6 ir 12 proc.	Švedija Normalus tarifas - 25 proc. Sumažintas tarifas – 6 ir 12 proc.
Ispanija Normalus tarifas - 16 proc. Sumažintas tarifas – 4 ir 7 proc.	Danija Vieningas tarifas - 25 proc.
Vokietija Normalus tarifas - 16 proc. Sumažintas tarifas – 7 proc.	Olandija Normalus tarifas – 17.5 proc. Sumažintas tarifas – 6 proc.
Italija Normalus tarifas – 20 proc. Sumažintas tarifas – 4 ir 10 proc.	Portugalija Normalus tarifas - 17 proc. Sumažintas tarifas – 5 ir 12 proc.
Jungtinė karalystė Normalus tarifas - 17.5 proc. Sumažintas tarifas – 0 proc.	

Šaltinis: Junevičius A. Europos Sąjunga. – Kaunas: Technologija, 1999. P. 141.

2 lentelė. Europos Sąjungos šalių pridėtinės vertės mokesčio tarifai (E- 10)

Kipras Normalus tarifas – 15 proc. Sumažintas tarifas – 5 proc.	Estija Normalus tarifas – 18 proc. Sumažintas tarifas – 5 proc.
Lietuva Normalus tarifas - 18 proc. Sumažintas tarifas – 5 ir 9 proc.	Malta Normalus tarifas - 15 proc. Sumažintas tarifas – 5 proc.
Vengrija Normalus tarifas - 25 proc. Sumažintas tarifas – 12 proc.	Lenkija Normalus tarifas - proc. Sumažintas tarifas – proc.
Latvija Normalus tarifas - 18 proc. Sumažintas tarifas – 9 proc.	Slovakija Normalus tarifas - 19 proc. Sumažintas tarifas – 0 proc.
Slovėnija Normalus tarifas - 20 proc. Sumažintas tarifas – 8 ir 5 proc.	Čekija Normalus tarifas - 22 proc. Sumažintas tarifas – 5 proc.

Šaltinis: Ten pat.